

TYRIMAS DĖL PRIEMONIŲ, SKIRTŲ RIBOTI AR DRAUSTI ES ĮTEISINTŲ GENETIŠKAI MODIFIKUOTŲ KULTŪRŲ AUGINIMĄ VIŠOJE AR DALYJE LIETUVOS RESPUBLIKOS

Projektas: Lietuvos ES reikalų sistemos efektyvumo didinimas (LESSED)

Projekto kodas: VP1-4.2-VRM-05-V02-001

Pirkimo objekto kodas: 73110000-6 (Mokslinių tyrimų paslaugos)

Tyrimo ataskaita

2012 m. sausio 10 d.

Paslaugų teikėjas: Dr. Elzė Matulionytė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto lektorė

Perkančioji organizacija: Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko tarnyba, atstovaujama Ministro Pirmininko kanclerio Deivido Matulionio

	Perkančiosios organizacijos atstovas	Paslaugų teikėjas
Vardas, pavardė, pareigos	Rimvydas Ragauskas Projekto koordinatorius	Dr. Elzė Matulionytė Pagrindinis ekspertas
Adresas	Gedimino pr. 11, 01103 Vilnius	Jogailos g. 9 / 1, 01116 Vilnius
Telefonas	+370 5 219 1811	+370 698 82428
Faksas	+370 5 266 3895	+370 5 212 5591
El. paštas	r.ragauskas@lrvin.lt	elze.matulionyte@lawin.lt

TURINYS

I.	ESAMAS ES REGULIAVIMAS GMO SRITYJE	7
1.1.	Rizikos vertinimas	8
1.2.	Galimybė valstybei narei sąlygoti GMO patekimą į rinką per nacionalines / skubias apsaugos priemonės	10
1.3.	Galimybė valstybėms narėms sąlygoti GMO patekimą į rinką per Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnyje pateiktą nuorodą į nacionalines sambūvio taisykles	13
1.4.	Esamo ES teisinio reguliavimo GMO srityje apibendrinimas.....	17
II.	PASIŪLYMAS DĖL EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS REGLAMENTO, KURIUO IŠ DALIES KEIČIAMOS DIREKTYVOS 2001/18/EB NUOSTATOS DĖL VALSTYBIŲ NARIŲ GALIMYBĖS SAVO TERITORIJOJE RIBOTI AR DRAUSTI GMO AUGINIMĄ.....	18
2.1.	Pasiūlymo priėmimo kontekstas ir jo turinys	18
2.2.	Pasiūlymo atitiktis tinkamam teisiniui pagrindui, subsidarumo ir proporcingumo principams.....	20
2.3.	Apsauginių valstybių narių priemonių atitiktis PPO teisei.....	24
2.4.	Nacionalinės GMO auginimo ribojimo ir draudimo pagrindų prielaidos Lietuvoje	31
	a) <i>Bendrieji aplinkos apsaugos politikos tikslai, nesusiję su Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentu (EB) Nr. 2003/1829.....</i>	36
1.	Lietuvos aplinkos apsaugos strategija (patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr.I-1550);	37
2.	Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimas Nr. 1526 „Dėl Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptių aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2004, 174-6443);	37
	b) <i>Vengimas naudoti GMO kituose produktuose, nepažeidžiant Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnio</i>	45
	c) <i>Socialinės-ekonominės politikos tikslai</i>	51
	d) <i>Miesto ir kaimo planavimas ir žemės naudojimas.....</i>	55
	e) <i>Kultūros politika</i>	63
III.	IŠVADOS	67
IV.	REKOMENDACIJOS	70
V.	NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	72

IŽANGA

2010 m. liepos 13 d. Europos Komisijai pasiūlė naują genetiškai modifikuotų organizmų (toliau – **GMO**) dokumentų rinkinį, kurį sudaro komunikatas ir reglamento, iš dalies keičiančio Direktyvos 2001/18/EB nuostatas dėl valstybių narių galimybės savo teritorijoje riboti ar drausti GMO auginimą, projektas¹. Reglamento projektu siekiama valstybėms narėms suteikti laisvę riboti ar drausti auginti GMO visoje ar dalyje jų teritorijos, nekeičiant esamos moksliniais duomenimis grindžiamos ES leidimų išdavimų sistemos bei nekvestionuojant jau atlikto poveikio žmonių ir (arba) gyvūnų sveikatai ir aplinkos apsaugai vertinimo. Siūloma suteikti daugiau lankstumo sukurti tokią nacionalinę teisinių priemonių sistemą, kuri užtikrintų GMO sambūvio reguliavimą įvertinant ES valstybių narių vietines (lokalias) ir regionines sąlygas ir pagrįstų siūlomų instrumentų praktinį pritaikomumą.

Pagal siūlomo Reglamento projektą ES valstybėms narėms suteikiama galimybė priimti priemones, ribojančias ar draudžiančias GMO auginimą visoje valstybės teritorijoje ar jos dalyje, jeigu yra patenkinamos dvi sąlygos: (i) priemonės grindžiamos argumentais, nesusijusiais su neigiamo poveikio sveikatai ir aplinkai, galinčio atsirasti dėl apgalvoto GMO išleidimo į aplinką ar pateikimo rinkai, vertinimu; (ii) priemonės atitinka ES Sutartis. Todėl siekiant atsakyti į klausimą, ar Lietuvoje potencialiai galima taikyti Reglamento projekte numatytas išimtis, būtina ištirti abiejų sąlygų taikymo atvejus ir pritaikomumo ribas.

Tokių ribojamųjų ir draudžiamųjų priemonių tikslas potencialiose ES GMO auginimo teritorijose – neleisti GMO netyčia atsirasti kituose produktuose ir taip išvengti galimų ekonominių nuostolių ir genetiškai modifikuotų kultūrų pėdsakų, aptinkamų genetiškai nemodifikuotose, pavyzdžiui, tradicinėse ir ekologiškose, kultūrose, poveikio.

Galima išskirti 6 pagrindines priežastis, nulėmusias atliekamo tyrimo būtinybę ir aktualumą. Visų pirma, išskirtinas nevienodas GMO auginimo komerciniams tikslams vertinimas aplinkos apsaugos ir sveikatos apsaugos politikos kontekste. Antra – genetiškai modifikuotų kultūrų ir tradicinių ir / ar ekologinės žemdirbystės kultūrų auginimo situacija Lietuvoje. Trečia – netyčinio GMO patekimo į kaimyninius laukus kontrolė, genetiškai modifikuotų ir kitų produktų atskyrimo visoje pašarų ir maisto produktų grandinėje ribotos galimybės, vartotojų švietimas ir jų pasirinkimo galimybės. Ketvirta – maža vartotojų perkamoji galia Lietuvoje ir iš to kylančios problemos susijusios su GMO

¹ COM(2010) 375 ir COM(2010) 380.

poreikiu gamintojų rinkoje. Penkta – GMO poveikis biologinei įvairovei (kryžmažiedžiams augalams ir kt.). Šešta – smulkių ūkių vyravimas Lietuvoje ir sudėtinga konkurencinė aplinka.

Pagrindiniai tyrimo tikslai yra šie:

1. Įvertinti, ar esamas reguliavimas Lietuvoje yra pakankamas norint riboti arba drausti GMO auginimą Lietuvos Respublikoje pagal esamą ES reguliavimą ir pagal siūlomus ES teisės aktų pakeitimus;
2. Pateikti pasiūlymus dėl tinkamo ir suderinto keičiamų ES teisės aktų nuostatų, dėl GMO auginimo ribojimo ar draudimo galimybių Lietuvos teritorijoje, įgyvendinimo;
3. Įvertinti esamą teisinę, socialinę – kultūrinę, geografinę situaciją Lietuvoje dėl reikšmingų saugotinių vertybių išsaugojimo aplinkos apsaugos, kultūros politikos, teritorijų planavimo kontekste ir ištirti poveikio aplinkai vertinimo proceso palankias sąlygas riboti arba drausti GMO auginimą Lietuvos Respublikoje.

Vertinant iš dalies keičiamos Direktyvos 2001/18/EB naujojo 26b straipsnio pagrindus atsižvelgiama į:

1. Bendrus aplinkos apsaugos politikos tikslus, nesusijusius su Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentu (EB) Nr. 1829/2003;
2. Vengimą naudoti GMO kituose produktuose, nepažeidžiant Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnio;
3. Socialinės-ekonominės politikos reglamentavimo ypatumus;
4. Miesto ir kaimo planavimo ir žemės naudojimo teisinio reglamentavimo kryptis (taip pat ir tradicinio ir ekologinio ūkininkavimo apsaugą);
5. Kultūros politikos teisinio reglamentavimo aspektus, pavyzdžiui:
 - i. kultūros paveldo išsaugojimo klausimus.

Tyrimas apima Direktyvos 2001/18/EB 23, 26a straipsnių ir Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 34 straipsnio įgyvendinimo veiksmingumo lygio Lietuvos Respublikoje analizę. Tyrimo metu siūlomos, įvertinamos ir pagrindžiamos priemonės, kuriomis Lietuva galėtų riboti ar drausti ES įteisintų genetiškai modifikuotų kultūrų auginimą visoje ar dalyje Lietuvos Respublikos, pirmiausia, analizuojant esamą teisinį reguliavimą Lietuvoje ir iš to kylančias problemas bei pateikiant pastabas dėl Reglamento projekte numatytų priemonių, kuriomis Lietuva galėtų riboti ar drausti GMO

auginimą visoje ar dalyje Lietuvos Respublikos. Šiuo tikslu tyrime išanalizuojamos sąlygos trimis pjūviais dėl:

1. **bendrų visoje Lietuvos teritorijoje** GMO auginimo ribojimo ir uždraudimo pagrindų įteisinimo;
2. nesukuriant neproporcingų ir diskriminacinio GMO auginimą reguliuojančių teisinių sąlygų, **individualiais atvejais atskirų teritorijų** be GMO įteigimo galimybių vietos valdžios lygmeniu atskirose Lietuvos teritorijos dalyse;
3. galimybių parengti **žemėlapi, kuriame atsispindėtų potencialių GMO auginimo pasėlių** ir Lietuvos teritorijoje esančių saugomų teritorijų, „Natura 2000“ tinklo, nekilnojamų kultūros vertybių, UNESCO paveldo, saugomų teritorijų, turizmo ir rekreacinių zonų, ekologinių ūkių, tradicinių ir ekologinių bei bitininkystės ūkių ribų nustatymas.

Tyrimo metu teisinių argumentų pagrindu vertinamos genetiškai modifikuotų sėklų naudojimo sąlygos Lietuvoje ir analizuojama, ar esamas teisinis reguliavimas yra tinkamas ir pakankamas Reglamento projekte numatytiems GMO ribojimams ir draudimams taikyti. Tyrimo pabaigoje pateikiami siūlymai ir pastabos dėl Lietuvos teisinės bazės harmonizavimo su keičiamos Direktyvos 2001/18/EB 26b straipsnio nuostatomis, pateikiamos išvados dėl pasiūlytų priemonių atitikimo tarptautinėms sutartims, Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktų reikalavimams.

Pažymėtina, kad šis tyrimas apsiriboja tik teorinėmis ribojamųjų ar draudžiamųjų GMO auginimo priemonių nustatymo galimybėmis nepriklausomai nuo leidimų išdavimo procedūros spręsti dėl GMO kylančias nacionalines ar vietos problemas toliau taikant dabartinę ES teisinę sistemą dėl GMO, ir nėra susijęs su išskirtinų ekologinių, gamtinių Lietuvos sąlygų ištyrimu moksliniais pagrindais. Tyrimo rezultatai buvo pasiekti naudojantis tiek teoriniais, tiek empiriniais mokslinio tyrimo metodais. Tyrimo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti didžiausią reikšmę turėjo sisteminės analizės, loginio, teleologinio (teisės aktų leidėjo ketinimo), istorinio ir lyginamojo mokslinio tyrimo metodų taikymas, o taip pat empiriniai – dokumentinės analizės ir pokalbio metodai.

I. ESAMAS ES REGULIAVIMAS GMO SRITYJE

ES teisės aktai dėl sėklų (ypač Direktyvos 2002/53/EB ir 2002/55/EB) reglamentuoja žemės ūkio augalų rūšių sėklų prekybą. Jie nustato, kad nacionalinės valdžios institucijos, kurios nutarė naudoti savo teritorijoje tam tikros veislės sėklas, privalo pranešti Komisijai, kad ši patvirtintų veislę. Veislės gali būti įtrauktos į nacionalinius katalogus, tik jei jos atitinka apibrėžtus Sąjungos kriterijus tokius, kaip išskirtinumo, vienodumo, stabilumo ir, žemės ūkio augalų atveju, auginimo ir vartojimo vertės.

Prieš tai, kai sėklos įtraukiamos į Bendrąjį katalogą ir pateikiamos į ES rinką, GM veislės turi būti autorizuotos pagal ES GMO teisės aktus, visų pirma, pagal Direktyvą 2001/18/EB. Jei šios sėklos yra skirtos naudoti maisto produktuose, jos taip pat turi būti autorizuotos pagal Reglamentą (EB) Nr. 1829/2003.

Komisija išnagrinėja, ar valstybių narių pateikta informacija dėl veislių įtraukimo į nacionalinį sąrašą atitinka ES teisės aktus. Jei taip, tai atitinkama veislė įtraukiama į Bendrąjį veislių katalogą - kas reiškia, kad tokios veislės sėklomis galima prekiauti visoje ES. Šiuo metu, 31 veislė, pagaminta iš MON 810 kukurūzų, yra įrašyta į Bendrąjį katalogą². GM bulvių Amflora veislė taip pat įrašyta į šį katalogą³.

Taigi šiuo metu pagrindiniai ES teisės aktai GMO valdymo srityje yra Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentas (EB) Nr. 1829/2003. Pagrindinis nurodytų ES teisės aktų tikslas yra apsaugoti žmonių ir gyvūnų sveikatą, aplinkos ir vartotojų interesus kartu užtikrinant veiksmingą vidaus rinkos veikimą. Šios paminėtos sritys ir toliau išlieka būtinos, aktualios ir tinkamos saugoti, tačiau šiuo metu vis labiau iškyla skirtingų interesų balansavimo svarba. Aktualiausias yra aplinkos apsaugos ir laisvos rinkos sugretinimas.

Toliau tyrime bus apibendrintai aptarti ES teisės aktai GMO valdymo srityje ypatingą dėmesį skiriant tam, kaip šiuo metu, ir be naujai rengiamo Reglamento pasiūlymo, valstybės narės gali valdyti GMO patekimą į savo rinką nesant tiesioginės galimybės uždrausti GMO auginimą savo teritorijoje. Taip pat šiame tyrime vertinama, ar šios galimybės / priemonės galėtų būti patobulintos idant užtikrinti patenkinamą valstybių narių dalyvavimą GMO valdyme.

² http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/qanda/b5_en.htm#b.

³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:337A:0001:0660:LT:PDF>.

Taigi toliau atidžiau nagrinėjamos šios galimybės / priemonės:

1. rizikos vertinimas,
2. nacionalinės / skubios apsaugos priemonės,
3. sambūvio taisyklės.

1.1. Rizikos vertinimas

Pažymėtina, kad rizikos vertinimas yra viena pagrindinių priemonių pasiekti ES teisės aktuose nustatytą tikslą. Siekiant gauti leidimą pateikti GMO į rinką atliekamas rizikos vertinimas, kurio principai yra išsamiai apibrėžti tiek Direktyvoje 2001/18/EB, tiek Reglamente (EB) Nr. 1829/2003⁴. GMO saugumas sveikatai ir aplinkai priklauso nuo organizmo recipientų savybių, įterptų genetinių medžiagų, galutinio organizmo, kuris yra gaminamas, gavėjo aplinkos ir sąveikos tarp GMO ir aplinkos. Rizikos aplinkai vertinimo tikslas – nustatyti ir įvertinti galimą neigiamą GMO poveikį minėtais aspektais. Tai gali būti tiesioginis arba netiesioginis, greitas arba uždelstas poveikis, atsižvelgiant į bet koki kaupiamąjį ir ilgalaikį poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai, kuris gali atsirasti dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką arba pateikimo į rinką.

Rizikos vertinimas, rizikos valdymas⁵ ir ryšių sistema⁶ yra trys pagrindinės įgyvendinimo priemonės žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos tikslams pasiekti. Šių priemonių įgyvendinimo sistemoje dalyvauja Europos maisto saugos tarnyba (toliau – EFSA), Taryba, valstybės narės atskirai, Komisija, privatūs subjektai, visuomenė, tačiau kyla klausimas, ar ši sistema yra veiksminga ir pakankama.

Mokslinio rizikos įvertinimo atlikimas, būdamas atsargumo principo taikymo *conditio sine qua non*, taip pat iškelia klausimą (ypač su GMO susijusioje bylų praktikoje, tačiau ne tik joje), kieno mokslą naudoti – EFSA nuomonę, valstybių narių institucijų tyrimus ar privačių subjektų pateiktus

⁴ Pažymėtina, kad procedūros pasirinkimas priklauso nuo to, ar GMO bus tiekiamas tik dėl pramonės ar eksperimentiniais tikslais (taikoma Direktyvos leidimo sistema), ar GMO tiekimas yra susijęs su maistu ar pašaru (taikoma Reglamento leidimo sistema).

⁵ Tiek reglamentavimo sistemoje įtvirtinta, tiek teorijoje apibrėžiama, kad rizikos vertinimas yra mokslinis procesas, techninė reglamentavimo stadija, kurioje ekspertai pateikia savo išvadas, nuomones, rekomendacijas, o rizikos valdymas – institucijų priimami sprendimai, kaip elgtis su nustatytomis (ar, atvirkščiai nenustatytomis) grėsmėmis. Rizikos vertinimas suvokiamas kaip techninis, mokslinis, neutralus procesas, o rizikos valdymas – politinis ar vertybinis etapas, kuriame greta mokslinių, techninių aspektų atsižvelgiama ir į politinius, ekonominius, socialinius motyvus.

⁶ Pranešimo proceso metu, kad visuomenė būtų informuojama, yra prieiga prie internete viešai prieinamų duomenų: <http://gmoinfo.jrc.ec.europa.eu>, pavyzdžiui, ten galima rasti pranešimų suvestines, kompetentingų institucijų vertinimo ataskaitas, arba Europos maisto saugos tarnybos (<http://www.efsa.europa.eu>) nuomones. Visuomenė gali teikti pastabas dėl pranešimo santraukų ir vertinimo ataskaitų.

mokslineis duomenis. Kitais žodžiais, jeigu, kaip yra GMO vertinimo srityje, susidaro tokia situacija, kad nėra vieningos nuomonės dėl žinių apie produktų saugumą *išsamumo* lygio, kyla klausimas, kuriam įvertinimui ir atitinkamai, kieno atliktai rizikos analizei arba tiesiog kieno panaudotam „mokslui“ turi būti suteikiama sprendžiamoji reikšmė.

Nors šį klausimą Europos Sąjungos teismai ilgą laiką sugebėdavo apeiti, stengdamiesi nevertinti kieno – valstybės narės ar Sąjungos lygmens (EFSA) – įvertinimuose naudojamas mokslas yra „geresnis“⁷, tačiau galima teigti, kad *Land Oberösterreich* sprendimuose⁸, susijusiuose su Austrijos siekiu uždrausti Aukštutinės Austrijos žemėje auginti GMO sėklas ir augalus, veisti ir išleisti į aplinką transgenetinius gyvūnus, tiek Bendrasis teismas, tiek Teisingumo Teismas suteikė pirmenybę EFSA pateiktoms nuomonėms valstybės narės atliktų rizikos įvertinimo dėl GMO atžvilgiu⁹.

Vėlgi, atsižvelgiant į tai, kad EFSA GMO vertinimo srityje savarankiškų tyrimų neatlieka, o naudojasi pareiškėjo pateiktais mokslinių tyrimų duomenimis, tokiu atveju būtina tinkamai užtikrinti, kad į pateikiamas nukrypstančias ar prieštaraujančias valstybių narių mokslinių institucijų nuomones būtų tinkamai atsižvelgiama, arba kad bent jau būtų tinkamai motyvuojama, kodėl į jas neatsižvelgiama.

Leidimų norint teikti GMO į rinką ir rizikos vertinimo sistema kritikuotina įvairiais aspektais¹⁰, tačiau daugiausia yra kritikos dėl valstybių narių ištraukimo į procesą stokos tiek darant įtaką galutinei EFSA nuomonei, tiek bendradarbiaujant su kitų valstybių narių kompetentingomis institucijomis (ir taip nesudarant didelio svorio GMO valdymo procese). Komisija artimiausiu metu pažadėjo persvarstyti rizikos aplinkai vertinimo gaires, siekdama jas padaryti išsamesnes bei

⁷ Taip pat žr., Raymond O' Rourke *Scientific Conflict, the EFSA and a Common Risk Assessment*, European Food and Feed Law Review, 2007, t. 2, Nr. 4, p. 198-201, kaip nagrinėjamosiose bylose ETT ir BT stengiasi apeiti mokslinio konflikto, t. y. situacijos, kuomet skirtingoms priemonėms pagrįsti pateikiamos skirtingos mokslinės išvados, o ginčą išsprendžia remdamiesi kitais argumentais, ypač, jei konfliktuoja Sąjungos institucijų ir valstybių narių pateikti moksliniai įvertinimai.

⁸ 2007 m. rugsėjo 13 d. ETT Sprendimas *Land Oberösterreich prieš Komisiją ir Austrijos Respubliką prieš Komisiją* (Sujungtos bylos C-439/05 P ir C-454/05 P, Rinkinyje dar nepaskelbtas) ir 2005 m. spalio 5 d. BT Sprendimas *Land Oberösterreich prieš Komisiją ir Austrijos Respubliką prieš Komisiją* (Sujungtos bylos T-366/03 ir T-235/04 Rink. p. II-4005).

⁹ 2007 m. rugsėjo 13 d. ETT Sprendimo C-439/05 P ir C-454/05 P, 68 punktas ir 2005 m. spalio 5 d. BT Sprendimo T-366/03 ir T-235/04, 67 punktas. Tiesa, tai, kad valstybės pateikti įvertinimai nepaneigia EFSA nuomonių buvo nustatyta nagrinėjant ne tariamą atsargumo principo pažeidimą, o valstybės įrodinėjimą imtis nukrypstančių nacionalinių priemonių, pagrįstų naujais mokslo įrodymais dėl GMO pagal EB sutarties 95 straipsnio 5 dalį.

¹⁰ Evaluation of the EU legislative framework in the field of cultivation of GMOs under Directive 2001/18/EC and Reg'n (EC) No 1829/2003, and the placing on the market of GMOs as or in products under Directive 2001/18/EC Final Report [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/evaluation/docs/gmo_cultivation_report_en.pdf>

tikslesnes¹¹, tačiau nėra garantijų, kad po šių pakeitimų valstybės narės turės didesnę įtaką rizikos vertinimo procese.

Galima pastebėti, kad ši valstybių narių įsitraukimo į rizikos vertinimo procesą problema taip pat buvo viena priežasčių suteikti realias galias valstybėms narėms spręsti bent jau dėl GMO auginimo savo teritorijose (naujasis Reglamento pasiūlymas), kurios vienintelės ir gali atsakingai įvertinti, kokį poveikį jų aplinkai darys GMO auginimas.

1.2. Galimybė valstybei narei sąlygoti GMO patekimą į rinką per nacionalines / skubias apsaugos priemones

Atsižvelgiant į prieštaravimus tarp valstybių narių GMO autorizavimo klausimais ir į tai, kad didžiajai GM produktų daugumai leidimai Sąjungos lygiu išduodami Komisijai apeinant valstybių narių pasipriešinimą komitologijos procedūroje, klausimas, kiek po tokio Sąjungos sprendimo priėmimo valstybė narė išlaiko galių priimti savarankiškus nukrypstančius sprendimus ir nustatyti apsaugines priemones apriboti prekybą tam tikrais negeidžiamais GM maisto produktais, įgyja daug didesnę reikšmę. Manytina, kad valstybės narės turėtų būti laisvos turimus duomenis vertinti atsargiau ir nustatyti aukštesnį nei „aukštas Sąjungos apsaugos lygis“ apsaugos lygį, taip uždraudamos arba ribodamos prekybą Sąjungos lygiu autorizuotais GM produktais (atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublika visada laikėsi atsargios politikos GMO srityje¹²).

Tuo tikslu, GMO reglamentavimas nuo pat jo nustatymo leido valstybėms narėms taikyti apsaugines nuostatas, kurių svarbą Teisingumo Teismas patvirtino jau pirmojoje nagrinėtoje byloje, susijusioje su GMO – *Greenpeace France*¹³, taip pat nurodydamas, kad apsauginės nuostatos „išreiškia atsargumo principą“¹⁴. Šios apsauginės klauzulės suteikia valstybėms narėms galimybę vienašališkai imtis prekybą GM produktais apribojančių priemonių savo teritorijoje, taip nukrypstant nuo Sąjungos lygiu išduoto leidimo prekiauti šiuo produktu. Tokias įgalinančias nuostatas įtvirtina Naujo maisto reglamento (EB) 258/97 12 straipsnis, Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsnis ir GM maisto reglamento (EB) Nr. 1829/2003 34 straipsnis, nukreipiantis į Maisto teisės reglamentą (EB) Nr. 178/2002. Tokia apsaugine klauzule laikytinas ir naujasis siūlomas

¹¹ GMO rizikos aplinkai vertinimo reikalavimai [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/index_en.htm>;

¹² Lietuvos Respublikos pozicija dėl GMO buvo priimta 2004 m., o joje išsakoma nuostata, kad Lietuvai laikysis maksimaliai atsargios (ribojančios) pozicijos GMO atžvilgiu (2008 m. lapkričio 20 d. apskritojo stalo diskusijos dėl Lietuvos Respublikos pozicijos dėl genetiškai modifikuotų organizmų (GMO) apibendrinimas).

¹³ ETT Sprendimo *Greenpeace France* sprendimo C-6/99 44 punktą.

¹⁴ *Ibid.*

Reglamento 26b straipsnis. Toliau tyrime daugiausia remiamasi Direktyvos 2001/18/EB nuostatomis.

Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsnyje numatyta valstybėms narėms galimybė nustatyti nacionalinę apsaugos priemonę, jeigu ji nustato, kad GMO gali kelti pavojų žmonių sveikatai, sveikatai ar aplinkai. Esant tokioms aplinkybėms, ji gali apriboti arba uždrausti GMO kaip atskiro produkto ar esančio kitame produkte naudojimą ir (arba) pardavimą savo teritorijoje.

Akivaizdu, kad bet kuriuo atveju tokios priemonės gali būti nustatomos ne dėl bet kokių priežasčių (antraip ko būtų vertas Sąjungos lygiu priimtas sprendimas išleisti tam tikrą GMO?), o tik tokių priemonių besiimančiai valstybei narei įrodžius, kad atitinkamas GM produktas kelia rimtą pavojų žmonių sveikatai ar aplinkai, arba yra priežasčių manyti, kad taip gali būti. Tačiau nors savo esme apsauginės klauzulės turėtų būti skirtos taikyti tik išimtiniais atvejais, GMO kontekste valstybių narių priemonės, pagrįstos apsauginėmis klauzulėmis, kaip rodo nesena patirtis, buvo tapusios kone taisykle¹⁵. Valstybės narės jomis naudojosi (galbūt net piktnaudžiaudamos) pakankamai intensyviai, ir vietoj *laikinių* nukrypstančių priemonių nacionalinius draudimus prekiauti tam tikrais Sąjungos lygiu leistais GMO produktais taikė nuolat.

Labiausiai valstybės narės yra linkusios naudotis apsauginėmis priemonėmis dėl prieš jų valią leistų teikti GM produktų. Lygiai taip pat ir jų priimamų priemonių pagrindimo priežastys nebūtinai yra saugumo sumetimai (apsauginės priemonės pagal 23 straipsnį), o pavyzdžiui, labiau atliepimas į jų visuomenių padidintą susirūpinimą GM maisto produktais bei jų atmetimą, moraliniai argumentai, su saugumu ar sveikata nesusiję valstybės narės ūkininkavimo būdai ar kiti aspektai (tai būtų apsauginės priemonės pagal siūlomą Reglamento 26b straipsnį).

Atsižvelgiant į tai, kad sprendimas išleisti GM maisto produktą priimamas bendrai Sąjungos lygmeniu, o apsauginės priemonės yra iš jo išimtis padarančios nacionalinės priemonės, būtina įvertinti valstybių narių kompetenciją imtis tokių priemonių. Valstybių narių galimybė nustatyti apsaugines priemones neabejotinai yra susijusi su kompetencijos tarp Sąjungos ir valstybių narių

¹⁵ Senosios direktyvos 90/220 16 straipsniu apsauginėms priemonėms nustatyti buvo pasinaudota devyniais atvejais, Naujo maisto reglamento 12 straipsniu – vieną (2007 m. kovo 26 d. EB Komisijos memorandumas MEMO/07/117 *Questions and Answers on the Regulation of GMOs in the European Union*, p. 6 ir V priedas). Direktyvos 2001/18 23 straipsniu remdamosi valstybės narės paliko galioti visas išskyrus vieną Direktyvos 90/220 pagrindu priimtas priemones (*ibid.*). EFSA'į dar kartą patvirtinus, kad dėl susijusių produktų saugumo nekyla abejonių, Komisija žada imtis pažeidimų procedūrų (5.3.2007 Antroji Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui dėl valstybių narių patirties su GMO, kurie buvo pateikti į rinką pagal Direktyvą 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką (SEK(2007) 274), KOM(2007) 81 galutinis). Tuo tarpu pagal Direktyvą 2001/18/EB buvo imtasi ir naujų apsauginių priemonių (Vengrijoje). Prekybą GM sėklomis bei jų auginimą, kaip prieštaraujantį moralei, uždraudė ir Lenkija, tačiau nepranešė apie tai, kaip apie apsauginę priemonę, Komisijai, dėl ko ši pradėjo pažeidimo procedūrą, kuri šiuo metu jau nagrinėjama ETT (2008 m. balandžio 17 d. ieškinys, byla *Komisija prieš Lenkiją* C-165/08, taip pat 31/01/2008 Komisijos pranešimas spaudai MEX/08/0131).

pasidalijimu. Kai kurie autoriai dėl Direktyvos 2001/18/EB teigė, kad ji numato visišką, išsamų harmonizavimą¹⁶. Tai buvo grindžiama tuo, kad valstybėms narėms uždraudžiama imtis bet kokių prekybai GMO trukdančių priemonių, nustatant, kad „valstybės narės negali drausti, riboti ar trukdyti pateikti į rinką GMO kaip atskirus produktus ar esančius kituose produktuose, jei jie atitinka šios direktyvos reikalavimus“¹⁷. Tačiau dera prisiminti, kas laikoma visišku harmonizavimu: tam, kad tam tikrą sritį laikyti visiškai harmonizuota Sąjungos lygmeniu, Sąjungos teisės aktai turi būti visiškai išsamūs šioje srityje, nepaliekantys valstybėms narėms vietos veikti toje pačioje srityje¹⁸. Tačiau būtent apsauginės klauzulės buvimas Direktyvoje 2001/18/EB parodo, kad nors savo turiniu ir formuluotėmis ja pasiekiamas beveik visiško harmonizavimo lygis, tačiau tam tikra minimali erdvė valstybių narių savarankiškiems veiksams nustatytomis sąlygomis yra paliekama.

Be abejo, apsauginėms valstybių narių nuostatomis keliamos sąlygos nepalieka daug veikimo erdvės. Pirmą, valstybės narės apsauginė priemonė turi būti laikina. Antra, ji turi būti priimama remiantis gauta „nauja ar papildoma informacija“¹⁹, kuri savo ruožtu arba gali „paveikti rizikos aplinkai įvertinimą“, arba leidžia manyti, kad autorizotas GM produktas „kelia riziką žmonių sveikatai ar aplinkai“. Trečia, apsauginė priemonė turi būti notifikuojama ir įvertinama komitologijos procedūroje²⁰.

Atkreiptinas dėmesys, kad šia apsaugine klauzule pagal Direktyvą negalima būtų pasinaudoti siekiant uždrausti GMO auginimą apskritai, kadangi savo esme šios priemonės turi būti skubios ir laikinos. Tačiau dėl GMO auginimo sustabdymo būtų galima imtis skubių priemonių pagal Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 34 straipsnį, kuriuo galima sustabdyti ar pakeisti GMO leidimą (tame tarpe ir auginimui). Taip pat yra žinoma, kad dauguma valstybių narių, kurios nustato nacionalines apsaugos priemones, kurios pristatomos kaip grindžiamos moksliniais tyrimais,

¹⁶ Dabrowska, Patrycja *The division of powers between the EU and the Member States with regard to deliberate release of GMOs (the new Directive 2001/18)*, German Law Journal t. 3, Nr. 5, 2002, Sheridan, Brian, *EU Biotechnology Law & Practice* (2001), p. 87.

¹⁷ Direktyvos 2001/18/EB 22 straipsnis.

¹⁸ Vadinamoji EB teisės pirmumo (*pre-emption*) doktrina (žr., pvz., Cross, Eugene Daniel *Pre-emption of Member State law in the European Economic Community : a framework for analysis*, Common Market Law Review 1992, t. 29, Nr. 3, p. 447-472, Kalimo, Harri *Reflections on the scope and pre-emptive effects of Community legislation – a case study on the RoHS Directive*, Jean Monnet Working Paper 6/03, (2003), taip pat 1986 m. lapkričio 25 d. Sprendimas, CERADEL (218/85, Rink. p. 3513, 16 punktas), 1988 m. vasario 4 d. Sprendimas *Komisija prieš Belgiją* (255/86, Rink. p. 693, 10 punktas).

¹⁹ Tačiau, kaip matyti, valstybėms narėms išlieka tam tikra veikimo erdvė, ypač pateikiant savo mokslinius duomenis ir įvertinimą. Vis dėlto, jeigu valstybėms narėms būtų suteikta galimybė pateikti ne tik mokslinius duomenis, bet ir kitas aplinkybes (politines, socialines, ekonomines), būtų galima plačiau naudotis apsaugine klauzule.

²⁰ Direktyvos 2001/18/EB 22 straipsnis. Nuostata, kad valstybės narės nustatytos apsauginės priemonės turi būti vertinamos komiteto procedūroje įneša šiek tiek painiavos – t. y. neaišku, kas nutinka su valstybės narės priemone, dėl kurios Komisija sprendimo vis dėlto nepriima – t. y. kaip turi būti sprendžiama kad ir laikina teisinio netikrumo situacija, kuomet neaišku, ar notifikuotoji valstybės narės priemonė atitinka Sąjungos teisę.

pirmiausiai yra nusivylimo dabartinės rizikos vertinimo praktika išraiška, o tai pat nemokslinių prieštaravimų dėl GMO auginimo ir politinių aplinkybių. Tokiu būdu valstybės narės parodo, kad konkrečios aplinkybės ir sąlygos dėl regiono, susijusios su aplinka ir sveikata, bei ilgalaikis poveikis nėra pakankamai gerai įvertintas EFSA'os.

Iliustruoti šią situaciją gali šiuo metu priimtos 6 tokios apsaugos priemonės (Vengrija, Prancūzija²¹, Liuksemburgas, Vokietija, Graikija ir Austrija)²². Atsižvelgiant į naują reguliavimo sistemą, Komisija išnagrinėjo papildomą informaciją, kurią pateikė tam tikros valstybės narės, kurios pasinaudojo apsaugos klauzule, ir pateikė EFSA'ui įvertinti. Taryba kvalifikuota balsų dauguma keturis kartus²³ atmetė visus Komisijos pasiūlymus panaikinti nacionalines saugos priemones dėl GMO auginimo, nepaisant to, kad visais atvejais atlikus ES mokslinį vertinimą EFSA padarė išvadą, kad šios priemonės nebuvo pagrįstos nauja ar papildoma mokslinė informacija, nes leidimai jau buvo išduoti ir todėl tokios priemonės teisiniu požiūriu nebuvo pateisinamos.

Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad taip, kaip dabar suformuluoti reikalavimai dėl apsauginės klauzulės tiek pagal Reglamentą, tiek pagal Direktyvą yra sudėtinga ja pasinaudoti, tačiau įmanoma, jeigu valstybė narė turi pakankamai finansinių ir žmogiškųjų išteklių atlikti savo įvertinimą dėl GMO pavojaus aplinkai ir/ar sveikatai, pagrįstą moksliniais duomenimis, tačiau nėra galimybės uždrausti GMO nuolatos ir kitais nei moksliniais pagrindais dėl pavojaus sveikatai ir aplinkai.

1.3. Galimybė valstybėms narėms sąlygoti GMO patekimą į rinką per Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnyje pateiktą nuorodą į nacionalines sambūvio taisykles

Atkreiptinas dėmesys, kad GM pasėlių auginimas turi didelę įtaką planuojant žemės ūkio produkciją. Pažymėtina, kad žiedadulkių srautai tarp gretimų laukų yra natūralus reiškinys. Dėl GM maisto ir pašarų ženklavimo reikalavimų tai gali turėti ekonominį poveikį tiems ūkininkams, kurie nori auginti tradicinius augalus, skirtus maistui. Sambūvis (*co-existence*) – tai tokia sistema, kuri

²¹ Tiesa, pažymėtina, kad Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. lapkričio 28 d. atšaukė Prancūzijos draudimą dėl kukurūzų MON 810 kaip nepakankamai pagrįstą.

²² Austrija, Vengrija ir Liuksemburgas, remdamiesi Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsniu, Graikija, remdamasi Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsniu ir Direktyvos 2002/53/EB 18 straipsniu, Prancūzija ir Vokietija, remdamosi Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsniu ir Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 34 straipsniu, uždraudė kukurūzus MON 810. Austrija, remdamasi Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsniu, uždraudė kukurūzus T 25. Austrija, Vengrija ir Liuksemburgas, remdamiesi Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsniu, uždraudė bulves „Amflora“. Daugiau informacijos: 2010 m. liepos 14 d. Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui dėl valstybių narių laisvės spręsti dėl genetiškai modifikuotų kultūrų auginimo.

²³ 2005 m. birželio mėn., 2006 m. gruodžio mėn., 2007 m. vasario mėn. ir 2009 m. kovo mėn.

suteikia ūkininkams galimybę praktiškai pasirinkti tarp tradicinių, organinių ir GM pasėlių auginimo laikantis teisinių įsipareigojimų dėl ženklinimo ir grynumo standartų.

Pagal Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnį valstybės narės gali priimti atitinkamas priemones, kurios padėtų išvengti netyčinio GMO atsiradimo kituose produktuose. Atsižvelgdama į Europos ūkininkų nacionalines, regionų ir vietos veiklos sąlygas, Komisija visada manė, kad priemonės, kuriomis siekiama išvengti netyčinio GMO atsiradimo tradicinėse ir ekologiškose kultūrose, turėtų rengti ir įgyvendinti būtent valstybės narės²⁴.

Komisija, norėdama pagelbėti valstybėms narėms plėtoti savo nacionalines sambūvio taisykles, 2003 m. liepos 23 d. priėmė Rekomendaciją (2003/556/EB)²⁵ dėl gairių plėtojant nacionalines strategijas ir gerąsias praktikas užtikrinant GM pasėlių sambūvį su tradiciniu ir organiniu ūkininkavimu²⁶.

Gairėse teigiama, kad sambūvio priemonių valdymas turėtų būti veiksmingas ir ekonomiškai efektyvus, nesiekiant viršyti to, kas būtina laikantis ES teisėje GMO srityje nustatytų reikalavimų (ypač atsižvelgiant į nustatytas GMO ženklinimo ribas). Pabrėžtina, kad sambūvio taisyklės turėtų būti skirtingos skirtingų rūšių pasėliams, nes priemaišų tikimybė labai skiriasi pagal pasėlių rūšį: pavyzdžiui, kai kuriems augalams susimaišymo tikimybė yra didelė (pvz., rapsams), kitiems - tikimybė yra gana maža (pvz., bulvėms).

Daugelis valstybių narių jau yra pradėjusios kurti savo nacionalinius sambūvio metodus. Iki 2009 metų pradžios jau buvo penkiolika valstybių narių, kurios pranešė Komisijai, kad priėmė teisės aktus nacionaliniu ar provincijų lygiu dėl specifinių sambūvio taisyklių (AT, BE, CZ, DE, DK, FR, HU, LT, LU, LV, NL, PT, RO, SE ir SK)²⁷. 2007 m. lapkričio 16 d. Lietuvoje, atsižvelgiant į minėtas rekomendacijas, buvo priimtas Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas Nr. 3D-504/D1-608 „Dėl genetiškai modifikuotų augalų pasėlių sambūvio su tradicinių ir ekologiškų augalų pasėliais taisyklių“ (toliau – Sambūvio taisyklės)²⁸.

Šio Sambūvio taisyklių 7 punkte pirmiausia nustatyti bendri reikalavimai asmeniui, kuris ketina auginti GM augalus – tai yra, laikytis patekimo į rinką taisyklių, kompetentingų institucijų informavimo, specialaus išsilavinimo, deklaravimo, priežiūros ir kontrolės reikalavimų. O Sambūvio taisyklių 7 punkto 7 ir 10 papunkčiai kalba apie konkrečius reikalavimus, užtikrinančius

²⁴ Komisijos dokumentas KOM (2010) 380 galutinis.

²⁵ OL L 189, 2003 7 29, p. 36.

²⁶ http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/coexistence2/guide_en.pdf

²⁷ Skelbiama Komisijos 2009 m. ataskaitoje dėl GM pasėlių sambūvis su tradiciniais ir organiniais ūkiais.

²⁸ [Žin., 2007, Nr. 121-4978; 2010, Nr. 58-2848.](#)

būtent subalansuotą sambūvį (nustatomas reikalavimas informuoti gretimų valdų savininkus ir laikytis minimalių izoliacinių atstumų). Toliau taisyklėse apibrėžtos GM augalų sėjos sąlygos, pasėlių auginimo, priežiūros, derliaus nuėmimo, transportavimo ir laikymo reikalavimai. Galiausiai taisyklėse įtvirtinta atsakomybė už GM augalų ir (ar) produktų susimaišymą, susikryžminimą ir panašiai su tradiciniais bei ekologiniais augalais ir (ar) produktais.

Atsižvelgiant į 2003 m. Komisijos pateiktas rekomendacijas Lietuvos Sambūvio taisyklės įgalina užtikrinti minimalius reikalavimus siekiant užtikrinti netyčinio GMO atsiradimo kaimyniniuose tradiciniuose ir ekologiškuose ūkiuose, tačiau pastarųjų metų patirtis rodo, kad vadovaujantis minėta rekomendacija grindžiamu būdu neišnaudojamos Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnio nuostatos. Tai patvirtina stebimi su GMO auginimu susiję pokyčiai valstybėse narėse. Šiuo metu, kai kurios valstybės narės yra priėmusios nacionalines sambūvio priemonės, kuriomis siekiama, kad GMO kitose kultūrose būtų mažiau kaip 0,9 proc. Kitos valstybės narės yra nustačiusios įvairius ekologiškų produktų atskyrimo reikalavimus. Patirtis įgyvendinant 2003 m. rekomendaciją rodo, kad kai kurių rūšių produktai, kaip antai ekologiški produktai²⁹, yra dažnai brangesni, todėl dėl netyčinio GMO atsiradimo (net kai riba neviršija 0,9 proc. ribos) galima prarasti susijusią didesnę kainą. Todėl gali prireikti įdėti daugiau pastangų siekiant ekologiškus produktus atskirti nuo GMO. Taigi kai kuriais atvejais ir priklausomai nuo rinkos paklausos bei atitinkamų nacionalinės teisės aktų nuostatų (pvz., kai kurios valstybės narės nustatė nacionalinius įvairių rūšių genetiškai nemodifikuotų produktų ženklinimo standartus) dėl GMO – net jei jų yra mažiau kaip 0,9 proc. – pėdsakų konkrečiuose maisto produktuose ūkio subjektai, kurie norėtų tas kultūras rinkai teikti kaip GMO neturinčius produktus, gali patirti ekonominių nuostolių³⁰.

Dėl aukščiau paminėtų priežasčių Komisijai pasirodė tikslinga peržiūrėti 2003 m. rekomendaciją dėl sambūvio ir pakeisti ją nauja. Naujojoje rekomendacijoje³¹ nurodoma valstybių narių galimybė riboti GMO auginimą savo didelėse teritorijose dalyse, kad būtų išvengta netyčinio GMO atsiradimo tradicinėse ir ekologiškose kultūrose (teritorijos be GMO). Tačiau ši galimybė turėtų būti taikoma valstybėms narėms įrodžius, kad tose teritorijose taikomų kitų priemonių nepakanka siekiant išvengti netyčinio GMO atsiradimo tradicinėse ar ekologiškose kultūrose. Be to, ribojamosios priemonės turi atitikti siekiamą tikslą (t. y. apsaugoti tam tikrus tradicinio ar ekologinio ūkininkavimo poreikius).

²⁹ Pagal Reglamentą (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklinimo GMO nenaudojami ekologiškiems produktams, įskaitant sėklas, maisto produktus ar pašarus, gaminti (9 straipsnio 1 dalis). Taip siekiama kuo mažesnio GMO kiekio ekologiškuose produktuose.

³⁰ Komisijos dokumentas KOM (2010) 380 galutinis.

³¹ 2010 OL C 200, p. 1.

Naujojoje rekomendacijoje dėl nacionalinių sambūvio priemonių rengimo gairių pateikti tik pagrindiniai bendri priemonių, kuriomis siekiama išvengti GMO įsimaišymo, principai, kad būtų sudarytos kuo didesnės valstybių narių galimybės spręsti atsižvelgiant į regionų ir nacionalinius ypatumus ir tam tikrus ekologiškų, tradicinių ir kitų rūšių kultūrų vietos poreikius. Galima būtų išskirti šiuos pagrindinius principus:

1. Turi būti užtikrinti tiek ūkininkų interesai pasirinkti auginti tam tikras kultūras, tiek ir vartotojų teisė pasirinkti tiek GMO, tiek ne GMO produktą (aišku, valstybei užtikrinus, kad atsekamumo ir ženklinimo funkcijos veiks puikiai);
2. Akcentuojama, kad reikia skirti ekonominius GMO auginimo aspektus nuo pavojaus aplinkai ir sveikatai vertinimo. Tai yra, kadangi ES galima auginti tik leistus naudoti GMO, o aplinkos ir sveikatos aspektai jau yra išnagrinėti aplinkai kylančio pavojaus vertinime, dar neišspręsti klausimai dėl sambūvio turi būti susiję su ekonominiais genetiškai modifikuotų ir genetiškai nemodifikuotų kultūrų susimaišymo aspektais;
3. Rengiant sambūvio taisykles būtina atsižvelgti į ūkių ir laukų dydžių, gamybos sistemų, sėjomainos ir derliaus nuėmimo būdų, taip pat gamtinės sąlygų įvairovę;
4. Svarbus taisyklių proporcingumas, jų rengimo skaidrumas ir bendradarbiavimas tiek su kaimyninėmis valstybėmis, tiek su vietinių interesų šalimis;
5. Gali būti nustatyti keli susimaišymo lygiai ir atitinkamai jiems parengiamos skirtingos taisyklės;
6. Galima nustatyti priemones, kuriomis siekiama neleisti GMO auginti didelėse teritorijose („teritorijos be GMO“);
7. Valstybės narės pačios turi nustatyti finansinės kompensacijos ir žalos dėl ekonominės žalos taisykles.

Atsižvelgiant į tai, kad naujosios Komisijos rekomendacijos suformuluotos suteikiant didesnę laisvę valstybėms narėms pačioms pasirinkti geriausią sambūvį tarp skirtingų kultūrų atitinkančias priemones, manome, kad Lietuvos institucijoms būtų tikslinga įvertinti, ar nereikėtų patobulinti galiojančių Sambūvio taisyklių ir taip užtikrinti didesnę GMO auginimo kontroliavimą Lietuvoje dar net nepriėmus Reglamento pasiūlymo:

- Atsižvelgiant į tai, kad sambūvio taisyklės pirmiausia turi būti grįstos ekonominiais aspektais ir į tai, kad galbūt Lietuvos augintojai negali skirti papildomų išlaidų stebėsenos sistemų ir priemonių, kuriomis siekiama sumažinti genetiškai modifikuotų ir genetiškai nemodifikuotų kultūrų

susimaišymo lygį, įdiegimui, siūlytina apsvairstyti, ar nevertėtų nustatyti didesnių minimalių izoliacinių atstumų Sambūvio taisyklių 4 priede.

- Siūlome, atsižvelgiant į toliau pateiktus identifikacinius gamtos ir ūkinės, kultūrinės veiklos žemėlapius, įvertinti Lietuvoje galimus išskirti regionus nustatant jiems specialų reguliavimą.

- Siūlytina Sambūvio taisyklėse nustatyti sąlygas tarpvalstybiniam bendradarbiavimui su kaimyninėmis šalimis, siekiant užtikrinti veiksmingą sambūvio priemonių taikymą pasienio teritorijose. Šiuo atžvilgiu, žinoma, pirmiausia reikėtų sudaryti tarpžinybinius tarptautinius susitarimus su kompetentingomis kitų valstybių institucijomis teikiant ir užtikrinant aktualią bei laiku teikiamą informaciją apie numatytas taikyti priemones.

- Taip pat siūlome atsižvelgti į tai, kad naujosiose rekomendacijose GMO atsiradimas kituose produktuose nebesiejamas su 0,9 proc. riba, todėl Sambūvio taisyklėse būtų galima siekti nustatyti kelių lygių reikalavimus: pavyzdžiui, pirmas lygis, kuris būtų nustatomas kaimyniniams laukams, kurių derlius/produktai bus ženklinamas kaip GMO arba savo sudėtyje turintis GMO (jau yra nustatyta Sambūvio taisyklių 8 punktu, kad gali nesilaikyti minimalių izoliacijų atstumų), antras lygis – kai GMO produktuose neturi viršyti 0,9 proc. ribos (pavyzdžiui, tradiciniuose ūkiuose), trečias lygis – kai produktuose negali būti jokių GMO pėdsakų (pavyzdžiui, ekologiniuose ūkiuose). Trečio lygio taisyklių nustatymas galėtų būti siejamas su „GMO neturinčių produktų“ ženklinimu ar „teritorijų be GMO“ įsteigimu, nes esant tokiam reguliavimui būtų būtina užtikrinti (pavyzdžiui, nustatant didesnius izoliacinius atstumus), kad į tam tikrus produktus net atsitiktinai nepatektų jokių GMO priemaišų („teritorijų be GMO“ įsteigimo pasiūlymas bus nagrinėjamas tyrime toliau).

1.4. Esamo ES teisinio reguliavimo GMO srityje apibendrinimas

1. 2011 m. spalio 28 d. Komisijos vardu pateiktose dviejose nepriklausomose ataskaitose³², kuriomis įvertinami Europos Sąjungos genetiškai modifikuotus organizmus (GMO) reglamentuojantys teisės aktai, padaryta išvada, kad teisės aktų tikslams plačiai pritariama ir galima spręsti, kad Komisijos neseniai pasiūlytos iniciatyvos juda teisinga kryptimi. Taip pat pažymima, kad norint pasiekti teisės aktų tikslus – sveikatos bei aplinkos apsaugos ir vidaus rinkos kūrimo – būtinos tam tikros pataisos ir svarbu užtikrinti, kad teisės aktai būtų tinkamai įgyvendinami.

³² Daugiau informacijos: http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/index_en.htm.

2. Pirmojoje ataskaitoje vertinama ES genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų teisinė sistema, antrojoje – pagrindinis dėmesys skiriamas GMO auginimo teisinei sistemai. Abiejose ataskaitose nurodoma, kad tiek suinteresuotieji subjektai, tiek kompetentingos institucijos plačiai pritaria tokiems pagrindiniams teisės aktų tikslams kaip sveikatos ir aplinkos apsauga ir vidaus rinkos kūrimas, nes šie tikslai atitinka visuomenės poreikius. Vis dėlto, kaip teigiama ataskaitose, dar yra ką tobulinti. Pavyzdžiui, ataskaitose teigiama, kad galėtų būti efektyvesnė leidimų sistema, GMO auginimo srityje būtų naudinga taikyti lankstesnes priemones, reikėtų labiau suderinti rizikos vertinimo procesą.
3. Vertinimo ataskaitos patvirtina, kad Europos Komisija jau pradėjo įgyvendinti priemones. Pirmiausia, kaip vienas tokių veiksmų nurodomas 2010 m. liepos mėn. Komisijos priimtas GMO auginimo dokumentų rinkinys. Į jį įtraukta, kaip jau buvo minėta, rekomendacija dėl genetiškai modifikuotų ir genetiškai nemodifikuotų augalų sambūvio, kuria valstybėms narėms suteikiama daugiau lankstumo, kad rengdamos atitinkamus teisės aktus galėtų atsižvelgti į vietas, regionines ir šalies sąlygas. Taip pat šiuo metu Taryboje ir Parlamente svarstomas svarbiausias pasiūlymas, kuris ir yra pagrindinis šio tyrimo dalykas, leisti valstybėms narėms savo teritorijoje riboti arba drausti auginti GMO.
4. Komisija artimiausiu metu taip pat žada pasiūlyti konkretesnių reikalavimų, taikomų teikiamoms importuojamų maisto produktų ir pašarų leidimų paraiškoms. Kaip jau buvo paminėta anksčiau, Komisija taip pat užsibrėžė pagerinti GMO teisės aktų rizikos aplinkai vertinimo reikalavimų įgyvendinimą ir bendrovių ir valstybių narių atliekamą poveikio aplinkai stebėseną. EFSA ir valstybių narių specialistams glaudžiai bendradarbiaujant su Komisija, rengiamos išsamesnės gairės.

II. PASIŪLYMAS DĖL EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS REGLAMENTO, KURIUO IŠ DALIES KEIČIAMOS DIREKTYVOS 2001/18/EB NUOSTATOS DĖL VALSTYBIŲ NARIŲ GALIMYBĖS SAVO TERITORIJOJE RIBOTI AR DRAUSTI GMO AUGINIMĄ

2.1. Pasiūlymo priėmimo kontekstas ir jo turinys

2010 m. liepos 14 d. Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl valstybių narių laisvės spręsti dėl genetiškai modifikuotų kultūrų auginimo³³ yra nurodyta, kad šio komunikato tikslas – paaiškinti, kaip

³³ Komisijos dokumentas KOM (2010) 380 galutinis.

įgyvendinti valstybių narių laisvę peržiūrint dabartinę rekomendaciją dėl sambūvio, pripažįstant, kad valstybėms narėms būtina suteikti daugiau galimybių, ir pakeičiant galiojančią teisinę sistemą.

Reikėtų taip pat pažymėti, kad galiojančią GMO teisinę sistemą sudaro aiški Europos Sąjungos leidimų išdavimo sistema, grindžiama moksliniu pavojaus vertinimu. Iš esmės vertinant pavojų regionus galima skirstyti pagal mokslinius argumentus³⁴. Jei atlikus pavojaus vertinimą padaroma išvada, kad GMO auginimas kelia tam tikrą regioninių subjektų susirūpinimą, į tai turi būti atsižvelgta išduodant ES leidimą – turi būti taikomos specialios sąlygos arba pavojaus valdymo priemonės. Todėl atrodo, kad dabartine sistema, pagal kurią, siekiant pateisinti GMO auginimo ribojimą ir draudimą, gali būti remiamasi moksliskai arba kitaip teisėtai pagrįstomis aplinkybėmis, valstybėms narėms nesuteikiama laisvė spręsti dėl GMO auginimo savo teritorijoje atsižvelgiant į tam tikras jų ypatybes.

Atrodo, kad šiuo metu GMO uždraudimo tam tikroje šalyje ar paskelbimo, kad tam tikrame regione neauginami GMO, priežastys yra skirtingos. Šios priežastys – tai agronominis pateisinimas, susijęs su sunkumais užtikrinti sambūvį, ir politiniai arba ekonominiai motyvai - kaip antai patenkinti rinkų be GMO poreikį. Kitais atvejais valstybės narės nori išsaugoti tam tikras teritorijas remdamosi nacionaline biologinės įvairovės ar kitų bendrų gamtos apsaugos tikslų politika.

Atsižvelgiant į tai, akivaizdu, kad susidarė poreikis iš dalies pakeisti ES teisės aktus, kad su GMO susijusioje ES teisinėje sistemoje būtų nustatytas aiškus teisinis pagrindas leisti valstybėms narėms riboti arba drausti visų arba tam tikrų leistinių naudoti GMO auginimą visoje savo teritorijoje arba jos dalyje remiantis tam tikromis aplinkybėmis. Toks pakeitimas galėtų būti atliekamas į Direktyvą 2001/18/EB įtraukiant naują straipsnį (26b straipsnis), kuris būtų taikomas visiems GMO, kuriuos leidžiama auginti ES pagal Direktyvą 2001/18/EB arba Reglamentą (EB) Nr. 1829/2003.

Nustačius naują teisinį pagrindą valstybės narės galės priimti priemones, kuriomis bus ribojamas arba draudžiamas visų arba tam tikrų GMO auginimas visoje jų teritorijoje arba tik dalyje jų teritorijos remiantis bet kuriomis priežastimis, išskyrus tas, kurios nurodytos suderintose ES taisyklėse, kuriose jau nustatytos procedūros, kurias taikant atsižvelgiama į galimą GMO auginimo pavojų sveikatai ir aplinkai.

Be to, minėtos nacionalinės priemonės turės atitikti Sutartis, visų pirma, nacionalinių ir nenacionalinių produktų nediskriminavimo principą ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 34 ir

³⁴ Pagal Direktyvos 2001/18/EB 19 straipsnio 3 dalies c punktą bei II priedą ir Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 6 bei 18 straipsnius.

36 straipsnius dėl laisvo prekių judėjimo. Priemonės turėtų būti susijusios tik su GMO auginimu, o ne genetiškai modifikuotų sėklų ir augalų dauginamosios medžiagos ir jų derliaus produktų laisvu judėjimu ir importu. Šios priemonės turi taip pat atitikti ES tarptautinius įsipareigojimus, visų pirma, tuos, kurie susiję su Pasaulio prekybos organizacija (toliau – PPO). Siekiant užtikrinti skaidrumą, valstybės narės, ketinančios priimti priemones, prieš mėnesį iki jų priėmimo turės apie jas ir jų priežastis pranešti Komisijai ir kitoms valstybėms narėms. Valstybės narės ir toliau galėtų savo nuožiūra laisvai keisti šias priemones visais susijusių GMO leidimo išdavimo ar pakartotinio leidimo išdavimo etapais.

Taigi, be jau esamų priemonių, kurias valstybės narės turi teisę taikyti pagal Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnį siekdamos išvengti netyčinio GMO atsiradimo kitose kultūrose, tai yra dar viena galimybė joms nustatyti priemones dėl leistų naudoti GMO³⁵.

Atsižvelgdama į tai ir remdamasi minėtais principais, Komisija nusprendė Europos Parlamentui ir Tarybai pateikti **Reglamento, kuriuo būtų iš dalies keičiama Direktyva 2001/18/EB dėl valstybių narių galimybės riboti arba drausti GMO auginimą savo teritorijoje, pasiūlymą**³⁶.

2.2. Pasiūlymo atitikties tinkamam teisiniam pagrindui, subsidiarumo ir proporcingumo principams

Nors šiuo metu vyksta derybos dėl minėto Reglamento pasiūlymo, tačiau dar neaišku, ar dauguma valstybių narių pritars naujam pasiūlymui. Kai kurios valstybės mano, kad šis pasiūlymas per ankstyvas, yra per daug praktinių neaiškumų ir nėra suderintas su ES ir PPO teise.

Pirmiausia, valstybėms narėms kyla klausimų **dėl teisinio pagrindo pasirinkimo** naujam ES teisės aktui.

Pažymėtina, kad pasiūlyme nurodoma, jog jo teisinis pagrindas yra Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 114 straipsnis. Šis straipsnis įtvirtina Europos Parlamento ir Tarybos teisę, sprendžiant pagal įprastą teisėkūros procedūrą, pasikonsultavus su Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetu, nustatyti priemones valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatomis, skirtoms vidaus rinkos sukūrimui ir veikimui, suderinti bei numato šios teisės įgyvendinimo sąlygas. Atsižvelgiant į šios normos turinį manytina, kad nurodytas tinkamas pasiūlymo teisinis pagrindas, kadangi:

³⁵ Komisijos dokumentas KOM (2010) 380 galutinis.

³⁶ Komisijos dokumentas KOM(2010) 375 galutinis.

1. Pasiūlymu būtų keičiama Direktyva 2001/18/EB, kuri kartu su Reglamentu (EB) Nr. 1829/2003 nustato išsamią teisinę GMO leidimų išdavimo sistemą, visapusiškai taikomą sėklų ar kitos augalų dauginamosios medžiagos pavidalo GMO, skirtiems naudoti auginimo tikslais visoje ES vidaus rinkoje.
2. Pasiūlymu valstybėms narėms suteikus teisę riboti arba drausti leistų naudoti GMO auginimą visoje savo teritorijoje arba jos dalyje, nedarant įtakos GMO Europos Sąjungoje leidimų išdavimo sistemai, šiems draudimams ir ribojimams būtų nustatytas aiškus teisinis pagrindas. Tokiu būdu sumažėtų atvejų, kai valstybės narės imasi teisiškai nepagrįstų ar netinkamai pagrįstų nacionalinių priemonių ir taip daro neigiamą įtaką normaliam vidaus rinkos funkcionavimui.
3. Pasiūlymo nuostatos suteikia valstybėms narėms laisvės atsižvelgti į tam tikras nacionalines, regionų ir vietos problemas, kylančias dėl GMO auginimo, ir taip prisideda prie vidaus rinkos veikimo, kadangi tokiu būdu nustatomos realios tinkamiausios sąlygos GMO auginimui ir tuo pačiu GMO produktų rinkai.

Kai kurios valstybės narės kelia klausimų ir dėl šio Pasiūlymo **atitikties subsidiarumo principui**.

Reikėtų pažymėti, kad Europos Sąjungos sutarties 5 straipsnyje įtvirtinta, kad ES teisės aktai bei institucijų veiksmai laikomi atitinkantys subsidiarumo principą, jei tikslai, kurių siekiama siūlomu projektu, negali būti tinkamai įgyvendinti valstybių narių (pavieniais veiksmais) ir todėl jie geriau būtų įgyvendinami Sąjungos lygiu, t.y.: 1) nagrinėjamas klausimas turi turėti tarpnacionalinių aspektų, kurie negali būti tinkamai reglamentuojami valstybių narių veiksmais; 2) pavieniai valstybių narių veiksmai arba Sąjungos veiksmų nebuvimas pažeistų Sutarties nuostatas.

SESV 4 straipsnio 2 dalies a punktas vidaus rinką priskiria pasidalijamajai Sąjungos ir valstybių narių kompetencijai, o pagal šios sutarties 2 straipsnio 2 dalį šiai kompetencijai priskirtose srityse valstybės narės naudoja savo kompetenciją tiek, kiek Sąjunga nepasinaudojo savąja. Kadangi, kaip nurodyta 2008 m. gruodžio 4 d. Tarybos priimtose GMO aptariančiose išvadose³⁷, ES galiojanti teisinė sistema, skirta GMO leidimų reglamentavimui, yra išsami, valstybės narės, nepažeisdamos minėtų SESV straipsnių, negali priimti teisės aktų reglamentuojančių šiai sistemai priskirtinus klausimus, išskyrus tuos, kuriuos leidžia pati ES teisė. Direktyvos 2001/18/EB 22 straipsnyje aiškiai įtvirtinta, kad „valstybės narės negali drausti, riboti ar trukdyti pateikti į

³⁷ Galima rasti adresu internete: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/envir/104509.pdf.

rinką GMO kaip atskirus produktus ar esančius kituose produktuose, jei jie atitinka šios direktyvos reikalavimus“. Kitaip tariant, valstybės narės negali riboti ar drausti išleisti į aplinką GMO (auginti GMO), dėl kurių yra priimti Sąjungos sprendimai leisti juos išleisti į aplinką. Toliau Direktyvos 2001/18/EB 23 straipsnyje yra numatyta apsauginė nuostata, kuri yra aptarta anksčiau tyrime, valstybei leidžianti *laikina* apriboti arba uždrausti *konkrečius* GMO išleidimą į aplinką. Taigi esant galiojančiam reglamentavimui valstybė narė negali nustatyti *bendro* pobūdžio draudimo auginti *visus* GMO neapibrėžtam laikotarpiui, ir, be to, toks nacionalinis draudimas *negali būti nepagrįstas* naujais moksliniais duomenimis.

Kaip nurodyta prie pasiūlymo pridėtame Komisijos komunikate dėl valstybių narių laisvės spręsti dėl genetiškai modifikuotų kultūrų auginimo³⁸, nepaisant Direktyvoje 2001/18/EB nustatytų išimtinių valstybių narių galimybių riboti GMO auginimą, šešios valstybės narės uždraudė arba apribojo GMO auginimą savo teritorijose nesant tam tinkamo teisinio pagrindo. Taip pat pažymėtina, kad Nyderlandai 2009 m. kovo 23 d. Žemės ūkio ir Aplinkos taryboms³⁹ pateikė pareiškimą prašydami Komisijos priimti sprendimą dėl auginimo atsižvelgiant į socialinį ir ekonominį GMO auginimo aspektą ir išsaugant genetiškai modifikuotų maisto produktų ir pašarų vidaus rinką. Austrija, palaikoma dvylikos valstybių narių⁴⁰, tarp kurių buvo ir Lietuva, 2009 m. birželio 25 d. Aplinkos tarybai pateikė dokumentą⁴¹, kuriame pabrėžė su auginimu susijusį subsidiarumo klausimą ir pasiūlė teisės aktuose nustatyti atsisakymo auginti GMO sąlygą. Todėl atsižvelgiant į tai, kad reglamentuojant su GMO auginimu susijusius klausimus, kitaip nei priimant nuostatas, susijusias su prekyba šiais organizmais, jų importu ar saugos vertinimu, kyla valstybių narių poreikis turėti daugiau galimybių atsižvelgti į ūkininkavimo ypatumus savo teritorijoje bei pačioms spręsti su šiuo auginimu susijusius nacionalinius, regiono ar vietos lygmens klausimus, pasiūlymu siūloma įtvirtinti, jog būtent valstybėms narėms turėtų būti suteikta teisė spręsti dėl GMO auginimo apribojimo ar uždraudimo visoje savo teritorijoje ar jos dalyje.

Taigi pasiūlymu nustačius naują teisinį pagrindą valstybės narės galės priimti priemones, kuriomis bus ribojamas arba uždraudžiamas visų arba tam tikrų GMO auginimas visoje jų teritorijoje arba tik dalyje jų teritorijos remiantis bet kuriomis priežastimis, išskyrus tas, kurios nurodytos suderintose taisyklėse, kuriose jau nustatytos procedūros, kurias taikant atsižvelgiama į galimą GMO auginimo pavojų sveikatai ir aplinkai.

³⁸ KOM(2010) 375 galutinis.

³⁹ Europos Sąjungos Tarybos raštas Nr. 7581/09.

⁴⁰ Bulgarija, Airija, Graikija, Kipras, Latvija, Lietuva, Vengrija, Malta, Nyderlandai, Lenkija ir Slovėnija.

⁴¹ Europos Sąjungos Tarybos raštas Nr. 11226/2/09 REV 2.

Nagrinėjant atitikties subsidarumo principui klausimą taip pat būtina išnagrinėti ir **proporcingumo principo** atžvilgiu. Pažymėtina, kad ES institucijų teikiamas pasiūlymas turi tiktai siekiamų tikslų įgyvendinimui ir apsiriboti tuo, kas būtina tikslams įgyvendinti.

Aiškinamajame rašte Komisija nurodo, jog pasiūlymu yra siekiama palengvinti sprendimų dėl GMO auginimo ribojimo ar draudimo priėmimą ir suteikti valstybėms narėms teisinio tikrumo priimant tokius sprendimus bei galimybę nepriklausomai nuo leidimų išdavimo procedūros pačioms spręsti dėl GMO kylančias nacionalines ar regionines problemas, taip pat sumažinti atvejų, kai valstybės narės naudojasi apsaugos priemonėmis, remdamosi netinkamu teisiniu pagrindu.

Atsižvelgiant į tai, kad pasiūlyme pateikiama teisės norma nustatomas aiškus teisinis pagrindas leisti valstybėms narėms riboti ar drausti visų arba tam tikrų leistinių naudoti GMO auginimą visoje savo teritorijoje arba jos dalyje atsižvelgiant į nacionalinius ir vietos ypatumus, taip pat į tai, kad šia teisės norma nekeičiama GMO Europos Sąjungoje leidimų išdavimo sistema, tačiau leidžiama valstybėms narėms nustatyti priemones, kurios būtų taikomos pagal galiojančius teisės aktus leistiems naudoti GMO, darytina išvada, kad pasiūlymas yra tinkamas įgyvendinti siekiamus tikslus.

Vertinant pasiūlymo atitiktį proporcingumo principui, taip pat atsižvelgtina ir į jo aprėpties ribas. Pažymėtina, kad nagrinėjamo pasiūlymo leidžiamos nacionalinės priemonės turės atitikti ES pirminę teisę, visų pirma nacionalinių ir nenacionalinių produktų nediskriminavimo principą ir SESV nustatytus reikalavimus dėl laisvo prekių judėjimo. Be to, šios priemonės turės būti susijusios tik su GMO auginimu, bet ne su leistų naudoti genetiškai modifikuotų sėklų pateikimu rinkai ir importu, kurie galės nevaržomai toliau vykti pagal vidaus rinkos taisykles ir atitinkamus tarptautinius Sąjungos įsipareigojimus. Atsižvelgiant iš šias pasiūlyme nurodyto leidimo riboti ir drausti GMO auginimą taikymo ribas, darytina išvada, kad juo nebus išeinama už siekiamų tikslų ribų ir įteisintos bus tik tos priemonės, kurios būtinos tinkamai pusiausvyrai tarp moksliniu pavojaus sveikatai ir aplinkai vertinimu grindžiamos ES leidimų išdavimo sistemos išsaugojimo ir būtinybės suteikti valstybėms narėms laisvės atsižvelgti į tam tikras nacionalines, regionų ir vietos problemas, kylančias dėl GMO auginimo.

Vertinant Komisijos pasiūlymo atitiktį subsidarumo ir proporcingumo principams atkreiptinas dėmesys į procedūrinius pasiūlymo priėmimo aspektus. SESV Protokolas dėl subsidarumo ir proporcingumo principų taikymo numato tokius Komisijos projektų vertinimo kriterijus:

1. Prieš teikdama teisės aktų projektus, Komisija turi plačiai konsultuotis;

2. Teikiamame teisės akto projekte turi būti paaiškinimai, suteikiantys galimybę patikrinti atitiktį proporcingumo ir subsidiarumo principams;
3. Geresnio veiksmų pasiekimo Sąjungos lygiu pagrindimas turi būti paremtas kokybiniais ir kiekybiniais kriterijais;
4. Turi būti atsižvelgiama į finansinę ir administracinę naštą tiek Sąjungai, tiek nacionalinėms institucijoms, ūkio subjektams ir piliečiams;
5. Turi būti įvertinamas poveikis teisiniam reguliavimui.

Vertinant nagrinėjamą pasiūlymą pagal išvardytus kriterijus konstatuotina, jog jie visi yra aptariami pasiūlymo aiškinamajame rašte.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, manytina, kad **pasiūlymo teisinis pagrindas yra tinkamas ir jis atitinka subsidiarumo bei proporcingumo principus.**

2.3. Apsauginių valstybių narių priemonių atitiktis PPO teisei

Galiausia (tačiau ne mažiau svarbu) reikėtų įvertinti valstybių narių teisę imtis apsauginių priemonių vėlgi išeinant iš Sąjungos teisės ribų – būtent pagal PPO teisę. GMO produktų „nacionaliniai importo draudimai“ buvo vienas iš *EC – Biotech products* ginčo PPO aspektas, ir buvo pripažintas mokslškai nepagrįstu prekybos apribojimu, pažeidžiančiu SPS susitarimą (PPO Susitarimas dėl sanitarinių ir fitosanitarinių priemonių, angl. *Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures arba SPS Agreement*).⁴² Valstybių narių priemonės PPO ginčų nagrinėjimo kolegijos buvo pripažintos neatitinkančiomis atsargumu pagrįstų priemonių kriterijų, atsargumą aiškinant, kaip galimybę imtis laikinų apsaugos priemonių, kuomet pilnam rizikos įvertinimui atlikti nepakanka mokslinių duomenų⁴³. Tuo buvo atmetamas Sąjungos atsargumo principo suvokimu pagrįstas argumentas, kad mokslinių duomenų nepakankamumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į priimtinos rizikos bei valstybėje siekiamos apsaugos lygį⁴⁴. PPO kolegija nacionalinės apsauginės priemonės įvertinime vadovaujasi tik mokslinių duomenų pakankamumo kriterijumi. Todėl logiška jos išvada, kad, kadangi nagrinėjamiems GM produktams

⁴² 2006 m. rugsėjo 29 d. PPO ginčų sprendimo kolegijos ataskaita *EC- Biotech Products* byloje (ataskaita *EC – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products*, bylose WT/DS291, WT/DS292, WT/DS293, toliau *EC- Biotech Products* byla), 7.3397-7.3398 punktai.

⁴³ Dėl atsargumo principo taikymo apskritai, žr., 2006 m. rugsėjo 29 d. PPO ginčų sprendimo kolegijos ataskaita *EC- Biotech Products* byloje 7.3218 punktas, o dėl tų pačių Italijos priemonių, kurias ETT nagrinėjo *Monsanto* byloje – 7.3354 punktas *et seq.*

⁴⁴ *Ibid.* Kolegijos ataskaita *EC-Biotech Products* byloje 7.3354 punktas.

jau buvo išduoti leidimai ES lygiu, tai reiškia, kad jau buvo atliktas rizikos įvertinimas leidimų išdavimo procedūros metu, be to, įvertinimas buvo pakartotas valstybėms narėms pranešus apie nustatytąsias priemones, todėl negalima teigti, kad nacionalinės apsauginės priemonės buvo nustatytos esant *nepakankamai* mokslinių duomenų įvertinimui atlikti⁴⁵. Atitinkamai tokios valstybių narių savarankiškos priemonės negali būti pateisinamos pagal SPS susitarimą⁴⁶.

Todėl, palyginus ETT sprendimu ir PPO kolegijos įvertinimu valstybėms narėms paliktas diskrecijos ribas priimti apsaugines priemones, matyti, kad, jeigu pagal ES teisę valstybė narė galėtų įrodinėti, kad atlikus įmanomą pagal turimus (naujus) mokslinius duomenis rizikos įvertinimą, jai liko abejonų dėl galimos grėsmės visuomenės sveikatai ar aplinkai dėl mokslinių duomenų *nevienareikšmiškumo* ar *neapibrėžtumo*, PPO teisės kontekste valstybei narei remtis atsargumo principu (ar jo tam tikra išraiška) tampa iš esmės neįmanoma, kadangi GM produktams Sąjungos lygmeniu išduodamas leidimas tik atlikus pilną rizikos įvertinimą ir dėl to pagrindo teigti, esą rizikai įvertinti *nepakanka* mokslinių duomenų, iš esmės nėra⁴⁷.

Taigi tai reiškia, kad ir taip siaura galimybė valstybėms narėms imtis *teisėtų*⁴⁸ apsauginių priemonių dėl į rinką leistų GM maisto produktų pagal Sąjungos teisę dar labiau susiaurėja (jeigu ne išnyksta) ją įvertinus PPO teisės kontekste. Siekdamos nustatyti teisėtas (tiek EB, tiek PPO teisės prasme) apsaugines priemones valstybės narės iš principo negalėtų pasinaudoti atsargumo principu, teigdamos, kad dėl galimų GM produkto grėsmių nėra visiško mokslinio tikrumo, jei pilnas rizikos įvertinimas buvo atliktas Sąjungos mastu, kadangi tokio pilno rizikos įvertinimo atlikimas Sąjungos lygiu paneigia galimybę teigti trūkstant mokslinių duomenų jam atlikti. Todėl GMO produktų, kuriais yra leista prekyba ES lygmeniu, valstybės narės beveik negalėtų riboti savo viduje remdamosi atsargumo principu. Apsaugines priemones jos galėtų nustatyti tik turėdamos įrodymų (t. y. gavusios naujų mokslinių duomenų, kurių dar nebuvo, kai buvo atliekamas rizikos

⁴⁵ *Ibid.* Kolegijos ataskaita *EC-Biotech Products* byloje 7.3356 punktas.

⁴⁶ *Ibid.* Kolegijos ataskaita *EC-Biotech Products* byloje 7.3357 punktas, 7.3398 punktas.

⁴⁷ Vėlgi reikia turėti omenyje, kad prie ataskaitos pridėtame laiške (Annex K, Letter of the Panel to the parties of 8 May 2006, d) punktas) PPO Kolegija nurodo (šiek tiek skirtingai nuo išaiškinimo pačioje ataskaitoje), kad „Kolegijos išvada palieka erdvės galimybei, kad nors tam tikru laiku mokslinių duomenų pakanka atlikti rizikos įvertinimui, situacija gali pasikeisti ir atitinkamų duomenų gali pasidaryti nepakankama rizikos įvertinimui atlikti... Pavyzdžiui, įsivaizduotina situacija, kad atitinkami nauji moksliniai duomenys paneigtų duomenų, kuriais buvo pagrįstas rizikos įvertinimas, patikimumą, tačiau kiekybiškai ir kokybiškai būtų nepakankami naujam rizikos įvertinimui atlikti“. Taigi, bent jau teorinė galimybė pateisinti laikinas apsaugines priemones pagal SPS susitarimo 5 straipsnio 7 dalį paliekama, jeigu *nauji* moksliniai duomenys paneigia senuosius, tačiau tų naujųjų duomenų nepakanka moksliniam rizikos įvertinimui atlikti.

⁴⁸ Pažymėtina, kad šiuo atveju daroma prielaida, kad valstybės narės veikia nepažeisdamos Sąjungos teisės. Vis dėlto reikia pripažinti, kad įmanoma situacija, kad valstybės narės imtųsi apsauginių priemonių, kurios matomai prieštarautų EB teisei, ypač, aiškinant ją atsižvelgiant į PPO kolegijos pateiktą apsauginių priemonių teisėtumo interpretaciją, tačiau EB Komisija dėl to prieš valstybes nares nesiimtų veiksmų, kaip kad ji taip ir nepradėjo pažeidimų per daugiau nei dešimtmetį (Austrijos apsauginė priemonė dėl Bt-176 kukurūzų buvo nustatyta jau 1997 m. vasarį) prieš valstybes nares dėl ligšiolinių apsauginių priemonių nustatymo.

įvertinimas), kad GM maisto produktai kelia rimtą pavojų, o ne manydamos, kad esami moksliniai duomenys nevienareikšmiai ar neapibrėžti, arba atsižvelgdamos į kintantį visuomenės požiūrį į GM maisto saugumo priimtina lygį. Taigi, net rėmimasis sveikatos apsaugos ir aplinkos apsaugos kriterijais PPO teisės kontekste gali būti pateisinamas, jeigu tik nurodomi pakankami pavojaus įrodymai. Todėl itin reikšmingas būtent ne sveikatos ir aplinkos apsaugos kriterijais nustatytų apribojimų įvertinimas.

Vertinant apsauginių nuostatų nustatymą kitais pagrindais (Reglamento 26b straipsnio projekto pagrindu, išskyrus aplinkosauginius ir sveikatos apsaugos sumetimus), pažymėtina, kad PPO teisės prasme tokie apribojimai vertintini kitaip nei apsauginių priemonių nustatymas. Visų pirma, pažymėtina, kad tokioms priemonėms nebūtų taikomas SPS susitarimas, kuris buvo nagrinėjamas *EC – Biotech products* kontekste, nes pastarasis skirtas tik aplinkosauginiams ir sveikatos sumetimais nustatytiems saugos ribojimams reguliuoti. Taip pat tokioms apsauginėms priemonėms nebūtų taikomas ir TBT susitarimas (Sutartis dėl techninių prekybos kliūčių), t.y. ar tokios priemonės, galėtų būti traktuojamos kaip techninės kliūtys prekybai. Viena vertus, TBT susitarimas apima tik tuos techninius standartus ir priemones, kurie nepatenka į SPS susitarimą⁴⁹. Kita vertus, TBT susitarimas taikomas valstybių techniniams reglamentams, t. y. ir jų nustatomiems prekių įpakavimo ar ženklavimo reikalavimams, prekės charakteristikoms ar su jomis susijusiems procesams bei gamybos būdams⁵⁰.

Todėl pagrindinis taikytinas PPO teisės normos, valstybių narių draudimams pagal Reglamento 26b straipsnio projektą vertinti, yra pagrindinės Bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos (toliau – GATT) nuostatos, ypač jo XI straipsnyje įtvirtintas kiekybinių apribojimų draudimas ir III straipsnyje numatytas diskriminacijos draudimas.

Konkrečiai GATT III straipsnis numato, kad „susitariančiosios šalies prekėms, importuotoms į kitos Susitariančiosios šalies teritoriją, yra taikomas ne mažiau palankus režimas, negu jau taikomas vietinės kilmės *panašioms prekėms* įstatymų, kitų teisės aktų bei reikalavimų, turinčių įtakos jų pardavimui, pasiūlai, pirkimui, transportavimui, paskirstymui ar panaudojimui, atžvilgiu“. Kitaip tariant, visų pirma turi būti įrodoma, kad produktai, kuriems taikomas mažiau palankus traktavimas (draudimas) yra „panašūs produktai“, t.y. kad genetiškai nemodifikuoti produktai ir GMO produktai yra „panašūs“ produktai. Be abejo, tobulo panašumo (sutapimo) tarp produktų, ypač biologinius

⁴⁹ TBT susitarimo 1 straipsnio 5 dalis.

⁵⁰ TBT prasme techninis reglamentas (TBT 1 priedo 1 straipsnis) tai „privalomas dokumentas, kuriame pateikiamos prekės charakteristikos ar su jomis susiję procesai bei gamybos būdai [...]. Jis taip pat gali apimti ar liesti išimtinai tik terminologijos, simbolių, *įpakavimo, ženklavimo ar etikečių reikalavimus*, kai jie taikomi prekei, procesui ar gamybos būdai apibrėžti“.

produktus, nereikalaujama, tiesiog taikant kriterijus turi būti nustatoma, ar yra skirtumų, pakankamai svarbių skirtingam traktavimui pagal GATT pagrįsti. Savaiame panašumo nustatymas yra sudėtingas teisinio kvalifikavimo klausimas, ypač atsižvelgiant į tai, kad pagrindinis atskyrimas yra nulemtas ne tiek produkto savybių, ypač tai atvejais, kai galutiniame produkte genetinė modifikacija nėra susekama, kiek jo gamybos būdo⁵¹ (panašumas dėl PPM – angl. *production and processing method*). Produktų panašumas dėl PPM GATT kontekste pirmiausia buvo nagrinėjamas *Tuna-Dolphin* byloje⁵², kurioje buvo atsisakyta produktus pripažinti skirtingais vien dėl jų skirtingo gamybos būdo, tačiau tokia praktika nebuvo patvirtinta ginčų sprendimo taryboje, ir vėlesnėje praktikoje tokio panašumo dėl gamybos metodo vertinimo klausimų PPO kolegijos vengė (*Shrimp-Turtle* byla⁵³, *EC – Biotech products* byla). Nors šis klausimas buvo keliamas šalių *EC – Biotech products* byloje, tačiau jis nebuvo nagrinėtas, tad bylų praktikoje atsakymo į jį nėra. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad kalbant tik apie draudimą auginti GMO augalus (skirtingai nuo iš GMO augalų pagamintų produktų, kuriuose, kaip galutiniuose produktuose pačios genetinės modifikacijos gali būti ir nebeaptinkama), tai, kad vienos sėklos yra GM, o kitos – ne, gali būti savaiminis nepanašumo įrodymas, net ir nepriklausantis nuo PPM. Todėl vertinant GMO ir ne GMO produktų panašumą (ir atitinkamai – ar nacionaliniai draudimai suderinami su ES teise), reikia remtis bendrais panašumo vertinimo kriterijais, išvystytais praktikoje⁵⁴. Tarp šių kriterijų yra produktų savybės, požymiai, ypatumai, produktų panaudojimas, o taip pat – vartotojų skonis ir įpročiai. Būtent dėl pastarojo kriterijaus (vartotojų skonio ir įpročių) GMO ir ne GMO produktai galėtų nebūti laikomi panašiais produktais ir dėl to nacionaliniai draudimai nepatektų į GATT III:4 straipsnio sritį. Kol vartotojų polinkių ir įpročių, kaip svarbiausio produktus atskiriančio kriterijaus pritaikymas praktikoje dar nėra patvirtintas, ir šis klausimas laikytinas atviru⁵⁵.

Tokiu atveju, jeigu GMO ir ne GMO produktai vis dėlto būtų pripažinti panašiais (priešingai, nei tvirtinama aukščiau), nacionaliniai draudimai, kuriais ribojamas GMO produktų auginimas (ir atitinkamai – patekimas į rinką) galėtų būti pripažintas mažiau palankiu importuotų prekių traktavimu, nei panašioms (ne GMO) vietinės kilmės prekėms taikomas režimas, prieštaraujantis GATT III:4 straipsniui. Tokiu atveju iškiltų tokio skirtingo traktavimo pateisinimo būtinybė pagal GATT nuostatas dėl išimčių (XI, XII, XVIII, XIX, XX ar XXI straipsnius). Vis dėlto, iš galimų

⁵¹ St. Woolcock *The Precautionary Principle in the EU and Its Impact on International Trade Relations* CEPS Working Documents, No. 186, October 2002, p. 27.

⁵² *US – Restrictions on Imports of Tuna*, GATT Panel Report, BISD 39S/155, paras. 5.14-5.15.

⁵³ *Supra*, note 44.

⁵⁴ Keturi pagrindiniai kriterijai yra šie: 1. Produktų savybės, charakteristikos, ypatumai; 2. Produkto panaudojimas; 3. Vartotojų skonis ir įpročiai; ir 4. Produktų klasifikacija pagal muitų tarifus. *EC – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products*, Appellate Body Report, 12 Mar. 2001, WT/DS135/AB/R, para. 101.

⁵⁵ J. Wong *Are Biotech Crops And Conventional Crops Like Products? An Analysis Under GATT*, Duke Law & Technology Review, 2003 Oct, Vol.27, p. 27-28.

išimčių šiame kontekste, pateisinant valstybių narių draudimus pagal Reglamento 26b straipsnį, reikšmingiausias būtų bendrųjų išimčių straipsnis – GATT XX straipsnis.

Išimčių pagal GATT XX straipsnį taikymui būtina, pirma, pagrįsti, kad priemonės yra susijusios ir būtinos vienam iš straipsnyje nurodytų viešųjų interesų tenkinti⁵⁶, o taip pat priemonėmis ar jų taikymu nėra sukurama nepagrįsta arba nepateisinama diskriminacija, slepianti prekybos ribojimą (geros valios reikalavimas).

GATT XX straipsnyje numatytas išimtis pateisinančių interesų sąrašas yra baigtinis. Kita vertus – Reglamento 26b straipsnio taikymo sąlyga yra ta, kad pagrindai turi būti nesusiję su aplinkosaugos ir sveikatos apsauga. Dėl to, faktiškai vienintelis reikšmingas saugotinas sumetimas GATT XX straipsnio prasme liktų visuomenės moralės interesai (XX straipsnio a punktas). Šis pagrindas yra labiausiai neapibrėžtas iš visų išimčių taikymo pagrindų, jurisprudencija yra minimali⁵⁷, ir nėra aiškiai apibrėžtų taikymo ribų. Pavyzdžiui, *US-Gambling* byloje visuomenės moralė buvo nagrinėjama kartu su viešąja tvarka. Pasiremddama sąvokų tiesiogine reikšme PPO Kolegija visuomenės moralę apibrėžė kaip „tinkamo bei netinkamo elgesio standartus, kurių laikosi bendruomenė ar tauta“⁵⁸. Taigi, iš tokio aiškinimo atrodo, kad tai neturi būti universalios (visoms ar daugeliui valstybių) moralės nuostatos, nei bendrai paisomos visoje vienoje valstybėje (gal būtų tik konkrečioje jos bendruomenėje). Tai aktualu kalbant apie draudimų auginti GMO dalyje valstybės teritorijos įtvirtinimą. Kita vertus – kuo daugiau tarptautinėje prekybos sistemoje dalyvaujančių valstybių laikytųsi panašių moralinių nuostatų, konkretaus moralinio intereso pagrįstumas būtų labiau įtikinamas. Panašus požiūris buvo patvirtintas byloje *China-Audiovisual Services*⁵⁹. Taigi ligšiolinėje praktikoje PPO palieka valstybėms tam tikros apsisprendimo erdvės dėl to, kas laikytina visuomenės morale, numatant, kad valstybėse visuomenės moralės koncepcijos „gali skirtis įvairiais periodais ir įvairiose vietose, priklausomai nuo daugelio kriterijų, įskaitant vyraujančias socialines, kultūrines, etines ir religines vertybes“⁶⁰.

⁵⁶ *Inter alia* – reikalingos visuomenės moralės apsaugai (a); žmogaus, gyvūnų ar augalų gyvybės ir sveikatos apsaugai (b); susijusios su senkančių gamtos išteklių konservavimu, jei tokios priemonės yra vykdomos kartu su vietinės gamybos ar vartojimo apribojimais (g). Taip pat patvirtinta praktikoje, *United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, WT/DS2/AB/R DSR 1996:1.

⁵⁷ *United States - Measures affecting the cross-border supply of gambling and betting services*, WT/DS285/AB/R, DSR 2005:XII, 5663; *China - Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*- WT/DS363/AB/R.

⁵⁸ *United States - Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services* - Report of the Panel, WT/DS285/R, para. 6.465.

⁵⁹ *China - Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*- WT/DS363/AB/R.

⁶⁰ *US-Gambling*, WT/DS363/AB/R para. 6.461, *China Audiovisual Services*-see WT/DS363/R at para. 7.759.

Todėl atsižvelgiant į šiuose ginčiuose paliktą valstybių diskreciją bei būtinumą joms nustatyti atitinkamą nacionalinį reguliavimą, galima teigti, kad visuomenės moralės turinys yra pakankamai lankstus, kad į jį galėtų patekti įvairiausi moraliniai sumetimai, įskaitant ir tuos, kurie susiję su GMO panaudojimu. Visuomenės moralės pagrindas taip pat gali būti aiškinamas kartu su poreikiu užtikrinti viešąją tvarką (pavyzdžiui, apsisaugoti nuo neramumų ar išpuolių, susijusių su GMO pasėlių naikinimu). Tačiau, greta to, turi būti užtikrinama atitiktis GATT XX straipsnio pirmosios dalies (vad. *chapeau*) kriterijams – ypač užslėpto protekcionizmo nebuvimui ir būtinumui.

Nagrinėjant, ar nacionaliniai draudimai tenkintų būtinumo kriterijų, reikia pažymėti, kad jo sąvoka pagal PPO teisę yra labai panaši į proporcingumo sąvoką ES teisėje ir tam reikalinga „įvertinti ir pasverti daugelį faktorių“⁶¹. Šiems faktoriams priskirtina: saugotino viešojo intereso svarba, aptariamų priemonių gebėjimas prisidėti prie šio viešojo intereso užtikrinimo ir prekybos apribojimo intensyvumas. Kitaip tariant valstybė, nustatydamą ribojančias priemones turi pagrįsti, kad jos „prisideda“ ir „yra būtinos“ numatytam teisėtam tikslui pasiekti, taip pat, kad nėra realių alternatyvų, kurios mažiau ribotų prekybą. Lyginant tai su Europos Teisingumo Teismo praktika, primintina, kad *Monsanto* sprendime Teisingumo Teismas nurodė, kad pagal apsauginę nuostatą priimamos priemonės negali būti pagrįstos hipotetine rizika⁶². Kitaip tariant apsauginės nuostatos, tiek priimamos pagal 23 straipsnį, tiek pagal Reglamentu siūlomą 26b straipsnį, negali būti paremtos hipotetiniais motyvais. Sumetimo tikrumas, tinkamumas, kaip nagrinėjama toliau, yra esminis ir priemonių įvertinimui pagal PPO teisę. Atitinkamai ir PPO kolegijos bei Ginčų nagrinėjimo taryba paprastai atidžiai nagrinėja būtinumo kriterijų – tai yra, ar valstybių narių apribojimai išties būtini.

Atsižvelgiant į esamą praktiką galima teigti, kad PPO institucijos galėtų pripažinti, kad GMO gali sukelti visuomenės moralės problemų, tačiau valstybė narė turi būti pasirengusi įrodyti, kad visuomenės moralei užtikrinti būtina saugoti šį viešąjį interesą ir kad tokia apsauga ir yra tikrasis bei būtinas apribojimų tikslas. Taip pat turi būti pasirengta atremti argumentą, kad į šiuos sumetimus nebuvo atsižvelgta ES lygmens leidimo tam tikram produktui išleidimo metu⁶³. Taip pat turi būti įvertinti argumentai, kodėl pagrįstų ir įmanomų alternatyvų buvimas (tokių, kaip tikslus ženklavimas ar pakankamai griežtos sambūvio taisyklės) yra nepakankamas šiam tikslui apsaugoti.

⁶¹ Panel Report in *Chin-A udiovisual Services*, paras. 7.782-7.793.

⁶² ETT Sprendimo *Monsanto* C-236/01 106 punktą. Tiesa, šioje byloje buvo nagrinėjamos pagal Naujo maisto reglamentą Italijos nustatytos apsauginės priemonės, tačiau Teisingumo Teismo pateiktas bendras apsauginių priemonių taikymo naujumo ir moksliskumo sąlygų išaiškinimas neabejotinai taikytinas ir apsauginėms priemonėms, nustatomoms tiek pagal bendrąją apgalvoto GMO išleidimo direktyvą 2001/18, tiek pagal GM maisto reglamentą.

⁶³ Direktyvos 2001/18 29 straipsnis ir cituoto 2009 m. liepos 16 d. Sprendimas *Komisija prieš Lenkiją*, C-165/08, para. 34.

Todėl, kiekvienos ribojančios priemonės pagrindimui PPO teisės kontekste, svarbiausios yra priežastys, skatinančios priimti draudimus, jų pateikimas bei alternatyvų įvardijimas ir įvertinimas.

Galiausia, būtina pažymėti, kad tiesiogiai prieš valstybę narę jos priemonių atitiktis PPO teisei nebūtų ginčijama. Kadangi tarptautinės prekybos produktais kompetencija priklauso išimtinai ES (SESV 207, buvęs EB sutarties 133 straipsnis), bet koks ginčas PPO dėl tokių nacionalinių ribojančių priemonių būtų pateikiamas prieš visą ES (taip kaip ir *EC – Biotech products* byloje). Ir jeigu išties PPO ginčų nagrinėjimo institucijos, nagrinėdamos kurios nors iš PPO prekybos partnerių ginčą prieš ES šiuo klausimu, prieitų, pirma, išvados, kad priešingai, nei teigiama, GMO sėklos ir ne GMO sėklos yra panašūs produktai GATT III straipsnio prasme, antra, kad nustatant nacionalinį tokių produktų auginimo draudimą yra sukuriamą neteisėta diskriminacija, trečia, kad šios ribojančios priemonės, nors ir nustatytos dėl teisėtų tikslų (tokių kaip visuomenės moralė), tačiau yra nepakankamai būtinoms, ir pripažintų įsipareigojimų, kylančių iš PPO teisės pažeidimą, PPO įsipareigojimus vis tiek būtų pripažįstama pažeidusi pati ES. Tokiu atveju, kaip ir po *EC – Biotech products* sprendimo ES Komisija atsidurtų situacijoje, kurioje ji turėtų imtis veiksmų dėl PPO sprendimo įgyvendinimo prieš valstybes nares, kam, kita vertus, nebūtų pagrindo, jeigu valstybių narių nacionaliniai draudimai būtų nustatyti laikantis ES teisės (Reglamento 26b straipsnio arba bendrųjų nuostatų dėl išimčių). Be to, idant būtų įgyvendintas PPO sprendimas turėtų būti panaikinamos ir jau esamos valstybių narių apsauginės priemonės⁶⁴. Vis dėlto pakankamai nuoseklus Tarybos pritarimas valstybių apsauginėms priemonėms⁶⁵, matyt, leidžia manyti, kad nepaisant formaliai beveik nelikusių galimybių jų imtis, praktiškai tokios galimybės valstybėms narėms išlieka. Galiausia, pažymėtina, kad, atsižvelgiant į *EC-Biotech products* sprendimą ir į tai, kad naujosios ES priemonės (sambūvio taisyklės, siūlomas apsauginių nuostatų ir nacionalinių draudimų sureglamentavimas Reglamento 26b straipsnio pagalba) kartu su spėliau vykdomais ir neblokuojamais GMO autorizavimo procesais iš esmės ir yra skirti įgyvendinti *EC-Biotech products* sprendimo pasekmes Europai bei ištaisyti tame sprendime nustatytus PPO teisės pažeidimus. Manytina, kad ir politiškai PPO prekybos partneriai negalėtų ginčyti konkrečių valstybių narių nacionalinių apribojimų, įtvirtintų pagal ES nustatytą reglamentavimą.

Galiausiai pabrėžtina, kad įmanoma situacija, kad galimų prekybos ribojimo išimčių apimtis PPO teisėje yra siauresnė, nei ES teisėje. Todėl neatmestina, kad galėtų susidaryti situacija, kad valstybės

⁶⁴ Poli, Sara *The EC's Implementation of the WTO Ruling in the Biotech Dispute*, *European Law Review* 2007, t. 32, Nr. 5, p. 723.

⁶⁵ Iki šiol tik vienos valstybių narių apsauginės priemonės (Graikijos draudimas prekiauti MON 810 sėklomis) buvo panaikintos Komisijos sprendimu (2006 m. sausio 10 d. Komisijos sprendimas 2006/10/EB dėl laikino draudimo parduoti Graikijoje genetiškai modifikuotų kukurūzų hibridų MON810, įrašytų į bendrąjį žemės ūkio augalų veislių katalogą, sėklas pagal Direktyvos 2002/53/EB nuostatas, OL L 7, 2006 1 12, p. 27-28), kurį Komisijai tapo įmanoma priimti tik todėl, kad Tarybai nesiėmė veiksmų per numatytą trijų mėnesių laikotarpį.

narės nacionalinis draudimas, paremtas Reglamento 26b straipsniu yra suderinamas su ES teise, tačiau nepateisinamas pagal GATT, kaip nesusijęs su jame leistinomis išimtimis.

Apibendrinant apsauginių priemonių taikymo galimybes GM kontekste pažymėtina, kad pakankamai akivaizdu, kad nors jos turėtų būti išimtinė galimybė, visgi GMO reglamentavime valstybių narių apsauginės priemonės (tiek Direktyvos 23 straipsnio pagrindu, tiek galimai naujojo Reglamento 26b straipsnio pagrindu, ar dar bendresnėmis nuostatomis SESV 114 straipsnio 4 ar 5 dalis) buvo ir išlieka pakankamai svarbi priemonė. Nesant tarp valstybių narių sutarimo GM produktų išleidimo į rinką etape, apsauginių priemonių taikymas tampa priemone pasiekti, kad konkrečioje valstybėje GM produktai visgi būtų leidžiami (nors auginimui) tik tiek, kiek tai neprieštarauja GMO saugumo suvokimo lygiui, jų keliamiems etiniams moraliniams ar kitiems sumetimams būtent toje konkrečioje valstybėje narėje. Ir nors vidaus rinkos vieningo funkcionavimo atžvilgiu jų buvimas ir nustatymas, be abejo apsunkina GM produktų, kuriems ES lygiu buvo išduoti leidimai, laisvą judėjimą, tačiau tokias priemones taip pat reikia vertinti ir iš tos pusės, kad būtent jos galėtų sumažinti valstybių narių prieštaravimą⁶⁶ leidimų GM produktams išdavimo procedūrose, ir tuo netgi prisidėtų prie PPO teisės nuostatų laikymosi, prekybos skatinimo bei *EC-Biotech products* sprendimo įgyvendinimo.

2.4. Nacionalinės GMO auginimo ribojimo ir draudimo pagrindų prielaidos Lietuvoje

Europos Komisijos pasiūlymas kiekvienai valstybei narei suteikti laisvę apsispręsti dėl GMO auginimo ribojimo jų teritorijoje turėtų būti vertinamas kaip subsidarius, t. y. papildantis GMO poveikio žmonių sveikatai ir aplinkai vertinimą mokslinė prasme. Dėl to, GMO auginimo ribojimo ir draudimo pagrindų nustatymas turėtų būti traktuojamas kaip teorinių Lietuvos teritorijoje aplinkybių (sąlygų) numatymas, įvertinant žinių visumą apie GMO, padarinių atsiradimo uždelstą ir ilgalaikį poveikį, naujų invazinių rūšių atsiradimą, augalų konkurenciją, laukinę hibridizaciją, nenusipėjamą santykį su ekosistema, bioremediacijai naudojamų dirvožemio bakterijų, turinčių savybių keisti genetinę medžiagą, ekologinius padarinius.

⁶⁶ Be abejo, tokie „mainai“ tarp valstybės neprieštaravimo balsuojant už produkto išleidimą į rinką ir jos galimybės vėliau drausti tokio produkto auginimą yra neformalus ir tokios teisės valstybėms suteikimas visai nereiškia, kad šalys, kuriuos priešinasi GMO, lengviau sutiks priimti GMO į savo rinkas vartojimui, jeigu galės neleisti jų auginti savo teritorijose.

2011 m. vasario 8 d. Komisija parengė tarnybų parengtą darbinį dokumentą⁶⁷, kuriame pateikė papildomas aplinkybes teisiniais klausimais dėl 2010 m. lapkričio 5 d. ES Tarybos teisės tarnybos ir 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Parlamento Teisės tarnybos nuomonių apie GMO auginimą ir pristatė galimus GMO auginimo ribojimo pagrindus. Įvertinus tai, kad 2011 m. birželio 21 d. vykusioje ES Aplinkos taryboje Lietuva pasisakė, kad pagrindų, kuriais remiantis būtų galima drausti GMO auginimą, sąrašas būtų atviras, tyrime apžvelgiami tik Lietuvai aktualiausi ES tarnybų pasiūlyti pagrindai.

Pagal dabar galiojančią teisę, klausimai, susiję su GMO naudojimu, išleidimu į aplinką (auginimu), reguliuojami kelių teisės sistemų – nacionalinės ir ES. Pastarosios egzistavimą nulėmė tikslas – sukurti vieningos rinkos modelį ES valstybėse, kuriose būtų garantuojamas laisvas asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimas.⁴ Bet kokie suvaržymai, kurie neatitinka subsidarumo, būtinumo ir proporcingumo principų, yra SESV (pavyzdžiui, 36 straipsnio) pažeidimas.

Įstojus į ES, kiekviena valstybė narė, planuodama atitinkamas teisės priemones nacionaliniu lygmeniu, privalo įvertinti keletą kriterijų:

1. ar sritis, kurią planuojama reglamentuoti nacionaliniu teisės aktu yra reguliuojama ES lygiu?
2. ar toje srityje ES ir valstybė narė dalinasi kompetencija pagal Sutartis (ES ir SESV)?
3. jei reglamentuotinoje srityje nustatyta pasidalinamoji kompetencija⁶⁸, ar ES jau yra realizavusi ją konkrečioje srityje?

GMO auginimo atveju, svarbu įvertinti SESV 2 str. 2 d., kurioje įtvirtinta:

*„Kai Sutartys konkrečioje srityje suteikia Sąjungai kompetenciją, kurią ji dalijasi su valstybėmis narėmis, Sąjunga ir valstybės narės gali toje srityje priimti teisiškai privalomus aktus. Valstybės narės naudojasi savo kompetencija tiek, kiek Sąjunga nepasinaudojo savo kompetencija. **Valstybės narės vėl naudojasi savo kompetencija tiek, kiek Sąjunga nusprendė nesinaudoti savo kompetencija.**“*

Dokumente Nr. 12371/10, kuriuo siūloma suteikti valstybei narei tam tikrą juridinį lankstumą apsispręsti dėl GMO auginimo vertintinas ne vien kaip politinis sprendimas, bet ir kaip tam tikras galių persiskirstymas tarp ES ir valstybių narių. Primintina, kad pasiūlymu į Direktyvą 2001/18/EB įtraukti 26b straipsnį nėra keičiama dabar egzistuojanti GMO autorizacijos sistema, kuri remiasi moksliniu – ekspertiniu vertinimu, susijusiu su saugumo kriterijais. Tokia išskirtinė lankstumo

⁶⁷ doc. 16826/10 Add1.

⁶⁸ Pagal SESV 2 str., egzistuoja 3 kompetencijos rūšys: 1. Išskirtinė ES kompetencija (SESV 2 str. 1 d.); 2. Pasidalinamoji (SESV 2 str. 2 d.); 3. Papildančioji (SESV 2 str. 4 d.).

galimybė yra nulemta plėtojant teisinę sistemą, t.y. įstatymų leidėjo pareiga yra užtikrinti aplinkos ir visuomenės sveikatos apsaugą, paliekant individualią galimybę apsispręsti, ar naudoti jau patikrintą tinkamą ir saugų produktą.⁶⁹

Darant prielaidą, kad atliekant suderintą pavojaus aplinkai ir sveikatai vertinimą gali būti nevisapusiškai patikrintas galimas GMO auginimo skirtinguose regionuose ir ekosistemose poveikis, šiame tyrime bus apžvelgtos teritorinės tik Lietuvai būdingos ypatybės, kurios galėtų būti vertinamos kaip pagrindai uždrausti arba riboti GMO auginimą.

Pasiūlymą tyrimui atlikti teikusi institucija akcentavo būtinybę identifikuoti priemones, kuriomis remiantis būtų galima teisėtai atsisakyti GMO auginimo Lietuvoje. Atsižvelgiant į šią aplinkybę ir į tai, kad toliau, kaip patvirtino Europos Komisija⁷⁰, bus taikoma dabartinė ES teisinė sistema dėl GMO, šiame etape nėra tiklinga kvestionuoti iki šiol galiojusios ES teisės nuostatų GMO srityje, perkeltų į Lietuvos nacionalinę teisę, taikymą, ir verčiau yra numatyti galimybes įstatymo leidėjui maksimaliai išnaudoti savo galias srityje, kurioje ES ir valstybės narės dalinasi savo kompetencija.

Be to, paminėtina, kad valstybių narių nacionalinės priemonės (teisės aktai), kuriomis būtų galima tinkamai remtis atsisakymą leisti šalies teritorijoje ar jos dalyje auginti GMO, privalo atitikti tam tikrus kriterijus. Remiantis ES tarnybų nuomone bei ES Teisingumo Teismo praktika, įtvirtinant nacionalinius GMO ribojimo ir draudimo pagrindus, rekomenduojama vadovautis šiais kriterijais:

1. Pagal teisinę GMO leidimų išdavimo sistemą valstybės narės negali peržiūrėti žmonių ir (arba) gyvūnų sveikatos ir aplinkos apsaugos ES lygio ir ši sąlyga negali būti keičiama.
2. Valstybės narės galėtų savo nuožiūra laisvai keisti šias priemones visais susijusių GMO leidimo išdavimo ar pakartotinio leidimo išdavimo etapais.
3. Teisės normos turi būti aiškos, tikslios, atitinkančios ES teisės principus ir ES Teisingumo Teismo praktiką, neprieštaringos, ir savo esme būti įtikinamos, nuoseklios ir pagrindžiamos.⁷¹

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad nacionalinėmis priemonėmis bus taikomos tik vienoje iš GMO naudojimo veiklos sričių, t.y. auginimo. Auginimas kaip komercinė veikla yra glaudžiai susijusi su priimančios aplinkos vietoje (*angl. k. local receiving environment*) ir negali būti lyginama su

⁶⁹ ES teisės aktų vertinimas dėl GMO auginimo pagal Direktyvą 2001/18/EB ir Reglamentą (EB) Nr. 1829/2003, ir GMO kaip produktų arba produktų, turinčių savo sudėtyje GMO pagal Direktyvos 2001/18/EB pateikimo į rinką. Daugiau informacijos: http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/evaluation/docs/gmo_cultivation_report_en.pdf

⁷⁰ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui dėl valstybių narių laisvės spręsti dėl genetiškai modifikuotų kultūrų auginimo (Nr. 12371/10). 9 psl

⁷¹ Considerations on Legal Issues on GMO cultivation raised in the opinion of the Legal Service of the Council of the European Union of 5 November 2010 (Nr. 16826/10) 10 psl. 42 p.

produktu. Dėl to GMO auginimas ar neauginimas tam tikroje valstybėje narėje nesąlygoja laisvo prekių judėjimo apribojimų ES viduje.⁷²

Pasiūlyti, įvertinti ir pagrįsti priemonės, kuriomis Lietuva galėtų riboti ar drausti ES įteisintų genetiškai modifikuotų kultūrų auginimą visoje ar dalyje Lietuvos Respublikos, galima dviem teisinės analizės kryptimis: teisės taikymo ir teisėkūros aspektu.

Atliekant pagrindų analizę, susijusią su aplinkos apsaugos sritimi, bus orientuojamasi į teisėkūros procedūrą, o ne į detalų esamą reglamentavimą. Tokį pasirinkimą nulėmė tai, kad ribojamųjų ar draudžiamųjų pagrindų tikslas nėra pateikti mokslinį genetinės medžiagos pernešimo į natūralią aplinką poveikio ekosistemoms, biologinei įvairovei, ūkinėms kultūroms ir pan. vertinimą. Šiuo Europos Komisijos pasiūlymu suteikiama galimybė aiškiai identifikuoti nacionalinius prioritetus (vertybes), kurie privalo būti ištirti/apsvarstyti kuo ankstesnėje teisėkūros proceso stadijoje.

Vienas iš esminių ir reikšmingiausių būdų sukurti tinkamos GMO kultūrų auginimo klausimus reguliuojančios nacionalinės teisės sistemos Lietuvoje sukūrimą yra investicijų skatinimas į šalyje egzistuojančių gamtinių išteklių tyrimus, bitininkystės ūkių registrų įkūrimas, aktyvesnis bendradarbiavimas su NVO, kaimyninėmis valstybėmis, privačiu sektoriumi, GMO auginimo mokslo tikslais tolerancija.

Atkreiptinas dėmesys, kad egzistuoja tiesioginis ryšys tarp GMO bandymų laukuose ir auginimo komerciniais tikslais, kurie potencialiai sąlygoja suinteresuotų subjektų apsisprendimą ES GMO auginti ateityje:

1. Atliktų bandymų laukuose skaičius ir kokybė gali nulemti teikiamų paraiškų dėl GMO komercinio auginimo kiekį, darant prielaidą, kad paraiškų auginimui teikimas iš esmės priklauso nuo įrodymų, kurie gaunami iš lauko bandymų patirties,
ir atvirkščiai -
2. Paraiškų dėl leidimų išdavimo auginti stoka gali sumažinti iniciatyvą investuoti į tyrimus ir poreikį tęsti lauko bandymus.

Lauko bandymuose gauta patirtis yra labai svarbi paraiškų teikimo GMO auginti proceso dalis, taip užtikrinanti tam tikrą paraiškų kokybės lygį ir nuoseklumą. Dauguma ES institucijų vertinimuose dalyvavusių valstybių narių išreiškė nuogąstavimą dėl netolygaus skaičiaus ir kokybės santykio tų

⁷² Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Directive 2001/18/EC as regards the possibility for the Member States to restrict or prohibit the cultivation of GMOs in their territory. "Non-paper" by the Presidency on the work of the Ad-Hoc Working Party on Genetically Modified Organisms (GMOs) (Nr. 6283/11) 4 psl.

įrodymų, kuriais pareiškėjai rėmėsi, norėdami pagrįsti paraiškas dėl auginimo. Išskirtinis dėmesys atkreiptas į neatitikimus ir bendrą informacijos trūkumą apie ekologines pasekmes biogeografiniuose ES regionuose.

Pavyzdžiui, EFSA apžvelgė, kad nėra įmanoma pateikti išsamaus herbicidų naudojamų herbicidams atspariems GMO pasėliams poveikio aplinkai vertinimo dėl įvairiuose regionuose ar netgi laukuose vyraujančių skirtingų žemės ūkio praktikų⁷³. Kadangi esminė GMO auginimui reikalinga patirtis tiesiogiai susijusi su GMO bandymais laukuose, o jų Lietuvoje nėra, objektyviai pakankamų duomenų ištirti, kokį GMO auginimas gali sukelti poveikį konkrečiai Lietuvos aplinkai, ekosistemoms, biologinei įvairovei taip pat nėra pagal egzistuojančias potencialias GMO auginimui palankias sąlygas visoje Lietuvos teritorijoje ar tam tikroje jos dalyje.

Toliau tyrime bus apžvelgiamos nacionalinės GMO auginimo ribojimo ir draudimo pagrindų prielaidos, susijusios su:

- a) Bendraisiais Lietuvos aplinkos apsaugos tikslais, nesusijusiais su Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentu (EB) Nr. 2001/1829;
 - i. Lietuvos gamtos apsaugai reikšmingų teritorijų išsaugojimu.
- b) Vengimu naudoti GMO kituose produktuose, nepažeidžiant Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnio;
- c) Socialinės-ekonominės politikos tikslais;
- d) Miesto, kaimo planavimu ir žemės naudojimui;
 - i. Tradicinio/ekologinio ūkininkavimo apsauga;
- e) Lietuvos kultūros politika:
 - i. Kultūros paveldo išsaugojimu.

⁷³ The Environmental Risk Assessment of genetically modified herbicide tolerant plants and the interplay between Directive 2001/18/EC and Directive 91/414/EEC. Working Document from the EFSA GMO Panel, žiūrėti: http://www.efsa.europa.eu/EFSA/DocumentSet/gmo_working_document_en.pdf?ssbinary=true.

a) *Bendrieji aplinkos apsaugos politikos tikslai, nesusiję su Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentu (EB) Nr. 2003/1829*

Šios kategorijos argumentai – natūralių rūšių ir kraštovaizdžio išsaugojimas, natūralių buveinių ir ekosistemų išsaugojimas, specifinių ekosistemų funkcionavimo ir paslaugų (pvz., rekreacinių zonų) išsaugojimas – yra prioritetiniai valstybės aplinkos apsaugos politikos formavimo, politinių sprendimų priėmimo ir teisės analizės prasme.

Pagrindinis šaltinis, kuriame yra įtvirtinti nacionaliniai valstybės prioritetai, politinės kryptys aplinkos apsaugos sektoriuje, yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁷⁴ 54 straipsnis, kuriame numatyta:

„Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai.

Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją.“

Šis straipsnis aukščiausiu lygiu įtvirtina valstybės ir aplinkos apsaugos santykį, kurį referendume pripažino pati Tauta⁷⁵. Be to, ši visą aplinkos apsaugos sektorių įteisinanti ir nulemianti nuostata, nors ir yra abstrakti, pasižymi universalumu ir nuoseklumu. Vadovaujantis Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalimi, tik „Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.“ Vadinasi, norint nustatyti, ar konkretūs aplinkos apsaugos klausimus reguliuojantys teisės aktai atitinka Konstituciją, ir kokie įstatymų ir žemesnę galią turinčių teisės aktų tikslai Konstitucijos kontekste, būtina vadovautis Konstitucinio Teismo praktika, kuri bus aptariama toliau tyrime.

Kiti šaltiniai, kuriuose yra įtvirtinti nacionaliniai valstybės prioritetai, politinės kryptys aplinkos apsaugos, žemės ūkio sektoriuje yra Vyriausybės, Seimo arba pagal kuravimo sritį priskirtų ministrų patvirtinti strateginiai, programiniai dokumentai, kurių pagrindu kuriami išvestiniai norminiai teisės aktai. Konkrečiai aplinkos apsaugos srityje paminėtini šie dokumentai ir politikos formavimo kryptys:

⁷⁴ Žin., 1992-11-30, Nr. 33-1014.

⁷⁵ 4 straipsnis: „Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“ Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume; Skelbta: Lietuvos aidas, 1992-11-10, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992-11-30, Nr. 33-1014.

1. Lietuvos aplinkos apsaugos strategija (patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr.I-1550)⁷⁶;
2. Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimas Nr. 1526 „Dėl Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptių aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2004, 174-6443);
3. Vyriausybės 2003 m. gruodžio 9 d. nutarimas Nr. 1568 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 116-5282);
4. Teritorijų planavimo plėtojimo strateginės kryptys;
5. Valstybinė kraštovaizdžio apsaugos ir formavimo politika;
6. Vyriausybės 2003 m. birželio 19 d. nutarimas Nr. 793 „Dėl etninės kultūros plėtros valstybinė programa ir jos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr.60-2725);
7. Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 16 d. nutarimas Nr. 1171 „Dėl etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos bei įgyvendinimo priemonių plano 2003- 2006 m. patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 89-4033);
8. Aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr.484 „Dėl Lietuvos miškų ūkio politikos ir jos įgyvendinimo strategijos patvirtinimo“ (Žin., 2002, Nr. 93-4029).

Šiuose dokumentuose nustatytos esminės bendrosios aplinkos apsaugos politikos kryptys, kurios detalai reglamentuojamos specialiųjų teisės aktų, pavyzdžiui, Aplinkos apsaugos įstatymas (Žin., 1992, Nr. 5-75), Saugomų teritorijų įstatymas (Žin., 1993, Nr. 63-1188). Tačiau pabrėžtina, kad nė viename iš šiuo metu galiojančių nacionalinių teisės aktų nėra įtvirtintų aplinkos apsaugos politikos tikslų. Aplinkos apsaugos įstatymas yra pagrindinis teisės aktas, kurio 2 straipsnyje pasakyta, kad:

„Šis įstatymas reguliuoja visuomeninius santykius aplinkosaugos srityje, nustato pagrindines juridinių bei fizinių asmenų teises ir pareigas išsaugant Lietuvai būdingą biologinę įvairovę<...>“ ir bendrąjį reglamentavimą, kurio *„pagrindu priimami kiti gamtos išteklių naudojimą bei aplinkos apsaugą reglamentuojantys įstatymai ir kiti teisės aktai.“*

Apibendrinant anksčiau paminėtą reguliavimą, bendruosius Lietuvos aplinkos apsaugos politikos tikslus galima suskirstyti pagal reglamentavimo šaltinį į:

1. Tiesiogiai / netiesiogiai įstatymu įtvirtintus, ir
2. Išvestinius.

⁷⁶ Naująją Aplinkos apsaugos strategiją šiuo metu rengia Aplinkos ministerija.

Pirmajai kategorijai priskirtini Aplinkos apsaugos įstatymo 4 straipsnyje įtvirtinti **Aplinkos apsaugos principai**. Įvertinus GMO klausimo specifiką ir kompleksiskumą, aktualiausi yra šie principai:

„Gamtos ištekliai turi būti naudojami racionaliai ir kompleksiskai, atsižvelgiant į aplinkos išsaugojimo bei atkūrimo galimybes ir Lietuvos Respublikos gamtos bei ekonomikos ypatumus.

Aplinkos apsauga grindžiama visapusiška, teisinga ir laiku sukaupia informacija apie aplinką.“⁷⁷

Šios nuostatos detaliau išgrynintos ir specialiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Laukinės augalijos įstatymo⁷⁸ 9 straipsnyje pasakyta, kad „laukinės augalijos ištekliai yra Lietuvos Respublikos gamtos išteklių sudėtinė dalis. Laukinės augalijos išteklius sudaro Valstybinės žemės fondo ir privačioje žemėje esantys laukinės augalijos ištekliai.“

Antrajai kategorijai priskirtini ne tiesiogiai įtvirtinti teisės aktuose, bet, kaip antai, Konstitucinio Teismo Konstitucijos teksto aiškinimo pagrindu suformuoti bendrieji aplinkos apsaugos principai, kurie, remiantis doktrina, yra sudedamoji Konstitucijos dalis, o patys „Konstitucinio Teismo nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams (erga omnes).“⁷⁹

Pateikiami tokie iš Konstitucinio Teismo praktikos išplaukiantys bendrieji aplinkos apsaugos principai ir/ar tikslai:

1. *Natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė. Viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų.⁸⁰*
2. *Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra pabrėžęs, kad pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas - tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė.“⁸¹*

⁷⁷ Aplinkos apsaugos įstatymo 4 str. 2, 3 d.

⁷⁸ Žin., 1999, Nr. 60-1944.

⁷⁹ Konstitucinio Teismo įstatymas (Žin., 1993, Nr. 6-120)

⁸⁰ Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Medžioklės įstatymo“ (Žin., 2005-05-19, Nr. 63-2235).

⁸¹ Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas „Dėl valstybinės reikšmės miškų plotų patvirtinimo“ (Žin., 2007-09-11, Nr. 96-3891).

3. Konstitucinis Teismas nutarime „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ yra konstatavęs⁸²: „54 straipsnio nuostatos, kad valstybė privalo rūpintis *natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų, ypač vertingų vietovių apsauga, iš kitų Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad atitinkamos apsaugos priemonės, įskaitant visus nuosavybės teisės bei ūkinės veiklos laisvės ribojimus, draudimus, turi būti nustatytos įstatymu.*“

Atsižvelgiant į nurodytus argumentus, galima daryti išvadą, kad tokie pagrindai, kaip natūralių rūšių ir kraštovaizdžio išsaugojimas, natūralių buveinių ir ekosistemų išsaugojimas, specifinių ekosistemų funkcionavimo ir paslaugų (pvz., rekreacinių zonų) išsaugojimas yra tiesiogiai susiję su Konstituciniu aplinkos apsaugos santykių reglamentavimu. Dėl to, nustatant teisinio reguliavimo išimtį – uždrausti arba riboti GMO auginimą Lietuvoje, tokia teisinio reglamentavimo diferenciacija galima, kai tenkinamos šios sąlygos:

1. Atsižvelgiama *inter alia* į vietovės teisinį statusą;
2. Įstatymų leidėjas veikia pagal imperatyvą, kylantį iš Konstitucijos, reguliuoti šiuos santykius taip, kad nebūtų pakenkta ypač vertingų vietovių apsaugai, nes, kaip minėta, ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinti nacionalinė vertybė, jas būtina išsaugoti ateities kartoms, jų apsauga yra viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė;
3. Įstatymų leidėjas privalo imtis ribojamųjų ar draudžiamųjų priemonių tam, kad nekiltų teisinės prielaidos atsirasti sunkiai kontroliuojamiems ypač vertingų vietovių kokybiniais pokyčiams (kurie galėtų atsirasti, pavyzdžiui, dėl labai suaktyvėjusios ūkinės ar kitokios veiklos valstybiniame parke, valstybiniame draustinyje), keltų grėsmę valstybinių parkų, valstybinių draustinių, kaip ypač vertingų vietovių, išsaugojimui;
4. Kitoks teisinis reguliavimas būtų konstituciškai nepagrįstas;⁸³

Pastebėtina, kad šie kriterijai yra reikšmingi ne tik teisės aktuose įtvirtinant reguliavimą, kuris būtų grindžiamas bendraisiais aplinkos apsaugos politikos tikslais, bet taip pat jais būtina vadovautis legalizuojant ir kitus atsisakymo laisvai auginti GMO visoje Lietuvos teritorijoje ar jos dalyje sąlygos pagrindus.

⁸² Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ (Žin., 2006-03-16, Nr. 30-1050)

⁸³ Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo valstybiniuose parkuose ir draustiniuose“ (Žin., 2007-07-10, Nr. 76-301)

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo suformuotą principą, kad saugotinos teritorijos yra viešojo intereso objektas, kurį ginti yra valstybės konstitucinė priedermė, toliau tyrime aptariamos svarbiausios saugotinos teritorijos ir jų reglamentavimas bei galimas GMO poveikis joms.

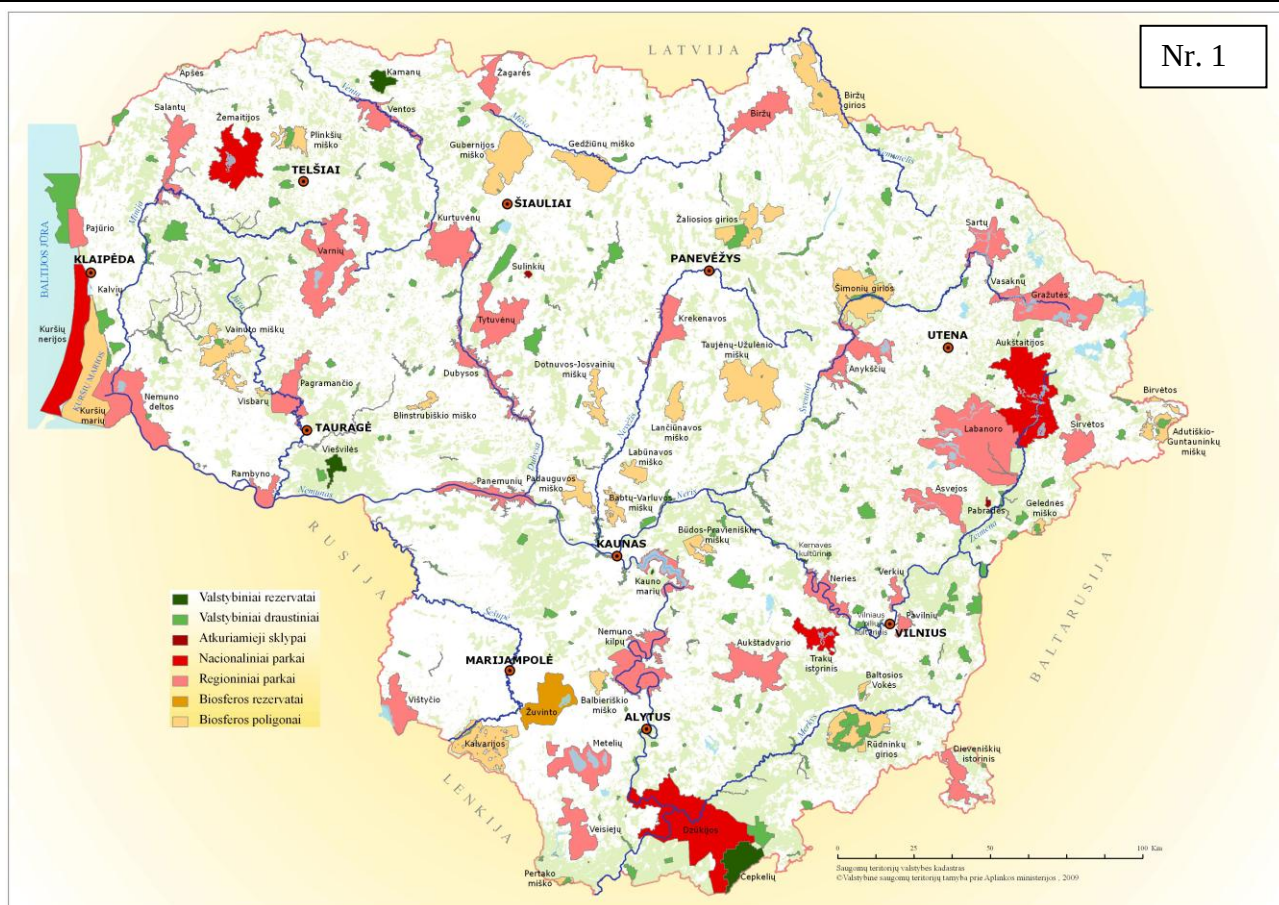
Lietuvos gamtos apsaugai reikšmingų teritorijų išsaugojimas. Saugomos teritorijos užima apie 10 214, 5 km²– tai sudaro 15,64 proc. visos šalies teritorijos.(Žr. žemėlapi Nr. 1) Lietuvos miškai – vienas svarbiausių Lietuvos biosferos elementų. 2010 m. sausio 1 d. miško žemės plotas buvo 2159,8 tūkst. ha ir užėmė 33,1 % šalies teritorijos.

Lietuvos saugomų teritorijų sistemos sudėtinės dalys
(pagal LR Saugomų teritorijų įstatymą)⁸⁴

Saugomų teritorijų kategorijos	Saugomų teritorijų tipai		
Konservacinės apsaugos prioriteto teritorijos	Rezervatai	Gamtiniai	
		Kultūriniai	
	Draustiniai	Gamtiniai	geologiniai, geomorfologiniai, pedologiniai, hidrografiniai, telmologiniai, talasologiniai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, genetiniai
		Kultūriniai	archeologiniai, istoriniai, etnokultūriniai, urbanistiniai/ architektūriniai
		Kompleksiniai	kraštovaizdžio, kartografiniai
	Paveldo objektai/ paminklai	Gamtos paveldo	geologiniai, geomorfologiniai, hidrografiniai, hidrogeologiniai, botaniniai, zoologiniai
		Kultūros paveldo	archeologiniai, mitologiniai/istoriniai, memorialiniai, architektūriniai/inžineriniai, dailės
Ekologinės apsaugos prioriteto teritorijos	Ekologinės apsaugos zonos	<i>Bendrosios ekologinės apsaugos (miestų ir kurortų, pajūrio ir laukų, požeminių vandenų (vandenviečių) paviršinio vandens telkinių, agrarinių takoskyrų, intensyvaus karsto apsaugos);</i> <i>Buferinės apsaugos (valstybinių parkų, rezervatų ir draustinių, paveldo objektų apsaugos);</i> <i>Fizinės apsaugos (paveldo objektų, valstybinio geodezinio pagrindo punktų, elektros linijų, dujotiekių ir naftotiekių, ryšių linijų bei kitų infrastuktūros objektų apsaugos);</i> <i>Regimosios (vizualinės) apsaugos (paveldo objektų, astronomijos observatorijų, aerodromų bei kitų infrastuktūros objektų apsaugos);</i> <i>Sanitarinės apsaugos (gamybinių ir komunalinių</i>	

⁸⁴ Remtasi Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos informacija.

		<i>objektų, žemės ūkio įmonių bei kitų ūkio ir infrastruktūros objektų apsaugos).</i>	
Atkuriamosios apsaugos prioriteto teritorijos	Atkuriamieji sklypai	Uogynų, grybynų, vaistažolynų, gyvūnijos, durpynų, požeminio vandens, kt. atsinaujinančių išteklių atkurti	
	Genetiniai sklypai	Sėkliniams medynams ir kt. rūšių natūraliems genetiniams ištekliams išlaikyti	
Kompleksinės saugomos teritorijos	Valstybiniai parkai	nacionaliniai	istoriniai nacionaliniai
		regioniniai	istoriniai regioniniai
	Biosferos monitoringo teritorijos	biosferos rezervatai	
		biosferos poligonai	

Tarptautinės svarbos saugomos teritorijos Lietuvoje

Pasaulio paveldo teritorijos, (UNESCO, 1972)	Tarptautinės svarbos šlapžemės, (Ramsar, 1971)	Baltijos jūros saugomų teritorijų sistema, (HELCOM, 1974)
Vilniaus senamiestis (1994 m.)	Čepkelių Valstybinis rezervatas (1993 m.)	Kuršių nerijos nacionalinis parkas (1994 m.)
Kuršių nerijos nacionalinis parkas (2000 m.)	Kamanų Valstybinis rezervatas (1993 m.)	Pajūrio regioninis parkas (1994 m.)
Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas (pateikta paraiška)	Viešvilės Valstybinis rezervatas (1993 m.)	Nemuno deltos regioninis parkas (1994 m.)
Trakų istorinis nacionalinis parkas (pateikta paraiška)	Žuvinto biosferos rezervatas (1993 m.)	
	Nemuno deltos regioninis parkas (1993 m.)	

Siekiant įgyvendinti Europos Sąjungos (ES) direktyvų Dėl laukinių paukščių apsaugos (79/409/EEC) ir Dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos (92/43/EEC) reikalavimus, Lietuvoje yra plėtojamas NATURA 2000 teritorijų tinklas. NATURA 2000 teritorijos bus integruotos į dabartinę nacionalinę saugomų teritorijų sistemą. Iki 2004 m. planuota įsteigti paukščių apsaugai svarbios teritorijos ir patvirtinti galutinį sąrašą teritorijų, svarbių buveinių apsaugai. Įgyvendinant NATURA 2000 teritorijų tinklą Lietuvoje, siūlyta įsteigti:

- 90 teritorijų svarbių paukščių apsaugai, pagal ES Paukščių direktyvą;
- 300 teritorijų svarbių buveinių apsaugai, pagal ES Buveinių direktyvą.

Pagrindinis nacionalinis teisės aktas, reglamentuojantis tokių Lietuvos teritorijų steigimo tikslus yra Saugomų teritorijų įstatymas⁸⁵. Pažymėtina, kad saugomos teritorijos steigiamos įvertinant suderintus daugelio politikos sričių interesus ir gamtos mokslo metodais patvirtintas mokslines išvadas taip, kad būtų siekiama išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus (vertybes), kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą, gamtos išteklių subalansuotą naudojimą ir atkūrimą, sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams ir aplinkos būklės stebėjimams, propaguoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus (vertybes). Be to, Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) Pasaulio paveldo komitetas pasaulio paveldo objektais yra pripažinęs Kuršių neriją, Kernavę, kaip kultūrinio kraštovaizdžio teritoriją.

⁸⁵ Valstybės Žinios, 1993, Nr. 63-1188.

Toliau pateiktame žemėlapyje Nr. 2 atspindi Lietuvos teritorijoje įsteigtos saugomos teritorijos, miškai, ariama žemė ir augalininkystės produkciją išgaunančios teritorijos pagal jų administracinę pasiskirstymą ir plotą hektarais. Šis žemėlapis yra indikatyvi priemonė, parengta remiantis Lietuvos statistikos departamento, Aplinkos ministerijos ir Valstybinės saugomos teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos duomenimis, kuri iliustruoja dirbamos žemės tradiciniuose ūkiuose intensyvumą administracinėse teritorijose, išskaitant saugomas teritorijas, miškų plotus, vandens telkinius. Pastebėtina, kad Statistikos departamento duomenimis⁸⁶ Lietuvos teritorija užima 65,3 tūkst. km², paviršinių vandens telkinių plotas – 1 905 km², tankiausiai gyvenamos vietovės (vien Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Klaipėdos, Alytaus m. sav., kuriuose gyventojų tankumas viršija per 1000 ž./km²) – 817 km².

Atkreiptinas dėmesys, kad žemėlapis sudarytas iš trijų sluoksnių matymo lauke paliekant persidengiančias nedarbomos žemės teritorijas. Matyti, kad iš visos ariamos žemės gausiausia augalininkystės rūšis – javai – pagal pasėlių hektarais plotą dominuoja vidurio Lietuvoje (Marijampolė–Jonava–Biržai).

Aplinkos apsaugos aspektu rengiant dabartinę aktualią Bendrojo plano redakciją 2006 m., išskirtos **teritorijos tvarkymo probleminės situacijos ir arealai, į kuriuos taip pat būtina atsižvelgti GMO pasėlių planavimo metu**, nes GMO auginimas (atsitiktinis genetiškai modifikuotos medžiagos patekimas) gali dar labiau pabloginti probleminių arealų padėtį⁸⁷.

Kompleksiniai probleminiai arealai buvo išskirti pagal du kriterijus:

1. bendrą kraštotvarkinį problemiško mastą ir įvairovės koncentraciją,
2. santykinę aplinkosaugos problemų svarbą, kad būtų galima išskirti svarbiausias socialinės ir ekonominės raidos ekologinių ribojimų zonas.

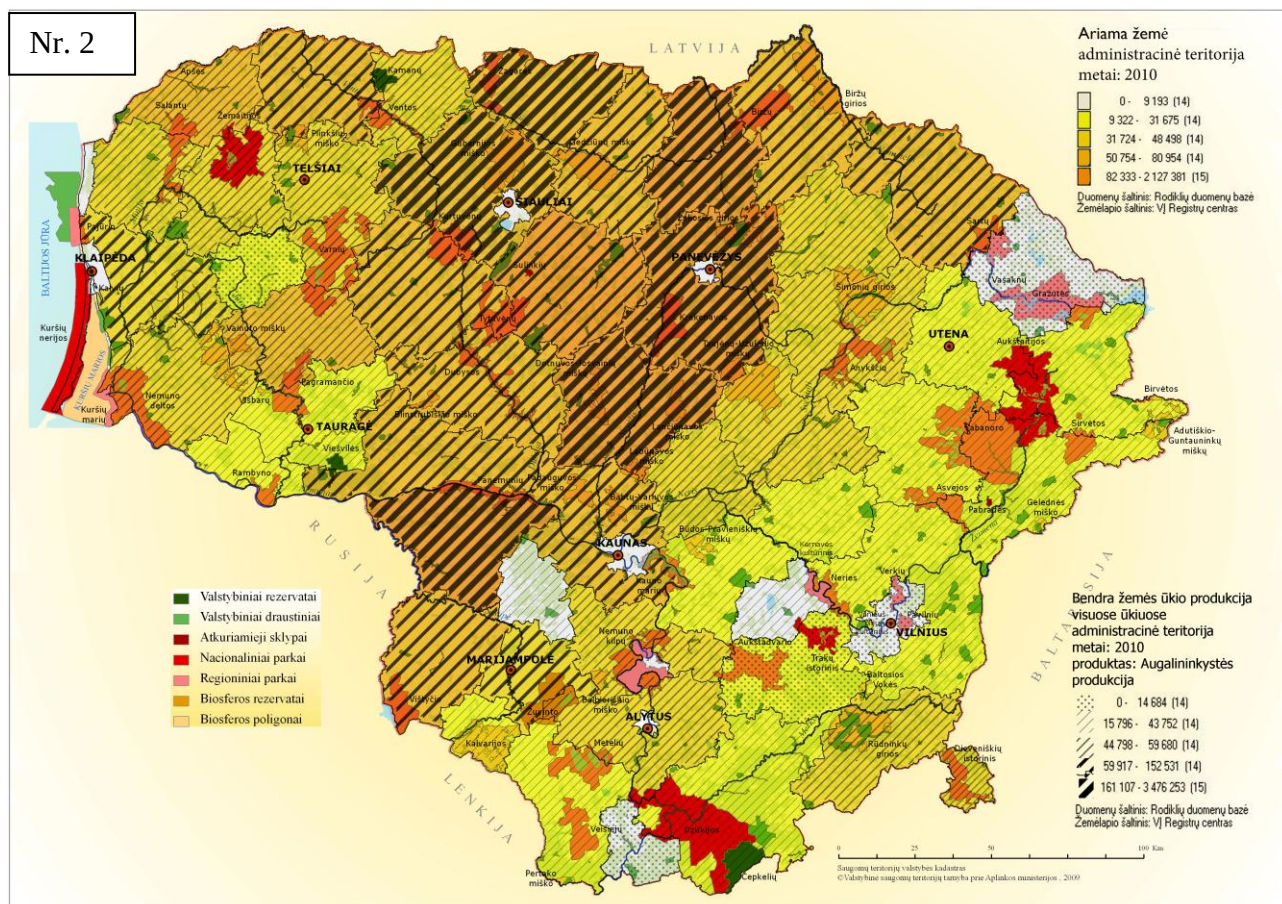
Pagal savo raidos problemiško erdvinę sklaidą įvertinti rajonai šalies teritorijoje sudarė keturias stambias *problemines sritis* – dvi pasižymi santykinai mažu problemišku (Šiaurės Lietuvos ir Pietvakarių–Vidurio Lietuvos) ir dvi apima vidutinio bei didelio problemiško rajonus (Rytų Lietuvos bei Vakarų–Vidurio Lietuvos). Skiriant smulkesnius *probleminius arealus* buvo atsižvelgta ir į aplinkosauginių problemų santykinę „svorį“ integruoto vertinimo mastu. Jei aplinkosauginė reikšmė siekdavo 40–60 procentų bendro vertinimo reikšmės, tai ji buvo priimama kaip probleminius arealus diferencijuojantis veiksnys.

Svarbiausios Bendrajame plane atliktos šalies teritorijos probleminės analizės išvados:

⁸⁶ Daugiau informacijos: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1113>.

⁸⁷ Ten kur aplinkosauginė būklė yra prastesnė turėtų vyrauti tik ekologinė, „nežalinga“ veikla, todėl GMO auginimas, tinkams sambūvio užtikrinimas tokiose teritorijose gali būti sunkiai užtikrinamas.

3) didžiausiu santykiniu aplinkosaugos problemišku išsiskiria 3 zonos: vakarų–šiaurės vakarų (Šilutė–Klaipėda–Šiauliai), vidurio (Marijampolė–Jonava–Biržai), rytų–šiaurės rytų (Trakai–Švenčionys–Zarasai).⁸⁸

⁸⁸ 2002 m. spalio 29 d. Seimo Nutarimas Nr. IX-1154 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano“ (Žin., 2002, Nr. 110-4852, aktuali redakcija nuo 2006-10-12).

b) Vengimas naudoti GMO kituose produktuose, nepažeidžiant Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnio

Ši grupė argumentų yra susijusi su siekiu išvengti GMO naudojimo kituose produktuose, kurie yra pagaminti pagal schemas nenaudojant GMO, konkurencijos iškraipymo, susijusio su praktišku taikymu ir priemonių kaštais, kurie apibrėžti Europos Parlamento ir Tarybos 2001/18/EB Direktyvos 26a straipsnyje. Remiantis Lietuvos Konstitucinio Teismo praktika,⁸⁹ iš esmės galima daryti išvadą, kad tokie draudimo ar ribojimo pagrindai nacionalinėje teisėje turi būti aiškiai suformuoti, pagrindžiami ir įtvirtinti ne žemesnės galios *kaip įstatymas* teisės akte.

Vertinant Lietuvos geografines, socialines ir ekonomines perspektyvas, būtų tikslinga išanalizuoti *de jure* ir *de facto* egzistuojančias galimybes išvengti nepageidaujamo GMO patekimo į kitas kultūras ir identifikuoti, atskleisti „nacionalines vertybes“, kurių egzistavimas ir apsauga yra **viešasis interesas** ir konkrečios visuomenės „egzistavimo ir raidos pagrindas.“⁹⁰

Primintina, kad 2010 m. liepos 13 d. Komisijos rekomendacijose dėl sambūvio nurodoma valstybių narių galimybė riboti GMO auginimą savo didelėse teritorijose dalyse, kad būtų išvengta netyčinio GMO atsiradimo tradicinėse ir ekologiškose kultūrose (teritorijos be GMO) galima **valstybėms narėms įrodžius, kad** tose teritorijose **taikomų kitų priemonių nepakanka siekiant išvengti netyčinio GMO atsiradimo tradicinėse ar ekologiškose kultūrose**. Be to, ribojamosios priemonės turi atitikti siekiamą tikslą (t. y. apsaugoti tam tikrus tradicinio ar ekologinio ūkininkavimo poreikius).⁹¹

Tai, kad GMO perkėlimas į aplinką yra jautrus klausimas įvariais ekonomikos, teisės, aplinkos apsaugos aspektais, geriausiai atskleidžiama vienoje iš seniausias tradicijas išlaikiusioje ūkinėje veikloje – bitininkystėje, kurioje iki šiol atskiros jos sritys reguliuojamos paprotinės teisės normų.⁹² ES Teisingumo Teismas byloje *Bablok ir kt. prieš Freistaat Bayern* (C-442/09) nagrinėjo atvejį, kai nacionalinis teismas, nagrinėdamas bitininkų *K. H. Bablok ir kt.* inicijuotą ginčą dėl žiedadulkių iš genetiškai modifikuotų kukurūzų buvimo bitininkystės produktuose, kreipėsi į ES Teisingumo Teismą, prašydamas išaiškinti Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 nuostatas dėl taikymo srities, GMO sąvokos vartojimo, maisto produktams leidimų išdavimo tvarkos ir ženklinimo pareigos. Poreikis išaiškinti šias nuostatas atsirado, kai bitininkas *Bablok* iš avilių, esančių netoli atsakovo *Freistaat*

⁸⁹ Žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimą

⁹⁰ Žr. Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimą.

⁹¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui dėl valstybių narių laisvės spręsti dėl genetiškai modifikuotų kultūrų auginimo (Nr. 12371/10). 5 psl.

⁹² LR Civilinio kodekso (Žin., 2000, Nr. [74-2262](#)) 4.60 straipsnis. Laukinės ir naminės bitės.

Bayern žemės sklypų, kuriuose moklo tikslais auginti GM kukurūzai MON 810, surinkęs žiedadulkes jose aptiko šių kukurūzų genetiškai modifikuotų DNR ir transgeninių baltymų (Bt toksino), dėl kurių buvimo nagrinėjamoje byloje šie bitininkystės produktai virto netinkami parduoti ar vartoti.

ES Teisingumo Teismas konstatavo, kad:

1. pagal Reglamentą (EB) Nr. 1829/2003 genetiškai modifikuoto organizmo sąvoka turi būti aiškinama taip, kad į ją nebepatenka iš genetiškai modifikuotų kukurūzų gautos žiedadulkės, kurios prarado gebėjimą daugintis ir gebėjimą perduoti jose esančią genetinę medžiagą.
2. jeigu medžiaga, kaip žiedadulkės, kurioje yra genetiškai modifikuotų DNR ir baltymų, negali būti laikoma genetiškai modifikuotu organizmu, tokie produktai, kaip medus ir maisto papildai, kuriuose yra šių medžiagų, yra „maistas, <...> kurio sudėtyje yra iš GMO pagamintų ingredientų“, kaip tai suprantama pagal Reglamento Nr. 1829/2003 3 straipsnio 1 dalies c punktą nepriklausomai nuo to, ar aptariama medžiaga kaip priedas pateko apgalvotai, ar atsitiktinai.
3. Reglamento Nr. 1829/2003 3 straipsnio 1 dalis ir 4 straipsnio 2 dalis turi būti aiškinamos taip, jog, kai pagal šias nuostatas turi būti taikoma pareiga maisto produktui gauti leidimą ir atlikti jo priežiūrą, šiai pareigai pagal analogiją negali būti taikoma tokia riba, kaip antai ženklinimo klausimu to paties reglamento 12 straipsnio 2 dalyje numatyta riba.

Kaip generalinis advokatas *Yves Bot* savo išvadoje atkreipė dėmesį: Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentas (EB) Nr. 1829/2003 yra du papildomi teisės aktai, kurių pirmasis pagrįstas rizika, susijusia su apgalvotu GMO išleidimu į aplinką, o antrasis nukreiptas į riziką, kurią genetiškai modifikuotas maistas gali sukelti žmonių ir gyvūnų sveikatai. Atsižvelgiant į Reglamente (EB) Nr. 1829/2003 numatyto vertinimo specifiką, negali būti laikoma, kad pagal Direktyvą 2001/18/EB išduotas leidimas GMO pateikti į rinką gali apimti visus kitus produktus, kurių sudėtyje yra, kurie susideda arba pagaminti iš to GMO. Kitaip tariant, pagal Direktyvą 2001/18/EB išduotas leidimas neturi įtakos genetiškai modifikuoto maisto „saugumo vertinimui“, kuris, vadovaujantis Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 3 konstatuojamąja dalimi, turi būti atliktas pagal šį reglamentą.“

Anot Lietuvos bitininkų sąjungos pozicijos, ES Teisingumo Teismo sprendimas *Bablok ir kt. prieš Freistaat Bayern* (C-442/09) yra labai svarbus tiek bitininkų, tiek bičių produktų vartotojų teisių apsaugai ir atitinka šio laikotarpio aktualijas. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad dar 1985 m. Jungtinių Tautų (tuo metu Sovietų Sąjungos) Generalinėje asamblėjoje priimtas Vartotojų teisių apsaugos principų sąvadas, kuriame įtvirtintos esminės vartotojų teisių garantijos, paremtos

vartotojų teise į informaciją apie produktus, jų pasekmes vartotojui ir laisve apsispręsti/pasirinkti. Vertinant iš ekonominės naudos perspektyvos, GMO augintojai turi griežtai paisyti tradiciškai ir ekologiškai ūkininkaujančių bitininkystės ūkių specifiką ir atsižvelgti bičių produktų saugumo reikalavimus, kurių ignoravimas, verta pažymėti, gali sukelti didelę ekonominę žalą nepriklausomai nuo to, ar bičių produktų grynumas patvirtintas moksliniais argumentais ar visuomenės įsitikinimais. Atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, tokia ekonominė žala gali atsirasti dėl šių priežasčių:

1. Lietuvos bitininkai, kurių meduje ir kituose bičių produktuose būtų randama GM augalų žiedadulkių:
 - a. prarastų rinką, nes vartotojai yra skeptiški arba nusiteikę prieš bičių produktų, kuriuose yra GMO, naudojimą.
 - b. prarastų gero medaus eksportuotojo vardą (reputaciją) ir eksporto galimybę (pavyzdžiui, kaip atsitiko Kanadoje, JAV, Argentinoje, Australijoje). Atitinkamai, sumažėtų medaus ir kitų bičių produktų paklausa ir gamyba Lietuvoje.
2. Būtų užkirstas kelias plėtoti ekologinei bitininkystei ir ekologiniams ūkiams.
3. Bičių produktų užteršimo GM augalų žiedadulkėmis galimybė sukurtų neproporcingą administracinę, finansinę, įrodinėjimo naštą Lietuvos bitininkams įpareigojant juos atlikti brangiai kainuojančius bitininkystės produktų tyrimus, patvirtinančius šių produktų grynumą ir kokybę.

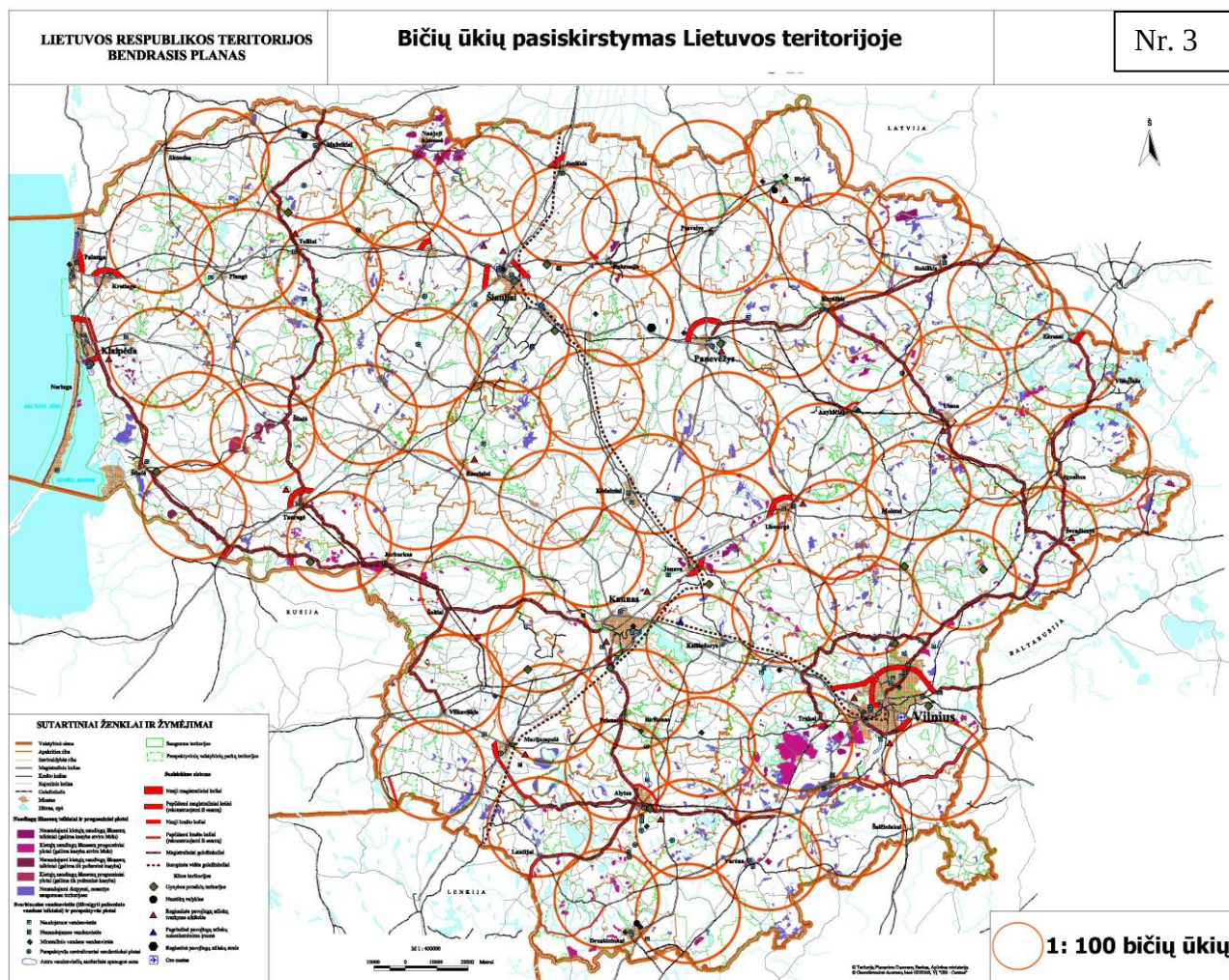
Lietuvos bitininkų sąjunga atkreipia dėmesį, kad medų nešančios bitės, kaip ir kiti vabzdžiai ar gyvūnai, yra ekosistemos sudedamieji komponentai, kurių migracijos ar paplitimo nevaržo valstybių sienos, ūkininkų žemės valdų ribos.⁹³ Tai įtvirtinta ir Direktyvos 2001/18/EB 4 konstatuojamoje dalyje: „Gyvi organizmai, neatsižvelgiant į tai, ar jie į aplinką yra išleidžiami dideliais, ar mažais kiekiais eksperimento tikslais ar kaip komerciniai produktai, gali aplinkoje daugintis ir kirsti nacionalines sienas, taip darydami poveikį ir kitoms valstybėms narėms. Tokio išleidimo poveikis aplinkai gali būti negrįžtamas.<...>“ Pakanka vien prielaidos, kad GMO auginimas gali padaryti nenusipėjamą poveikį atvirai ekosistemai ir ekonominę žalą bitininkams. Šios aplinkybės apsunkina tinkamo, gero, takaus sambūvio galimybes, nustatant auginimo taisykles, siekiant sukurti palankias GMO komercinio auginimo sąlygas, apribojant bitininkų komercines laisves – tiekti medaus produktus rinkai.

⁹³ Lietuvos bitininkų sąjungos nuomonė apie ES Teisingumo Teismo sprendimo pasekmes bitininkams, 5 km atstumo išlaikymo poreikį ir pagrįstumą (2011 m. lapkričio 28 d. Raštas Žemės ūkio ministerijai).

Leidžiant GMO auginti Lietuvoje, bitininkystės veikla besiverčiantys ūkininkai būtų įpareigoti laikytis Reglamento (EB) Nr. 1829/2003 ir atlikti papildomą GMO priemaišų produkcijoje nustatymo analizę ir atitinkamai informuoti vartotojus pagal ženklinimo reikalavimus, įtvirtintus Reglamente (EB) Nr. 1830/2003. Lietuvos bitininkų nuomone, užtikrinti koegzistenciją, garantuoti vartotojams tiekiamų produktų neužterštumą GMO, vykdant bičių produktų patikrą, turėtų būti GM augalus auginančių ūkininkų pareiga ir teisinė atsakomybė.⁹⁴ Priešingu atveju, tai būtų tradicinių ir ekologinių ūkių diskriminacija.

Tai, kad Sambūvio taisyklėse nustatytas 5 km atstumas tarp bitynų ir GM augalų pasėlių, nėra pakankamas įrodymas, kad dėl įtvirtinto atstumo spinduliu tradiciniuose ir ekologiškai ūkininkaujančiuose ūkiuose medus ir jo produkcija yra apsaugota nuo atsitiktinio GM augalų žiedadulkių įsimaišymo. Pagal šiuos reikalavimus, vienos bičių ūkio plotas turi būti 75,8 km². 2011 m. duomenimis Lietuvoje yra 6 400 bitynai, kurių funkcionavimui teoriškai reikalinga 502 400 km². Bičių ūkiai, skirtingai nei gyvulininkystė ar augalininkystė besiverčiančių ūkių, kurių plotas yra matuojamas hektarais pagal naudojamą teritorijos dydį, negali būti matuojami remiantis ta pačia metodika, nes šių vabzdžių medaus rinkimo trajektoriją neįmanoma kontroliuoti ar apibrėžti nekintančia riba. Lietuvos sambūvio taisyklėse įtvirtintas optimalus 5 km atstumas (spindulys) nuo bičių ūkių, kurio privalėtų laikytis ūkininkai, ketinantys auginti GMO komerciniams tikslams, siekiant išvengti atsitiktinio GMO įsimaišymo bičių produktuose. Vadinasi, vienas bičių skraidymo teritorijos plotas sudarytų 5²Π, t.y. 78,5 km². Šie plotai persidengia ir užima visą Lietuvos teritoriją kaip pavaizduota pateiktame žemėlapyje Nr. 3, kuriame pavaizduoti 6 400 bičių ūkių, darant prielaidą, kad vienas apskritimas lygus 100 bičių ūkių.

⁹⁴ *Ibid.*

Apibendrinus, darytina išvada, kad Lietuvoje bitininkystės veikla pasižymi išskirtinėmis savybėmis, kurių neįvertinus, sprendimai dėl GMO auginimo žemės ūkio srityje neturėtų būti priimami.

Sambūvio taisyklių 27 punkte, kuriame įtvirtinama GMO pasėlių auginimo atsakomybė ir pareigos, iš esmės nusakomas teisės akte nurodytų priemonių įgyvendinimo tikslas ir pareiga – užkirsti kelią GM augalų ir (ar) produktų susimaišymą, susikryžminimą ir panašiai su tradiciniais bei ekologiniais augalais ir (ar) produktais <...>. Bendras sambūvio reguliavimas ir yra nukreiptas į siekį išvengti ekonominės žalos dėl nepageidaujamo GMO įsimaišymo. Pažymėtina, kad nepriklausomai nuo Reglamento pasiūlymo priėmimo pagal įprastą ES teisėkūros procedūrą baigties, **valstybės narės, tarp jų ir Lietuva, turėtų geriau išnaudoti sambūvio teisinio reguliavimo galimybes, kurios tiesiogiai susijusios su šiame tyrime aptariamų GMO ribojimo ar draudimo pagrindų įteisinimo galimybėmis, remiantis tik Lietuvai būdingomis ypatybėmis.**

Visų pirma, skirtingai nei gali būti traktuojama, kad Lietuvos Sambūvio taisyklių, parengtų pagal ES rekomendacijas, pagrindinis tikslas yra užtikrinti ūkio subjektų, vartotojų pasirinkimo laisvę ir apsaugoti jų ekonominius interesus, vis dėlto, negali būti paneigiami ir aplinkosauginiai sambūvio aspektai. Ypač svarbus dėmesys turėtų būti skiriamas prevenciniams natūralios gamtinės aplinkos išsaugojimo veiksams, susijusiems su „teritorijų be GMO“ (angl. „*GMO free zones*“) steigimu, kuris Lietuvoje galėtų būti organizuojamas pagal Teritorijų planavimo įstatymą, atliekant strateginį pasekmių aplinkai vertinimą bei išsamią tam tikros vietos analizę. Šių sprendimų priėmimo procese teisę dalyvauti turėtų ir savo pasiūlymus teikti suinteresuota visuomenė.

Pagal aktualią Lietuvos Sambūvio taisyklių redakciją, tokių „teritorijų be GMO“ steigimas nenumatytas, tačiau 2010 m. liepos 13 d. ES Komisijos Sambūvio rekomendacijose tokia galimybė įtvirtina⁹⁵ Pastebima, kad GMO auginimas komerciniams tikslams pelningas tik didelėse teritorijose. Priemonės eliminuoti GMO auginimą iš didelio ploto teritorijų priklauso nuo regioninių aspektų, klimato sąlygų, topografijos, pasėlių planavimo, rotacinės sistemos, ūkių, miškų, neiriamos žemės išsidėstymo.

Dėl specifinių ekonominių ir gamtinių sąlygų, valstybės narės pačios turėtų pasirinkti būdus, kaip parodyti, kad kitos priemonės nėra pakankamos, neefektyvios išvengti neužterštumo nepageidaujama genetiškai modifikuota medžiaga. Dėl to, siūlytina apsvastyti galimybę įstatymo lygiu įtvirtinti GMO draudimo ar ribojimo pagrindus, „teritorijų be GMO“ steigimo esmines sąlygas ir sambūvio tikslus.

Galima apibendrinti, kaip teisingai pastebi ES Teisingumo Teismas *Bablok* sprendimo 89 p., „*rizika pakenkti žmonių sveikatai, kuriai šiuo reglamentu siekiama užkirsti kelią, nepriklauso nuo apgalvoto ar atsitiktinio aptariamų medžiagų patekimo į jį.*“ Todėl **pagrindai riboti ar drausti GMO auginti išleidimo į rinką tikslais neapima galimybės riboti ar drausti GMO pasėlių auginimo mokslinio tyrimo tikslais.**

⁹⁵ ES 2010 m. Sambūvio rekomendacijų 5 konstatuojamoji dalis: „Kai kuriais atvejais, priklausomai nuo ekonominių ir gamtinių sąlygų, gali būti būtina uždrausti auginti GMO didelėse teritorijose. Ši galimybė turėtų būti suteikiama, jei valstybės narės įrodo, kad kitų toms teritorijoms taikomų priemonių nepakanka siekiant išvengti netyčinio GMO atsiradimo tradicinėse ar ekologiškose kultūrose. Be to, ribojamosios priemonės turi atitikti tikslą (t. y. apsaugoti tam tikrus tradicinių ar ekologiškų kultūrų augintojų poreikius).“

c) *Socialinės-ekonominės politikos tikslai*

Kaip jau buvo minėta tyrime, vis mažiau yra sutariama, ar dabartinis reguliavimas pakankamai užtikrina ir aplinkos apsaugą, ir laisvos rinkos principus. Nėra tikslaus atsakymo į šį klausimą, todėl apie tai Europoje kyla labai daug diskusijų⁹⁶, Komisija finansuoja daug mokslinių tyrimų⁹⁷ – kokia yra socialinė ir ekonominė GMO nauda, koks galimas poveikis socialinei sanglaudai arba etiniams klausimams. Šių diskusijų rezultatai kol kas neatspindi ES reglamentavimo, tačiau jau ryškėja aiškus pasirinkimas šiuo būdu (įtraukiant socio-ekonominius vertinimus) plėtoti teisinę sistemą – pirmiausia tai naujasis Reglamento pasiūlymas⁹⁸.

Komisija 2011 m. balandžio 15 d. paskelbė GMO auginimo Europoje socialinių ir ekonominių aspektų ataskaitą⁹⁹. Prieš tai Aplinkos ministrų taryba 2008 m. gruodžio 4 d. paprašė valstybių narių surinkti reikiamą informaciją apie GMO auginimo socialinį ir ekonominį poveikį maisto grandinei ir ją pasikeisti, o tada Komisija buvo paprašyta remiantis gauta informacija parengti svarstymams ir tolesnėms diskusijoms skirtą ataskaitą.

Informacijai rinkti Komisija buvo parengusi klausimyną, kuris aprėpė šias temas:

1. **Nustatytas** GMO auginimo **socialinis ir ekonominis poveikis (ex-post)** valstybėse narėse, kuriose šiuo metu auginami arba praeityje buvo auginami genetiškai modifikuoti augalai komerciniais tikslais (Čekijoje, Vokietijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Portugalijoje, Rumunijoje, Slovakijoje ir Švedijoje);
2. **Numatomas (ex ante) poveikis**, jei esami arba nauji genetiškai modifikuoti augalai būtų auginami jų teritorijoje.

Klausimynas taip pat buvo išsiųstas Europos ekonominės erdvės narėms (Islandijai, Norvegijai ir Lichtenšteinui) ir buvo paskelbtas viešai. Į klausimyną atsakė 25 valstybės narės, Norvegija ir keletas suinteresuotųjų šalių.

Šioje ataskaitoje kalbama apie esamus trūkumus vertinant Europos Sąjungoje auginamų genetiškai modifikuotų kultūrų socialinį ir ekonominį poveikį. Ataskaitoje Europos Parlamentui ir Tarybai,

⁹⁶ Vienas paskutinių susitikimų šia tema įvyko Briuselyje 2011 m. spalio 18 d. „Socio-ekonominiai aspektai GMO auginime“, daugiau žiūrėti: http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/docs/gmo_agenda18102011_en.pdf.

⁹⁷ Daugiau informacijos galima rasti ES finansuotų genetiškai modifikuotų kultūrų mokslinių tyrimų santraukoje (ES finansuotų GMO mokslinių tyrimų dešimtmetis (2001-2010 m.)), žiūrėti: [ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/kbbe/docs/a-decade-of-eu-funded-gmo-research_en.pdf](http://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/kbbe/docs/a-decade-of-eu-funded-gmo-research_en.pdf).

⁹⁸ Trečią kartą peržiūrėtame Reglamento pasiūlyme, kuris pataisytas Pirmininkaujančios šalies, yra įtraukti socialinės politikos pagrindas (dok. 17791/11).

⁹⁹ http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/reports_studies/docs/socio_economic_report_GMO_lt.pdf.

kurią iš esmės sudaro valstybių narių pateikta informacija, atskleidžiama, kad dažnai turima tik statistinės informacijos, neretai pagrįstos išankstiniu nusistatymu dėl GMO auginimo.

Svarbiausios išvados¹⁰⁰ šioje ataskaitoje yra šios:

1. Kadangi ES tik nedidelė dalelė dirbamos žemės ploto skiriama GM kultūroms auginti, GMO auginimo patirtis Europoje yra palyginti nedidelė¹⁰¹. Todėl nenuostabu, kad ***turime mažai statistiškai svarbios informacijos*** apie socialinį ir ekonominį GMO auginimo *ex-post* poveikį;
2. Ekonominiai duomenys apie Europos patirtį buvo gauti iš valstybių narių, kuriose auginamos herbicidams (HT) arba kenkėjams (Bt) atsparios genetiškai modifikuotos kultūros. Atlikus tyrimus paaiškėjo, kad ***herbicidams arba kenkėjams atsparias genetiškai modifikuotas kultūras auginantys ūkininkai gauna didesnę derlių ir (arba) reikia mažiau išlaidų*** piktžolėmis ir kenkėjais užkrėstose vietovėse;
3. Ataskaitoje išsamiai komentuojamas GMO auginimo socialinis ir ekonominis poveikis kitoms maisto grandinės dalims. Daroma išvada, kad atlikus ekonominių aspektų analizes nustatytas teigiamas ekonominis poveikis viso pasaulio žemės ūkiui, ypač herbicidams ir kenkėjams atsparių kultūrų auginimui. ***Informacijos apie socialinių aspektų poveikį maisto grandinėje beveik nėra;***
4. Taip pat reiktų pažymėti, kad valstybių narių ir suinteresuotųjų šalių supratimas apie GMO auginimo socialinių ir ekonominių padarinių reikšmę ir mastą labai skiriasi, todėl šiuo metu sunku apibendrinti informaciją ir priėti tendencingų sprendimų.

Šiuo metu vykstančios diskusijos yra apie tai, ar į sprendimų priėmimo procesą turėtų būti įtraukti socialiniai ir ekonominiai aspektai dėl GMO auginimo. Kelios valstybių narių valdžios institucijos prisidedamos prie ataskaitos nurodė, kad aiškus atsižvelgimas į socialinius ekonominius motyvus padėtų užtikrinti, kad visuomenės poreikiai būtų geriau patenkinti.

Pasiūlymas, kuris atsirado 2009 m., dėl nacionalinio apsisprendimo auginti GMO (ES sistemos už produktų saugos priežiūrą remuose) ir siekis aiškiau atsižvelgti į socialinius-ekonominius veiksnius valstybėse narėse atsirado iš įsitikinimo, kad visa apimantis ES susitarimas negali būti pasiektas etikos ir ekonominiais argumentais. Įrodymai ir patirtis rodo, kad teisės aktų pakeitimai, kurie galėtų bandyti priversti turėti bendrą nuomonę šiais klausimais, yra vargu ar sėkmingi.

¹⁰⁰ Daugiau informacijos: http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/index_en.htm.

¹⁰¹ Tik 3 GM rūšys yra auginamos Europos Sąjungoje (kukurūzai *MON810* (88.195 ha 2010 m.), bulvės *Bt Amflora* (245 ha 2010 m.), *HT* soja (iki 2007 m. Rumunijoje)) ir tik 8 valstybės narės turi patirties auginant GMO (paminėta tekste).

Taigi ataskaitoje akcentuojama, kad sunku prieiti bendrų išvadų socio-ekonominiais aspektais, kadangi GMO poveikis ir vertinimas labai priklauso nuo skirtingų kraštovaizdžių, auginimo sistemų, klimato, skirtingo bendradarbiavimo lygio, rinkos poreikių bei kultūrų skirtumų, todėl būtent tik atsižvelgiant į kitų valstybių narių praktikas (o ne akiai sekant jomis) pirmiausia turėtų būti įvertinti socio-ekonominės aplinkos GMO augimui Lietuvos teritorijoje.

Lietuvos Respublika, siekdama prisidėti rengiant minėtą ataskaitą, nusiuntė Komisijai mokslinį tyrimą „Leistų ir planuojamų naudoti genetiškai modifikuotų organizmų poveikio socialinei – ekonominei aplinkai Lietuvoje įvertinimas“, kurį atliko R. Lazutka ir D. Skučienė¹⁰². Šiame tyrime buvo atliekama GMO pašarų ir maisto rinkos analizė ir prieita šių pagrindinių išvadų:

1. GMO produktai Lietuvoje yra vertinami kontraversiškai. Tokio skirtingo vertinimo priežastis yra neaiškus GMO poveikis sveikatai ir aplinkai;
2. Oficiali statistika dėl GMO produkcijos ir vartojimo Lietuvoje nėra surinkta. Tačiau galima pastebėti, kad GM produktų reikšmė maisto produktų rinkoje didėja. Šiuo metu Lietuvoje prekiaujama šešių rūšių maisto produktais: augaliniai aliejai, margarinai arba tepūs riebalų mišiniai, majonezas, skrudinta duona, saldumynai, maisto papildai;
3. Prekybos tinkluose taikomos GM produktų kainos apie trečdaliu mažesnės negu tradicinių produktų kainos;
4. GMO pašarai yra plačiai naudojami ir užima trečdalį pašarų rinkos Lietuvoje;
5. Remiantis sociologiniu Lietuvos gyventojų tyrimu, galima spręsti, kad apie pusė gyventojų turi neigiamą nuomonę apie GMO;
6. Šiek tiek daugiau nei pusė gyventojų nežino arba nėra tikri, ar perka ir vartoja GMO produktus. Beveik 40 proc. gyventojų nurodė, kad GMO produktų pasirinkimą nulėmė šių produktų mažesnė kaina. Dauguma gyventojų teigia, kad nėra pakankamai informuoti apie GMO ir genetiškai modifikuotus produktus. Trečdalis žino šiek tiek, tačiau norėtų daugiau informacijos. Dauguma gyventojų teigia, kad aktualiausia informacija būtų apie GMO poveikį žmogaus sveikatai. Apie pakankamą informuotą vartotojo pasirinkimą, susijusį su GM produktais, mūsų šalyje dar negalima kalbėti;
7. Verslo įmonių tyrimai parodė, kad GM produktų ženklinimo taisyklė (t.y. kad nereikia ženklinti GM produktų, kuriuose yra tik neišvengiami GMO likučiai) didesnių problemų nesukelia. Tačiau

¹⁰² Įvertinimas atliktas pagal 2009 m. liepos mėn. 30 d. Sutartį (Nr. AARP9-21-vp).

įmonės patiria finansinių problemų dėl GM produkto likučių arba paties produkto atsekamumo, ypačiai aliejuje, nes esami laboratoriniai tyrimai, įmonių atstovų nuomone, GMO neparodo;

8. Verslo įmonių atstovai neturi vieningos nuomonės dėl GMO produktų. Kai kurie iš jų mano, kad Lietuva ir toliau turi laikytis atsargios pozicijos dėl GMO produktų atžvilgiu. Kiti mano, kad tokia pozicija yra per daug atsargi.

Pažymėtina, kad šiame tyrime nebuvo analizuojamas GMO auginimo poveikis visuomenei socio-ekonominiu aspektu, aišku, visų pirma dėl to, kad Lietuvoje dar nėra auginami GMO komerciniams tikslams. Tačiau jeigu priėmus naująjį Reglamento pasiūlymą Lietuvos Respublika ateityje svarstytų galimybę visiškai ar iš dalies uždrausti auginti GMO Lietuvos teritorijoje būtent dėl socio-ekonominių aspektų pirmiausia reiktų atlikti nuoseklų tyrimą, kuris remtųsi bent jau teorinėmis prielaidomis (*ex ante* poveikio įvertinimas).

Šiuo metu, atsižvelgiant į prieš tai paminėtą atliktą tyrimą, akivaizdu, kad Lietuvos žmonės yra mažai informuoti apie GMO poveikį ir tikėtina, kad naujos apklausos rezultatai neparodytų tikrojo vaizdo, nes daugelis nuomonių remtųsi išankstine visuomenėje susidariusia nuomone, mitais ir nepagrįstomis baimėmis. Manytina, kad siekiant kitokių, konkretesnių rezultatų pirmiausia reiktų organizuoti visuomenės informavimo GMO klausimais akcijas.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad ankstesnės apklausos buvo atliktos apskritai dėl GMO poveikio, o ne dėl GMO auginimo. Pažymėtina, kad tik apklausos pastarąją temą galėtų tiksliai atskleisti konkrečia visuomenės nuomonę dėl GMO auginimo, ir tik tokia apklausa galėtų sudaryti pagrindą pasinaudoti socio-ekonominiu kriterijumi nurodytu Reglamento pasiūlyme.

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta, galima daryti išvadą, kad **šiuo metu Lietuvos Respublika negalėtų pasinaudoti socio-ekonominiu kriterijumi siekdama įtvirtinti GMO auginimo uždraudimą Lietuvos Respublikoje, kadangi neturi tam tinkamo pagrindimo.**

d) Miesto ir kaimo planavimas ir žemės naudojimas

Byloje *Valonijos atliekos*¹⁰³ Teisingumo Teismas pirmiausia konstatavęs, kad privalomais reikalavimais galima pateisinti tik tas priemonės, kurios vienodai taikomos tiek nacionalinėms, tiek importuotoms prekėms, nusprendė, kad norint įvertinti, ar nagrinėjamas apribojimas (iš esmės draudimas importuoti atliekas iš už Valonijos regiono ribų) yra diskriminuojamojo pobūdžio, reikia **atsižvelgti į atliekų ypatybes**.¹⁰⁴ Remiantis, visų pirma, EB sutarties 174 [dabar SESV 191 straipsnis] straipsnio 2 dalyje nustatytu principu, jog žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis, jis nusprendė, kad „atsižvelgiant į **skirtingose vietose atsiradusias atliekas ir į atliekų ryšį su jų atsiradimo vieta**, ginčijamos priemonės negali būti laikomos diskriminacinėmis“¹⁰⁵.

Toks pažangus *šaltinio* ir *artumo* principų aiškinimas yra ribojančiųjų ir draudžiamųjų priemonių įteisinimo prielaida tuo atveju, kai aplinkoje egzistuojanti¹⁰⁶ medžiaga pasižymi tam tikra charakteristika (pavyzdžiui, savybe kauptis dirvožemyje, išlaikyti radioaktyvumą, pernešti genetiškai modifikuotą gyvo organizmo informaciją), kuri gali sukelti grėsmę aplinkos apsaugai tam tikroje vietovėje, vėliau išplisti į regioną (netgi apimti visą tos valstybės narės teritoriją). Tam tikros „drausminančiojo“ pobūdžio priemonės skirtos kontroliuoti atsirasti net mažiausiai rizikos galimybei, konkrečiai GMO atveju, paplsti ir įsitvirtinti šalies gamtinėje aplinkoje, iš jos išgautuose pirminiuose ir antriniuose produktuose. Atitinkamai, tam tikros konkretaus dalyko, pasižyminčio neįprastomis, tik jam būdingomis savybėmis, naudojimą ir kitą susijusią veiklą ribojančios priemonės gali būti pateisinamos vidaus rinkos kontekste ir atitikti SESV 36 straipsniui.

Tai galima pagrįsti iliustruojant ES Teisingumo Teismo 2011 m. kovo 24 d. Sprendime *Europos Komisija prieš Ispanijos Karalystę* (C-400/08) analizuojama situacija. Ispanijos Karalystė kaltinama įsisteigimo laisvės apribojimu, kuri priėmė nacionalines nuostatas, remdamasi **tinkamos teritorijos tvarkymo ir aplinkos apsaugos tikslais**. Valstybė narė grindžia tokį reglamentavimą tuo, kad leidžiant dideles komercines įstaigas atidaryti tik gyventojų koncentracijos vietovėse, kur paklausa yra didžiausia, ir apribojant įstaigų dydį mažiau apgyvendintose vietovėse, ginčijamais teisės aktais siekiama išvengti kelionių aplinką teršiančiais automobiliais, kovoti su miestų nykimu, išsaugoti aplinkai palankų miesto modelį, vengti naujų kelių statybos ir užtikrinti susisiekimą su

¹⁰³ 1992 m. liepos 9 d. Sprendimas *Komisija prieš Belgiją* (C-2/90, Rink. p. I-4431).

¹⁰⁴ Sprendimo 34 p.

¹⁰⁵ Sprendimo 36 p.

¹⁰⁶ Moksliniais ar komerciniais pagrindais.

šiomis įstaigomis viešuoju transportu.¹⁰⁷ Teisingumo Teismas konstatavo, kad, priešingai nei teigia Komisija, didelių komercinių įstaigų vietos ir dydžio apribojimai yra tinkamos priemonės teritorijos tvarkymo ir aplinkos apsaugos tikslams, kuriais remiasi Ispanijos Karalystė, pasiekti.¹⁰⁸

Turi būti įvertinama ir ta aplinkybė, kad *negalima iš valstybių narių atimti galimybės įgyvendinti tokių tikslų, kaip antai aplinkos apsauga, teritorijos tvarkymas ir vartotojų apsauga, ir nustatyti taisykles*, kurias kompetentingos institucijos lengvai valdytų ir kontroliuotų.¹⁰⁹

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad **teritoriniai aplinkos apsaugos tikslai ir diferencijuotos ribojančios ir draudžiančios priemonės yra valstybės narės institucijų kompetencijos dalykas ir kartu pareiga užtikrinti tokių teisinių priemonių valdymą ir kontrolę.**

Lietuvos teritorijos planavimas. Lietuvos teritorijų planavimo procese Lietuvos teritorijos Bendrasis planas, patvirtintas 2002 m. Seimo nutarimu Nr. IX-1154¹¹⁰ yra privalomas dokumentas valstybės valdymo institucijoms, priimančioms Lietuvos Respublikos lygmens sprendimus, susijusius su šalies teritorijos naudojimu, tvarkymu bei apsauga. Taip pat Bendrasis planas yra privalomas formuojant regioninę politiką, rengiant teritorijų planavimo dokumentų projektus. Juo nustatomos sąlygos nacionalinio lygmens bendriesiems ir specialiesiems teritorijų planams. Vadovaujantis šiuo planu, turėtų būti sprendžiami ir klausimai, susiję su GMO auginimu. Galimybės uždrausti GMO auginimą visoje ar dalyje Lietuvos teritorijos yra neatsiejamas nuo objektyviai egzistuojančių gamtinių, ekologinių, agrarinių jų auginimo galimybių įvertinimo.

Planuojant „teritorijas be GMO“, reikšminga įvertinti daugelį veiksnių, kaip antai: saugomų teritorijų išsidėstymą ir jų įvairumą. Šalyje steigiamos įvairių kategorijų ir rūšių saugomos teritorijos, kuriomis reprezentuojama visa kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, būdingi ir unikalūs kompleksai. Saugant tiek gamtinių (negyvosios ir gyvosios gamtos), tiek ir kultūriniai kompleksus bei objektus, steigiamos pakankamo dydžio saugomos teritorijos, galinčios užtikrinti vienų ar kitų kompleksų išsaugojimą. Tačiau svarbiausi požymiai, vienaip ar kitaip susiję su GMO introdukcija į valstybės gamtinę aplinką – tolygumas ir susietumas. Atitinkamai saugomos teritorijos pagal galimybes išdėstomos tolygiai šalies ar regiono teritorijoje, atskiros grandys (saugomos teritorijos) sujungiamos geoekologiniais bei biomigraciniais ryšiais (kaip pavaizduota žemėlapyje Nr. 4¹¹¹)

¹⁰⁷ Sprendimo 78 p.

¹⁰⁸ Sprendimo 80 p.

¹⁰⁹ Žr. 2010 m. gruodžio 16 d. Sprendimo *Josemans*, C-137/09, dar nepaskelbto Rinkinyje, 82 punktą.

¹¹⁰ Žin., 2002, Nr. 110-4852, aktuali redakcija - Nr. X-851, 2006-10-12, Žin., 2006, Nr. 111-4198 (2006-10-19).

¹¹¹ Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <<http://gis.am.lt/bp/>>.

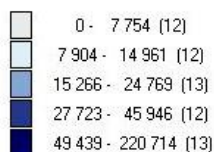
Tradicinio/ekologinio ūkininkavimo apsauga. 2010 m. Europos Komisijos Žemės ūkio ir kaimo plėtros generalinis direktoratas atliko ES ekologinių ūkių sektoriaus analizę¹¹². Šiame darbe Lietuva yra viena iš pažangiausių ES-12 narių, kurioje pripažinta itin sparti ekologinių ūkių sektoriaus plėtra.

Iš ariamų pasėlių, 2007 m. duomenimis, javai užima svarbiausią kategoriją iš auginamų organinių kultūrų 1,2 mln. ha, t. y. 18,3% visos ES ekologinės žemės.

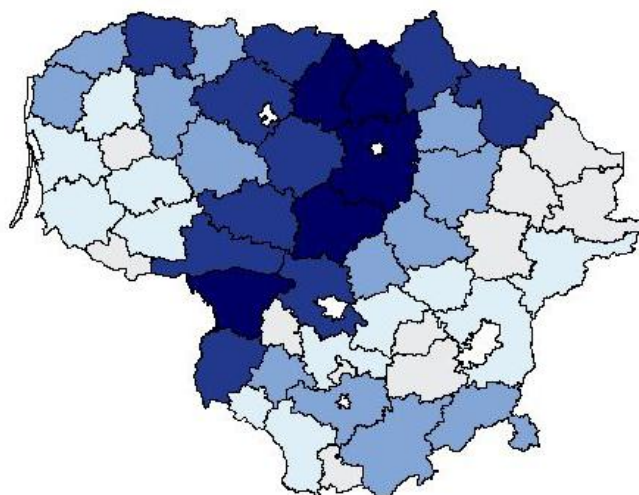
Tradiciškai Lietuvoje auginami javai, 2010 m. duomenimis, pasiskirsto netolygiai visoje Lietuvos teritorijoje. Tačiau galime išskirti šiaurės vidurio Lietuvą, kurioje koncentruojasi didžiausią plotą hektarais užimantys javų pasėliai. Ši tendencija išlieka tokia pati ir kitų rūšių atžvilgiu.

¹¹² Daugiau informacijos: http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/markets/organic_2010_en.pdf

Plotas, hektarai administracinė teritorija,
metai rūšis
rūšis: Javai
metai: 2010

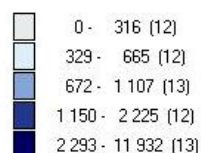

Duomenų šaltinis: Rodiklių duomenų bazė
Žemėlapis šaltinis: VĮ Registrų centras

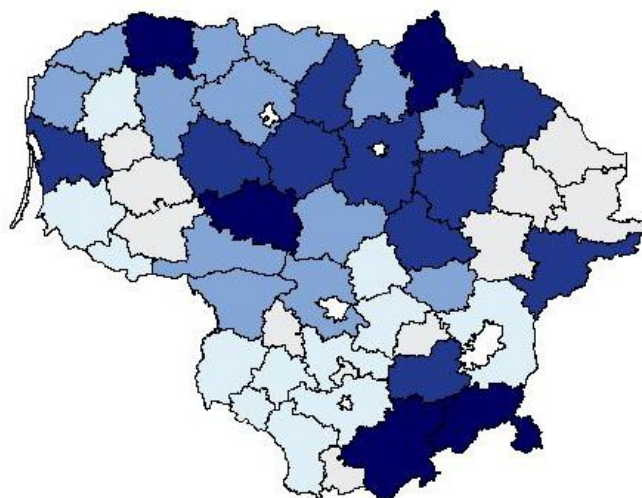

Atkreiptinas dėmesys, kad baltymingi augalai užima ypatingą vietą ekologiniame sektoriuje. Šie augalai asimiliuoja azotą ir dėl to vertingi ekologinės produkcijos sistemose dėl savo savybės išlaikyti žemės derlingumą. Antra, ekologinių gyvuliams skirtų pašarų atžvilgiu šie augalai vertinami kaip pakaitalas kitiems pašarų ingredientams (pavyzdžiui, ekologinėms sojų pupelėms). Taip pat ūkiuose auginamų ekologiniams pašarams baltymingų augalų naudojimas mišrios gyvulininkystės produkcijos sistemose užtikrina baltymingų pašarų ingredientų atsekamumą.

Plotas, hektarai administracinė teritorija,
metai rūšis
rūšis: Ankštiniai augalai
metai: 2010

Duomenų šaltinis: Rodiklių duomenų bazė
Žemėlapis šaltinis: VĮ Registrų centras

Nors ES mastu ekologinių ūkių vidutinis dydis yra didesnis nei visų ūkių, 2011 m. vasario 21 d. vykusioje ES Žemės ūkio ir žuvininkystės taryboje bendros žemės ūkio politikos klausimais, Lietuvos nuomone, žemės ūkio sėkmingam gyvavimui ir plėtrai daug įtakos turi mažieji ūkiai, kurie sudaro du trečdalius visų žemę deklaravusių ūkių. Atkreiptas dėmesys, kad svarbu ir toliau remti šiuos ūkius, teikiant paramą tiek per tiesioginių išmokų sistemą, tiek išsaugant paramos galimybę šiems ūkiams persitvarkyti, modernizuotis. Pažymėta, kad maži ūkiai gamina įvairesnę ir natūralesnę produkciją bei ją aprūpina vietines rinkas.

2011 m. gruodžio 19 d. ES Aplinkos taryboje pristatant Pirmininkaujančios valstybės narės informaciją apie dabartinę padėtį dėl Pasiūlymo dėl reglamento, kuriuo iš dalies keičiamos Direktyvos 2001/18/EB nuostatos dėl valstybių narių galimybės savo teritorijoje riboti ar drausti GMO auginimą, valstybės narių ministrai pasisakė kad aplinkosauginiai GMO auginimo draudimo pagrindai turėtų būti įtraukti į projektą ir į juos atitinkamai atsižvelgiama. Galima patvirtinti, kad glaudus aplinkos apsaugos ir žemės ūkio santykis privalo būti aiškus priimant jį sąlygojančius sprendimus dar pačiu žemiausiu lygmeniu. 40% ES teritorijos žemės sudaro ūkiai. Vien tai parodo, kokia reikšminga ūkinė veikla natūraliai gamtinei aplinkai, kurių tarpusavio sąsaja yra sudėtinga. Kaip atkreipė dėmesį Europos Komisija, pasėlių teritorinis išsidėstymas yra priežastis atsižvelgti į aplinkos apsaugos kryptis ES ūkininkavimo sektoriuje. Tai aktualu žemės ūkio specializacijai, kuri sąlygoja žemės naudojimo pobūdį, padarydama jį ne tokį įvairų tiek augalininkystėje, tiek gyvulininkystėje dėl koncentracijos tik į tam tikrą produkciją. Menka šių ūkių įvairovė gali sąlygoti tam tikrų žemės ūkiuose būdingų buveinių, susijusios faunos ir floros išnykimą, kuris darytų prielaidas nykti genetinei įvairovei.¹¹³

Tikslas užtikrinti tradicinio ūkininkavimo apsaugą Lietuvoje susijęs su dviem pagrindiniais aspektais: 1) tradicinių, ekologinių ūkių vyravimu Lietuvoje ir 2) poreikiu užtikrinti auginamų kultūrų sėklos grynumą. Taip pat valstybėms narėms turėtų būti leista pagrįsti tokias priemones kitais pagrindais, kurie, kaip jau buvo paminėta ir anksčiau, privalės būti aiškūs, neprieštaraujantys vienas kitam, įrodomi ir nuoseklūs.

Išskiriama keletas pavyzdinių Lietuvos teisės aktų nuostatų, kuriose įtvirtinti veiklos, susijusios su GMO teritorialumu, aspektai:

1. Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo¹¹⁴ 1 priede pateiktas veiklos rūšių, galinčių sukelti grėsmę griežtai saugomų rūšių individams arba rūšių radavietėms ar augavietėms, sąrašas. Šio sąrašo 9 punkte numatyta veikla, susijusi su GMO, kuri nekonkretizuojant grėsmės dydžio, galėtų sukelti pavojų natūralios gamtos subjektams: „*Bet kokių laukinių (įskaitant nelaisvėje išaugintus), sulaukėjusių ar naminių gyvūnų, augalų, mikroorganizmų išleidimas, perkėlimas ar kitoks įkurdinimas ar augalų sėklų sėjimas (įskaitant genetiškai modifikuotų organizmų išleidimą).*“ Šis teisės aktas aptariamas sąmoningai jį išskiriant iš kitų norminių teisės aktų dėl glaudžios sąsajos su ūkinės veiklos reglamentavimu, kuriame akcentuojamas tam tikras rizikingas veiklų pobūdis, kuris savo prasme ir pavojingumu aplinkai (gamtinei, miesto, kaimo) yra charakteringas GMO auginimui. Vadinasi, tam tikras genetiškai

¹¹³ Daugiau informacijos: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Agri-environmental_statistics

¹¹⁴ Žin., 2009-12-31, Nr. 159-7200.

modifikuotų genų perkėlimas jau yra *įstatymu* patvirtintas kaip esantis nepageidaujamas Lietuvos saugomų vertybių (gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų) kontekste.

2. Žemės ūkio ministro ir Aplinkos ministro 2007 m. lapkričio 16 d. įsakymas Nr. 3D-504/D1-608 "Dėl Genetiškai modifikuotų augalų pasėlių sambūvio su tradicinių ir ekologiškų augalų pasėliais taisyklių patvirtinimo"¹¹⁵(aptariamas kitose tyrimo dalyse).
3. Teritorijų planavimą ir žemės teisinius santykius (žemėtvarką) reglamentuojantys teisės aktai¹¹⁶.

GMO auginimas pasižymi savo išskirtinumu vien dėl to, kad jos metu į natūralią aplinką yra perkeliama genetiškai modifikuota medžiaga. Todėl analizuojant egzistuojančias galimybes kompleksiskai įvertinti žemės ūkio teritorijos ir GMO pasėlių plotų išsidėstymą, remiantis tyrimu aptariamais GMO auginimo ribojimo ir draudimo pagrindais, tikslinga atsižvelgti į strateginio pasekmių aplinkai vertinimo procesą bei jo privalumus, atliekant tik Lietuvai būdingų ypatybių analizę jos teritorijos atžvilgiu. Atkreiptinas dėmesys, kad rezultatais, gautais atliekant strateginį pasekmių aplinkai vertinimą, įrodoma, kad numatant GMO kultūrų auginimą valstybės teritorijoje vadovaujamosi ne tik moksliniais tyrimais ir jų, bet ir kitomis priežastimis, susijusiosiomis su bendraisiais aplinkos apsaugos ir žemės ūkio strateginiais politikos tikslais, reikšmingų Lietuvos tradicinio/ekologinio žemės ūkio vystymui, gamtos ir kultūros išsaugojimui objektų ar ištisų teritorijų buvimo faktu.

Planų ir programų strateginis pasekmių aplinkai vertinimas, kaip ir planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimas yra prevencinis aplinkos apsaugos instrumentas, todėl vienas iš svarbiausių jo principų – užtikrinti, kad planų ir programų rengimo organizatoriai turės išsamią ir patikimą informaciją apie reikšmingas planų ir programų įgyvendinimo pasekmes aplinkai kuo ankstyvesnio planavimo etapo metu. Galimybė integruoti aplinkos apsaugos aspektus į kuo ankstyvesnį planavimo etapą ir buvo viena iš strateginio pasekmių aplinkai vertinimo atsiradimo priežasčių.¹¹⁷ Atsižvelgiant į tai, manytina, kad tikslinga apsvarstyti kelias GMO auginimo ribojimo ar draudimo galimybes:

1. Atitinkamus sektorių politikas formuojančiose nacionalinio lygmens strategijų tiksluose įtvirtinti Lietuvos teritorijoje skatinti tradicinį/ekologinį žemės ūkį, tradicinę bitininkystę, steigiant "teritorijas be GMO". Šiuo atveju tokiame planavimo dokumentui būtų atliekamas strateginis pasekmių aplinkai vertinimas, kurio metu analizuojamos ir GMO komerciniam auginimui, jo

¹¹⁵ Žin., 2007, Nr. 121-4978.

¹¹⁶ Žin., Žin., 1995, Nr. [107-2391](#)

¹¹⁷ Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo vadovas. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, Suomijos aplinkos institutas, 2006 m. 10 psl.

ribojimui ar draudimui svarbios sąlygos, remiantis tik Lietuvai (jos teritorijai geografinė, aplinkosauginiu, žemės ūkio atžvilgiu) būdingomis ypatybėmis.

2. Įvertinant aplinkybę, kad strateginio pasekmių aplinkai vertinimo objektas yra bet kokio lygmens ar rūšies planavimo dokumentai, kurių įgyvendinimo pasekmės gali būti reikšmingos aplinkai, o teritorijų planavimo dokumentų atveju strateginio pasekmių aplinkai vertinimo procedūros yra integruotos į skirtingus šių dokumentų rengimo etapus ir stadijas, svarstyti galimybė parengti specialųjį Lietuvos žemės ūkio augalininkystės sektoriaus teritorijų be GMO planą, nes būtent šio sudėtingo ir visapusiško aplinkybių vertinimo metu, nustatant konkrečių teritorijų planavimo tikslus, ir yra atsižvelgiama į „*visuomenės poreikius, planuojamos teritorijos kraštovaizdžio ypatumus, geografinę padėtį, geologines sąlygas, urbanistikos, architektūros, techninius, aplinkosaugos, paveldosaugos, žemės ūkio paskirties žemės naudojimo ir tvarkymo reikalavimus, žemės ir kito nekilnojamojo turto savininkų ir trečiųjų asmenų teises, valstybės saugumo ir gynybos poreikius*“.¹¹⁸ Todėl prieš rengiant GMO auginimą ribojamų ar draudžiamų teritorijų teritorinio planavimo dokumentą, būtų tikslinga atlikti bandomąjį modeliavimą, sukuriant jungtinę schemą, kurioje atsispindėtų preliminaros nacionalinės GMO auginimo ribojimo ir draudimo pagrindų prielaidos, susijusios su:

a) Bendraisiais Lietuvos aplinkos apsaugos tikslais, nesusijusiais su Direktyva 2001/18/EB ir Reglamentu (EB) Nr. 2001/1829;

ii. Lietuvos gamtos apsaugai reikšmingų teritorijų išsaugojimu.

b) Vengimu naudoti GMO kituose produktuose, nepažeidžiant Direktyvos 2001/18/EB 26a straipsnio (bitininkystės ūkių išsidėstymu);

c) Socialinės-ekonominės politikos tikslais;

d) Miesto, kaimo planavimu ir žemės naudojimu;

i. Tradicinio/ekologinio ūkininkavimo apsauga;

e) Lietuvos kultūros politika:

ii. Kultūros paveldo išsaugojimu.

Paminėtina, kad strateginis pasekmių aplinkai vertinimas gali būti atliekamas aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi aspektų (tikslų) atžvilgiu, pasekmių aplinkai atžvilgiu ir poveikį patirsiančios aplinkos atžvilgiu. Vertinimas aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi aspektų (tikslų) atžvilgiu dažniausiai atliekamas politines kryptis formuojantiems planams ir programoms, kai turima

¹¹⁸ Teritorijų planavimo įstatymo (Žin., 1995, Nr. 107-2391) 3 straipsnio 2 dalis.

informacija apie poveikį patirsiančią aplinką yra bendro pobūdžio. Pripažįstama, kad nors šis vertinimo būdas nėra tinkamas išsamiam pasekmių įvertinimui, tokio vertinimo rezultatai puikiai atspindi, kaip į planą ar programą buvo integruoti aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi klausimai.¹¹⁹ Kitas aktualus būdas nustatant GMO pasėlių išsidėstymą visoje arba tam tikroje Lietuvos teritorijos dalyje būtų vertinimas poveikį patirsiančios aplinkos atžvilgiu, kuris įprastai ir yra atliekamas rengiant planus ir kitus strateginio planavimo dokumentus tiesiogiai susijusius su konkrečia teritorija. Be to, atliekant šį vertinimą dažniausiai taikomi metodai – geografinės informacinės sistemos, daugiasluoksniai žemėlapiai ir kt. Tačiau atliekant pasirinktą strateginį pasekmių aplinkai vertinimą, būtina įvertinti oficialios svarbios vertinimui informacijos prieinamumą, registrų/kadastrų duomenų tikrumą. Todėl akcentuojama būtinybė imtis priemonių tobulinti viešuosius registrus, siekiant užtikrinti informacijos apie GMO auginimui įtakos darančius veiksnių aktualumą ir objektyvumą.

Strateginis planavimas – procesas, kurio metu parengiama veiklos valdymo strategija, numatanti veiklos prognozę, tikslus, prioritetines kryptis, veiksmus ir būdus, kaip efektyviausiai panaudoti turimus ir planuojamus gauti finansinius, materialinius ir darbo išteklius numatytiems tikslams pasiekti, strategijos nuostatų įgyvendinimas, veiklos stebėseną (monitoringas) ir atsiskaitymas už rezultatus.¹²⁰ Pati galimybė, kad genetiškai modifikuota medžiaga gali patekti į natūralią aplinką ir sąlygoti palankias aplinkybes gyvo GMO dauginimosi informacijos (atsparumo herbicidams, toksino Bt genas) pernešimui kelia grėsmę minėtoms vertybėms. Pavyzdžiui, Saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių įstatymo¹²¹ 4 straipsnio 2 dalyje iš Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašo yra išskiriamos griežtai saugomos rūšys, kurių nykimo tendencijos yra nepalankiausios ir šių rūšių radaviečių ar augaviečių išsaugojimo poreikis yra didžiausias. Lietuvos raudonosios knygos komisijos siūlymu yra sudaromas Lietuvos Respublikos griežtai saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašas. Kaip autoriniame darbe pastebi Leonas Grinius¹²², augalo genų pernaša į laukines rūšis gali sąlygoti naujų invazinių rūšių atsiradimą. Jau nustatyta, kad 22 iš 25 rūšių kryžminasi su giminingomis rūšimis, todėl visai įmanoma, kad daugeliu atvejų tokia tolimoji hibridizacija yra galima. Tokia apsauga nuo invazinių ir dominuojančių rūšių susidarymo numatyta Laukinės augalijos įstatymo¹²³ 15 straipsnio 2 dalyje: „*Atskirų rūšių laukinių augalų*

¹¹⁹ Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo vadovas. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, Suomijos aplinkos institutas, 2006 m. 7 psl.

¹²⁰ Teritorijų planavimo įstatymo 2 straipsnio 33 dalis.

¹²¹ Valstybės Žinios, 1997, Nr. 108-2727.

¹²² GRINIUS. L., MATULIS D., SERVA S., MISIŪNAS D., VALIOKAS R. Modernios biotechnologijos saugaus naudojimo ir vystymo perspektyvos Lietuvoje. Vilnius, 2007. 36 psl.

¹²³ Žin., 1999, Nr. 60-1944.

gausumas turi būti reguliuojamas taip, kad tai nedarytų žalos aplinkai ir kitų rūšių laukiniams augalams bei gyvūnams.“

Atsižvelgiant į šiuos faktus ir įvertinus aplinkybę, kad, rengiant atitinkamų sektorių politikos vystymo strateginius dokumentus bei specialiuosius planus, atliekama išsami analizė, svarstyтина galimybė GMO auginimo uždraudimo ir ribojimo priemonėms įtvirtinti ir pagrįsti Lietuvoje remtis visuma duomenų, surinktų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo metu.

e) Kultūros politika

Kultūros paveldo išsaugojimas. Nagrinėjant galimybes nacionalinėje teisėje įtvirtinti teises prielaidas valstybės teritoriniame vienetu drausti arba riboti GMO kultūrų auginimą, svarbu suprasti ir teisingai įvertinti valstybių narių įtaką ES institucijose priimamų sprendimų procese. Paminėtina, kad pasiūlymo suteikti valstybei narei galimybę realizuoti savo apsisprendimo teisę pagrindą nulėmė ES valstybių narių ir jose gyvenančių daugumos piliečių GMO netoleravimas (pvz., visuomenės įsitikinimai). Ekologijos srityje priimtų sprendimų įgyvendinimas yra ilgalaikis procesas, todėl būtina įvertinti šią aplinkybę. Be to, nustatant teisinę natūralios gamtinės aplinkos apsaugą reikia ne tik atkreipti dėmesį į dabar esančią situaciją, bet ir įvertinti ateities tendencijas.

Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d. Nutarime „Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų“¹²⁴ Nr. 542 6.3 punkte nustatyta, kad ***valstybės ir savivaldybių institucijos, įgyvendindamos kultūros politiką, laikosi decentralizacijos principo***. Tai reiškia, kad sprendimai ir atsakomybė už kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą padalijami tarp valstybės ir savivaldybių institucijų, sudaromos sąlygos plėtoti kultūros savivaldą. Ši nuostata įrodo, kad teritorialumo, tam tikrų vietovę formuojančių veiksmų įvertinimas nėra naujovė. Nagrinėjant natūralios gamtinės aplinkos vietovių klausimą Lietuvoje, pripažįstama, kad siekis išsaugoti ir puoselėti kultūros paveldą negali būti atskirtas nuo gamtos paveldo apsaugos, kuri daugelyje šalių teritorijų siejama su darnaus turizmo skatinimu.

Pagal Saugomų teritorijų įstatymo 2 straipsnio 25 punktą, *paveldo objektai* yra atskiri arba tankias grupes sudarantys gamtos ir kultūros paveldo objektai – kraštovaizdžio elementai, kuriems dėl jų vertės teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas, juos atitinkamai traktuojant kaip saugomus gamtinio kraštovaizdžio objektus ir nekilnojamąsias kultūros vertybes.

Remiantis to paties įstatymo 10 straipsnio 3 dalimi, *gamtos paveldo objektai* yra:

¹²⁴ Žr. Valstybės Žinios, 2001, Nr. 42-1454.

- [illegible]

Paminėtina, kad šių objektų skelbimo tikslai (išsaugoti gamtos paveldo objektus, kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams, pažintiniam turizmui, propaguoti gamtos paveldo objektus (Žr. Žemėlapi Nr. 5¹²⁵)) yra tiesiogiai susiję su šio tyrimo kryptimi – nustatyti ir pagrįsti Lietuvos teritorijoje ar jos dalyje egzistuojančias ir pripažįstamas ypatybes, kurios dėl savo socialinės, ekonominės, aplinkos apsaugos ar kultūros politikos svarbos, būtų pripažįstamos vertybėmis, o jų apsaugos prioritetas būtų įtvirtintas ne žemesnės galios kaip įstatymas teisės akte. Kaip pavyzdys, galėtų būti pateikiamas Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas¹²⁶ „Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schemos paskelbimo“, kuriame konstatuota, kad „<...> jokie su Kuršių nerijos nacionalinio parko teritorijos administravimu (*inter alia* su gyvenviečių detaliesiais planais, miškotvarka, žemėtvarka, vandens ūkiu, gyvenviečių planavimu, kaimų regeneravimu, rekreacija, kelių bei inžinerinėmis komunikacijomis ir pan.) susiję sprendimai negalėjo (ir šiuo metu negali) būti priimami neatsižvelgiant į minėtą **Vyriausybės patvirtintą Schemą ir negalėjo (ir šiuo metu negali) prieštarauti Schemos sprendiniams, ypač žinant, jog tai, kad Lietuvos valstybė visą laiką Kuršių neriją traktavo ir traktuoja kaip unikalų gamtos ir žmogaus sukurtą kraštovaizdžio kompleksą – saugotiną teritoriją**“. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad šiai teritorijai turi būti nustatytas ypatingas teisinis režimas, o šis poreikis yra „visuotinai žinomas faktas“.

Kitas labai svarbus aspektas, yra Lietuvos kultūrinio paveldo reguliavimas, kuris skirtingai nei daugelis kitų prevencinių teisinių priemonių, patvirtina jau *de facto* šalyje esančių gamtos paveldo vertybių pripažinimo faktą. Kultūros išsaugojimo aspektu paminėtinos ir 2.4.a dalyje pristatytos saugomos teritorijos ir jų teisinis režimas. Aktualu, kad visi nacionaliniai ir regioniniai parkai yra gamtos ir kultūros paveldas. Jų steigimo priežasčių netikslinga vertinti vien aplinkos apsaugos (pvz., ekosistemų išsaugojimo) aspektu, bet taip pat siekiant užtikrinti gamtiniu ir kultūriniu požiūriais vertingą Lietuvos kraštovaizdį, plėtoti aplinkosauginį švietimą, propaguoti ekologinę žemdirbystę, sudaryti sąlygas rekreacijai, pirmiausia pažintiniam turizmui, kuriems plėtoti Lietuvoje yra unikalios gamtinės ir urbanistinės sąlygos, kaip yra nurodyta žemėlapyje Nr. 6¹²⁷, kuris dėl didelės apimties pridedamas atskirai.

Žemėlapyje išsiskiria vientisos teritorijos, kur vyrauja didžiausių potencialių rekreacinių teritorijų plotai (intensyviausia pažymėta raudonai). Pažymėtina, kad rekreacinės teritorijos tiesiogiai

¹²⁵ Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą:<<http://gis.am.lt/bp/>>.

¹²⁶ Žin., 2007, Nr. 72-2865.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą:<<http://gis.am.lt/bp/>>.

susijusios su saugomomis teritorijomis. Jų pasiskirstymo regionuose GMO pasėlių planavimas turėtų būti ribotas, remiantis bendraisiais aplinkos apsaugos, miesto ir kaimo planavimo ir žemės naudojimo pagrindais.

Apibendrinant pasakytina, nors kultūros paveldo, kaip ir kitų sektorių, susijusių GMO auginimu Lietuvoje, teritorijų žemėlapis, yra identifikacinis, jame labai aiškiai išryškėja esminiai kultūros politikos požymiai – decentralizacija ir horizontalumas. Visi kultūros politikai reikšmingi objektai yra tiesiogiai susiję geografiškai, o tai nulemia glaudų vietos savivaldos institucijų bendradarbiavimą ne tik plėtojant turizmą, steigiant poilsio centrus, infrastruktūrą, bet ir įkuriant bendrą informacinį tinklą, kuriame būtų operatyviai pateikiami, analizuojami ir tikrinami aktualūs vietos savivaldos sprendimų priėmimo procesui duomenys apie gamtos veiksnių sąlygojamą kultūros būklę tam tikroje Lietuvos teritorijoje. Aktuali, nuolat kaupiama ir nuosekliai analizuojama informacija parodo valstybės prioritetus aplinkos, saugomų teritorijų, kultūros paveldo, tradicinio ir ekologinio ūkininkavimo apsaugoje, ir atskleidžia tikrąsias veiklos kryptis, kurių tęstinumas, nuosaikumas ir stabilumas yra pagrindiniai įrodymai, leidžiantys pagrįstai, proporcingai įtvirtinti draudžiantį ar ribojantį tam tikrą veiklą teisinį reguliavimą, siekiant apsaugoti aukštesnius tikslus ir vertybes, nesusijusias su leidimu auginti GMO komerciniams tikslams visoje Lietuvos teritorijoje ar tam tikroje jos dalyje.

III. IŠVADOS

1. Europos Komisija pripažįsta, kad valstybės narės vienintelės gali atsakingai įvertinti, kokią poveikį jų aplinkai, socialinei-ekonominei situacijai ar kitiems visuomenei reikšmingiems klausimams darys GMO auginimas, todėl ir siūlomas naujasis Reglamento pasiūlymas, suteikiantis galimybę valstybėms narėms lanksčiai įgyvendinti ES lygmens GMO reglamentavimo nuostatas. Taip valstybėms narėms atsiveria aiški galimybė riboti GMO auginimą savo teritorijose dėl argumentų, nesusijusių su aplinkos ir sveikatos apsauga (tokių kaip bendrieji aplinkos apsaugos politikos tikslai, vengimas naudoti GMO kituose produktuose, teritorinis planavimas ir žemės naudojimas, kultūros politika, tradicinio ūkininkavimo apsauga, bendrieji socialinės-ekonominės politikos tikslai).
2. Dabartiniame GMO reglamentavime (Reglamente 1829/2003 ir Direktyvoje 2001/18/EB) suformuluotomis apsauginėmis klauzulėmis pasinaudoti yra sudėtinga – tai įmanoma, jeigu valstybė narė turi pakankamai finansinių ir žmogiškųjų išteklių atlikti moksliniais duomenimis pagrįstą savo įvertinimą dėl GMO galimai keliamo pavojaus aplinkai ir / ar sveikatai, tačiau nėra galimybės uždrausti GMO nuolatos ir kitais nei moksliniais pagrindais dėl pavojaus sveikatai ir aplinkai. Todėl naujųjų pagrindų Reglamente atsiradimas vertintinas teigiamai, kaip supaprastinantis pasinaudojimo išimtimis tvarką.
3. Valstybių narių apsauginės priemonės, priimtose pagal ankstesnį ES reglamentavimą dėl rizikų sveikatos ir / ar aplinkos apsaugai, PPO ginčų nagrinėjimo kolegijos buvo pripažintos neatitinkančiomis atsargumo principu pagrįstų priemonių kriterijų bei PPO teisės reikalavimų. Tačiau pagal naująjį Reglamento pasiūlymą numatomi su sveikata ir aplinkos apsauga nesusiję pagrindai riboti GM produktų auginimą valstybių narių teritorijose ar jų dalyse pagal PPO teisę vertintini kitaip. Pirma, auginimui skirti GMO produktai PPO teisės prasme neturėtų būti pripažįstami panašiais produktais į ne GMO atitinkamus produktus, tuo nesukeliant galimybės nacionalinių draudimų traktuoti kaip GATT III straipsniu draudžiamą diskriminaciją. Antra, net jeigu tokia panašumo prielaida galėtų būti patvirtinama, tokie draudimai galėtų būti pateisinami GATT XX straipsnyje numatytais pagrindais, iš kurių tokiu atveju vienintelis reikšmingas sumetimas būtų visuomenės moralės pagrindai. Todėl teoriškai įmanoma situacija, kad valstybės narės draudimas, galėtų būti pateisinamas pagal Direktyvos 26b straipsnį (pvz., dėl tradicinio ūkininkavimo apsaugos ar kultūrinių bei socio-ekonominių sumetimų), tačiau neturėtų tinkamo pagrindimo pagrindo PPO teisės kontekste. Vis dėlto praktinis tokių priemonių ginčytinumas PPO ginčų nagrinėjimo institucijose yra

abejotinas, nes pats šio naujojo ES režimo sukūrimas yra laikytinas *EC – Biotech products* sprendimo įgyvendinimu, kuriuo numatomos aiškos valstybių narių priemonių sąlygos, taip užtikrinant sklandesnį autorizavimų procesą.

4. Lietuvos kontekste iš galimų GMO auginimo ribojimo pagrindų praktikoje didžiausios reikšmės galėtų turėti **bendrieji aplinkos apsaugos politikos tikslai, vengimas naudoti GMO kituose produktuose, teritorijų planavimo pagrindai ir kultūros politika**.
5. Siekiant pasiremti **bendraisiais aplinkos apsaugos politikos tikslais**, svarbu, kad natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai ir ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, kurių apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas yra viešasis interesas. Bendrų visoje Lietuvos teritorijoje GMO auginimo ribojimo ir uždraudimo pagrindų įteisinimas galimas, jei teisėkūros procese būtų laikomasi nuoseklios pozicijos ir vengiama paviršutiniškų mokslinių spėjimų apie galimas GMO auginimo pasekmes.
6. Siekiant pasiremti **vengimo naudoti GMO kituose produktuose** pagrindu, esminis instrumentas būtų Sambūvio reguliavimas, už kurį Lietuvoje atsakinga Žemės ūkio ministerija. Čia pabrėžtina, kad atitinkamos pagrindinės apsaugos priemonės, įskaitant visus nuosavybės teisės bei ūkinės veiklos laisvės ribojimus bei draudimus (tokius kaip GMO auginimo draudimas), turėtų būti nustatytos įstatymu. Šiuo metu galiojančios Sambūvio taisyklės yra žemesnės nei įstatymo galią turintis teisės aktas, kuriuo nustatomas GMO ir ne GMO kultūrų sambūvio reguliavimo mechanizmas. Tačiau galiojančiu teisės aktu nėra sukuriamas vientisas teisinis reguliavimas, apimantis ne tik technines – rekomendacines specifikacijas, bet ir bazinius Lietuvos išskirtiniais biogeografiniais požymiais pasižyminčios teritorijos svarbius reguliacinius kriterijus.
7. Norint pasinaudoti **teritorinio planavimo pagrindais**, pažymėtina, kad šiuo aspektu valstybės narės turi plačią diskrecijos laisvę. Todėl įvertinus teritorijos planavimą ir žemės teisinius santykius reglamentuojančius teisės aktus, būtų galima svarstyti galimybes numatyti teritorijas be GMO sektorių strategines kryptis formuojančiuose dokumentuose, specialiuose planuose, kuriems teisės aktų numatyta tvarka atliekamas strateginis pasekmių aplinkai vertinimas išskirtinų Lietuvos teritorijai ypatybių pagrindu.
8. Dėl rėmimosi išimties pagrindu **dėl kultūros politikos**, valstybės ir savivaldybių institucijos, įgyvendindamos kultūros politiką, laikosi decentralizacijos principo. Atlikus detalesnę sambūvio teisinio reguliavimo analizę, galima patvirtinti egzistuojant prielaidas

vietos valdžios lygmeniu atskirose Lietuvos teritorijos dalyse įsteigti „teritorijas be GMO“. Tokio steigimo tikslai, sąlygos, valstybės institucijų kompetencija ir suinteresuotų subjektų teisės ir pareigos turėtų būti apibrėžtos atskirame įstatyme.

9. Šiuo metu Lietuvos Respublika negalėtų pasinaudoti **socio-ekonominiu kriterijumi** siekdama įtvirtinti GMO auginimo uždraudimą Lietuvos Respublikoje, nesant pakankamų GMO naudojimo poveikio socialinei aplinkai ar jų ekonominio įvertinimo ištyrimo. Jeigu priėmus naująjį Reglamento pasiūlymą Lietuvos Respublika ateityje svarstytų galimybę visiškai ar iš dalies uždrausti auginti GMO Lietuvos teritorijoje būtent dėl socio-ekonominių GMO auginimo aspektų pirmiausia turėtų būti atlikti nuoseklūs tokio poveikio (ar galimo poveikio) tyrimai – *ex ante* poveikio įvertinimas ir visuomenės apklausos.
10. Lietuvos aplinkos apsauga grindžiama visapusiška, teisinga ir laiku sukaupia informacija apie aplinką. Tinkamų duomenų apie galimą neigiamą GMO išleidimo į aplinką poveikį valstybės narės vietos arba regioninio lygio aplinkai, įskaitant biologinę įvairovę, nebuvimas arba tokių duomenų nepakankamumas yra pagrindas Lietuvai savo teisės aktuose įtvirtinti atsisakymo auginti GMO sąlygą pagal SESV 36 straipsnį, nepriklausomai, ar ES lygiu (Direktyvos 2001/18/EB 26b straipsnis) būtų įtvirtinta galimybė valstybėms narėms savarankiškai nustatyti ribojimo ir auginimo pagrindus savo nacionalinėje teisėje.

IV. REKOMENDACIJOS

1. Atsižvelgiant į tai, kad naujosios Komisijos rekomendacijos suformuluotos suteikiant didesnę laisvę valstybėms narėms pačioms pasirinkti geriausią sambūvį tarp skirtingų kultūrų atitinkančias priemones, manome, kad Lietuvos institucijoms būtų tikslinga įvertinti, ar nereikėtų patobulinti galiojančių Sambūvio taisyklių ir taip užtikrinti didesnę GMO auginimo kontroliavimą Lietuvoje dar net nepriėmus Reglamento pasiūlymo: siūlytina apsvarstyti, ar nevertėtų nustatyti didesnių minimalių izoliacinių atstumų Sambūvio taisyklių 4 priede, išskirti atskirų regionų ir nustatyti jiems specialų reguliavimą, nustatyti sąlygas tarpvalstybiniam bendradarbiavimui su kaimyninėmis šalimis. Taip pat siūlome atsižvelgti į tai, kad naujosiose rekomendacijose GMO atsiradimas kituose produktuose nebesiejamas su 0,9 proc. riba, todėl Sambūvio taisyklėse galima nustatyti reikalavimus, kad produktuose negali būti jokių GMO pėdsakų.
2. Esminės nuostatos dėl GMO auginimo veiklos ir saugomų vertybių nacionaliniu mastu koegzistavimo turėtų būti ištirtos detaliau ir įtvirtintos ne žemesniame kaip įstatymo lygmens teisės akte, sukuriant darnią, vientisą, neprieštarinę ir aiškią teisinio reguliavimo sistemą. Dėl to, siūlytina apsvarstyti galimybę bendrame įstatyme įtvirtinti GMO draudimo ar ribojimo pagrindus, „teritorijų be GMO“ steigimo esmines sąlygas ir sambūvio tikslus.
3. Siekiant sukurti teisinį reguliavimą, riboti ar drausti GMO auginimą pateikimo į rinką tikslais Lietuvoje, rekomenduojama parengti **detalų** žemėlapi, kuriame atspindėtų bendras ir specialus potencialių GMO auginimo pasėlių ir Lietuvos teritorijoje esančių saugomų teritorijų, „Natura 2000“ tinklo, nekilnojamų kultūros vertybių, UNESCO saugomų teritorijų, turizmo ir rekreacinių zonų, ekologinių ūkių, tradicinių ir ekologinių bei bitininkystės ūkių ribų nustatymas visoje Lietuvos teritorijoje ir atskirose jos dalyse.
4. Jeigu Lietuvos Respublika norėtų pasinaudoti socio-ekonominiu kriterijumi siekiant uždrausti GMO auginimą Lietuvoje, reikėtų atlikti visuomenės apklausas šiais aspektais (anksčiau atliktos apklausos buvo apie GMO poveikį apskritai) prieš tai organizuojant akcijas, kuriomis visuomenei būtų suteikiama platesnė informacija apie dabartinį GMO reguliavimą, atliktus tyrimus ir galimą poveikį, o taip pat atlikti išsamius tokio poveikio mokslinius tyrimus.
5. Ginant Lietuvos poziciją Taryboje rekomenduotina derėtis, kad pagrindų drausti ar riboti GMO auginimą sąrašas būtų atviras, o jeigu bendru valstybių narių sutarimu šis sąrašas

turėtų būti detalus ir baigtinis, stengtis, kad šiame sąraše išliktų šie, geriausiai Lietuvos interesus atspindintys, pagrindai: **bendrieji aplinkos apsaugos politikos tikslai, vengimas naudoti GMO kituose produktuose, bičių ūkių pasiskirstymas Lietuvos teritorijoje, teritorijos planavimo pagrindai, kultūros politika.**

6. Rekomenduojama Lietuvos GMO teisinį reguliavimą grįsti išsamiais statistiniais, faktiniais ir aktualiais registro duomenimis apie nacionalinių gamtos ir kultūros paveldo vertybių buvimą visoje Lietuvos teritorijoje ar jos dalyje. Šie duomenys galėtų parodyti, kad GMO pasėlių auginimas komerciniais tikslais, *neatitikdamas* Lietuvos aplinkos apsaugos, kultūros politikos tikslams, tradicinio ir ekologinio ūkininkavimo poreikiams, saugomų teritorijų steigimo tikslams, prieštarauja *viešajam interesui*.
7. Siekiant sukurti teisėtą, pagrįstą ir vientisą GMO auginimo pateikimo į rinką tikslais reguliacinę sistemą valstybė narė privalo imtis mišraus pobūdžio reguliacinių priemonių, pavyzdžiui, skatinti investicijas į šalyje egzistuojančių gamtinių išteklių tyrimus, aktyviau bendradarbiauti su privačiu sektoriumi, vystyti toleranciją mokslo tikslais auginamo GMO pasėlių atžvilgiu, kaupti ir viešinti objektyvią ir nešališką duomenų apie GMO poveikį informacinę sistemą, remti specialistų, dirbančių GMO biologijos mokslo, valstybinės, socialinės politikos, teisės srityse, kvalifikacijos tobulinimą.

V. NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Teisės norminiai aktai

- 1.1. Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos, OL C 83, 2010 03 30, p. 1-403;
- 1.2. Council Directive 90/220/EEC of 23 April 1990 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms, OJ L 117, 8.5.1990, p. 15–27;
- 1.3. 2001 m. kovo 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/220/EEB, OL L 106, 2001 4 17, p. 1—39;
- 1.4. 2003 m. rugsėjo 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1829/2003 dėl genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų, OL L 268, 2003 10 18, p. 1—23;
- 1.5. 2006 m. sausio 10 d. Komisijos sprendimas 2006/10/EB dėl laikino draudimo parduoti Graikijoje genetiškai modifikuotų kukurūzų hibridų MON810, įrašytų į bendrąjį žemės ūkio augalų veislių katalogą, sėklas pagal Direktyvos 2002/53/EB nuostatas, OL L 7, 2006 1 12, p. 27-28;
- 1.6. 2007 m. birželio 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 834/2007 dėl ekologinės gamybos ir ekologiškų produktų ženklavimo ir panaikinant Reglamentą (EEB) Nr. 2092/91, OL L 189, 2007 7 20, p. 1—23;
- 1.7. 1994 m. balandžio 26 d. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas, Valstybės žinios, 1994, Nr. 34-620;
- 1.8. 1995 m. gruodžio 12 d. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas, Valstybės žinios, 1995, Nr. 107-2391;
- 1.9. 1997 m. lapkričio 6 d. Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių įstatymas, Valstybės Žinios, 1997, Nr. 108-2727;
- 1.10. 2001 m. gegužės 14 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 542 „Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų“, Valstybės Žinios, 2001, Nr. 42-1454;
- 1.11. 2007 m. lapkričio 16 d. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas Nr. 3D-504/D1-608 „Dėl genetiškai modifikuotų augalų pasėlių sambūvio su tradicinių ir ekologiškų augalų pasėliais taisyklių patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2007, Nr. 121-4978; 2010, Nr. 58-2848;
- 1.12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. Nutarimas „Dėl Kuršių nerijos nacionalinio parko planavimo schemos paskelbimo“, Valstybės žinios, 2007, Nr. 72-2865.

2. Specialioji literatūra

- 2.1. CROSS, Eugene Daniel. *Pre-emption of Member State law in the European Economic Community: a framework for analysis*, Common Market Law Review 1992, t. 29, Nr. 3;
- 2.2. SHERIDAN, Brian. *EU Biotechnology Law & Practice: Regulating Gm & Novel Food*, Palladian Law, 2001;
- 2.3. WOOLCOCK, Stephen. *The Precautionary Principle in the EU and Its Impact on International Trade Relations*, CEPS Working Documents, No. 186, 2002;
- 2.4. KALIMO, Harri. *Re-flections on the scope and pre-emptive effects of Community legislation – a case study on the RoHS Directive*, Jean Monnet Working Paper 6/03, 2003;
- 2.5. DABROWSKA, Patrycja. *The division of powers between the EU and the Member States with regard to deliberate release of GMOs (the new Directive 2001/18)*, German Law Journal t. 3, Nr. 5, 2002;
- 2.6. WONG, Julian. *Are Biotech Crops And Conventional Crops Like Products? An Analysis Under GATT*, Duke Law & Technology Review, 2003;
- 2.7. O'ROURKE, Raymond. *Scientific Conflict, the EFSA and a Common Risk Assessment*, European Food and Feed Law Review, 2007, t. 2, Nr. 4;
- 2.8. POLI, Sara. *The EC's Implementation of the WTO Ruling in the Biotech Dispute*, European Law Review 2007, t. 32, Nr. 5;
- 2.9. GRINIUS. L., MATULIS D., SERVA S., MISIŪNAS D., VALIOKAS R. *Modernios biotechnologijos saugaus naudojimo ir vystymo perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius, 2007;
- 2.10. LAZUTKA R., SKUČIENĖ D. *Leistų ir planuojamų naudoti genetiškai modifikuotų organizmų poveikio socialinei – ekonominei aplinkai Lietuvoje įvertinimas*, Ataskaita Aplinkos ministerijai [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/reports_studies/docs/Lithuania_contribution_lt.pdf.

3. Teismų praktika

- 3.1. 1986 m. lapkričio 25 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *CERAFEL* (C-218/85, Rink. p. 3513);
- 3.2. 1992 m. liepos 9 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Komisija prieš Belgiją* (C-2/90, Rink. p. I-4431).
- 3.3. 1988 m. vasario 4 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Komisija prieš Belgiją* (C-255/86, Rink. p. 693);

- 3.4. 2000 m. kovo 21 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Greenpeace France* (C-6/99 44 punktas, Rink. p. I-01651);
- 3.5. 2003 m. rugsėjo 9 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Monsanto* (C-236/01, Rink. p. I-8105);
- 3.6. 2005 m. spalio 5 d. Europos Sąjungos Pirmosios instancijos teismo sprendimas bylose *Land Oberösterreich prieš Komisiją ir Austrijos Respublika prieš Komisiją* (Sujungtos bylos T-366/03 ir T-235/04 Rink. p. II-4005);
- 3.7. 2007 m. rugsėjo 13 d. Europos Teisingumo Teismo sprendimas bylose *Land Oberösterreich prieš Komisiją ir Austrijos Respublika prieš Komisiją* (Sujungtos bylos C-439/05 P ir C-454/05 P, Rinkinyje dar nepaskelbtas);
- 3.8. 2009 m. liepos 16 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Komisija prieš Lenkiją* (C-165/08, Rinkinyje dar nepaskelbtas);
- 3.9. 2010 m. gruodžio 16 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje *Josemans*, (C-137/09, Rinkinyje dar nepaskelbtas);
- 3.10. 2011 m. vasario 9 d. Generalinio Advokato išvada byloje *Karl Heinz Bablok ir kt. prieš Freistaat Bayern* (C-442/09, OL 2011 C 311, p. 7–8);
- 3.11. 2006 m. rugsėjo 29 d. PPO ginčų sprendimo kolegijos ataskaita EC – Biotech Products byloje *Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products*, bylose WT/DS291, WT/DS292, WT/DS293;
- 3.12. *General Agreement on Tariffs and Trade Panel Report, US – Restrictions on Imports of Tuna*, BISD 39S/155 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.worldtradelaw.net/reports/gattpanels/tunadolphinI.pdf>>;
- 3.13. *General Agreement on Tariffs and Trade Panel Report, China - Measures Affecting Trading Rights and Distribution Services for Certain Publications and Audiovisual Entertainment Products*, WT/DS363/AB/R, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <[http://www.worldtradelaw.net/reports/wtoab/china-publications\(ab\).pdf](http://www.worldtradelaw.net/reports/wtoab/china-publications(ab).pdf)>;
- 3.14. *General Agreement on Tariffs and Trade Panel Report, United States - Measures Affecting the Cross-Border Supply of Gambling and Betting Services*, WT/DS285/R, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/285abr_e.pdf>.

4. Elektroniniai dokumentai

- 4.1. Bendrasis veislių katalogas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/qanda/b5_en.htm#b>;

- 4.2. GMO, esančių ES vidaus rinkoje, registras [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <<http://gmoinfo.jrc.ec.europa.eu/>>;
- 4.3. GMO rizikos aplinkai vertinimo reikalavimai [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/index_en.htm>;
- 4.4. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <<http://gis.am.lt/bp/>>.
- 4.5. Evaluation of the EU legislative framework in the field of cultivation of GMOs under Directive 2001/18/EC and Reg'n (EC) No 1829/2003, and the placing on the market of GMOs as or in products under Directive 2001/18/EC Final Report [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/evaluation/docs/gmo_cultivation_report_en.pdf>;
- 4.6. 2008 m. sausio 31 d. Komisijos pranešimas spaudai MEX/08/0131 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEX/08/0131&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>>;
- 4.7. European Commission „A decade of EU-funded GMO research“ [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/kbbe/docs/a-decade-of-eu-funded-gmo-research_en.pdf>.

5. Travaux préparatoires

- 5.1. 2007 m. kovo 26 d. Europos Komisijos memorandumas MEMO/07/117 Questions and Answers on the Regulation of GMOs in the European Union [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/104&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>;
- 5.2. Commission recommendation of 23 July 2003 on guidelines for the development of national strategies and best practices to ensure the co-existence of genetically modified crops with conventional and organic farming; OL L 189, 2003 7 29, p. 36;
- 5.3. Commission staff working document – Accompanying document to the second report from the Commission to the Council and the European Parliament on the experience of member states with GMOs placed on the market under Directive 2001/18/EC; SEC/2007/0274;
- 5.4. Antroji Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui „dėl valstybių narių patirties su GMO, kurie buvo pateikti į rinką pagal Direktyvą 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką“; KOM/2007/0081 galutinis;
- 5.5. The Environmental Risk Assessment of genetically modified herbicide tolerant plants and the interplay between Directive 2001/18/EC and Directive 91/414/EEC. Working Document from the EFSA GMO Panel [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://www.efsa.europa.eu/EFSA/DocumentSet/gmo_working_document_en.pdf?ssbinary=true>;

- 5.6. 2008 m. gruodžio 4 d. Europos Tarybos išvada „dėl Genetiškai Modifikuotų Organizmų (GMO)“ [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/envir/104509.pdf>;
- 5.7. 2010 m. liepos 13 d. Projektas Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo iš dalies keičiamos Direktyvos 2001/18/EB nuostatos „dėl valstybių narių galimybės savo teritorijoje riboti ar drausti GMO auginimą“; KOM/2010/0375 galutinis;
- 5.8. 2010 m. liepos 13 d. Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „dėl valstybių narių laisvės spręsti dėl genetiškai modifikuotų kultūrų auginimo“; KOM/2010/0380 galutinis;
- 5.9. 2011 m. balandžio 15 d. Europos Komisijos ataskaita „Dėl GMO auginimo Europoje socialinių ir ekonominių aspektų“ [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/reports_studies/docs/socio_economic_report_GMO_lt.pdf>.